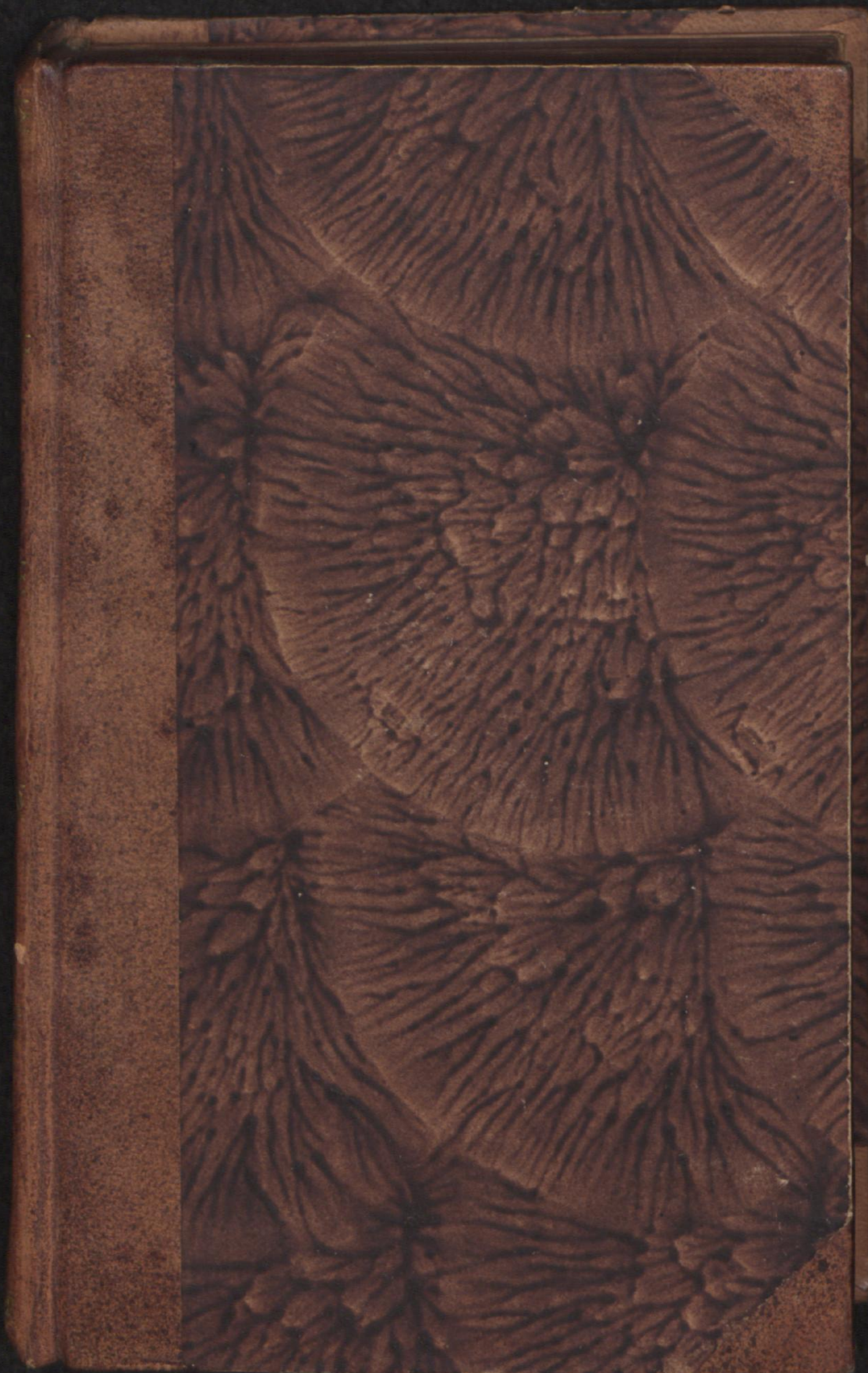

Hemmingii
Commentarii in Epp. Pauli ad Tim. Tit. Philemon.
Witeb. 1586.

DA Box

C

IN E

PAVL

VMD

NICOL

Stude

W

EXCV

AN

COMMENTARII

IN EPISTOLAS PAVLI AD TIMOTHEVM DVAS, AD TITVM VNAM, ad Philemonem vnam,

ſcripti A

NICOLAO HEMMINGIO.

1. Timoth. 3.

Stude te ipſum probatum ſiſtere Deo.

WITEBERGÆ

EXCVDEBAT IOHANNES CRATO.

ANNO M. D. LXVI.

REVERENDO

VIRO, SAPIENTIA, DOCTRINA, ac pietate præſtanti Magiſtro Nicolao Nicolai Canonico Roſchildenſi digniſſimo, ac concionatori D. Frederici II. Regis Daniæ, &c. fideliſſimo, fratri ſuo gratiam & pacem precatur

NICOLAVS HEMMINGIVS.

QVantum onus, vir ornatiſſime, quàm difficile, quamq́; periculis plenum, ſit miniſterium verbi, & docendi munus in Eccleſia, multi prorſus ignorant: pauci, vt par eſt, minimè perpendunt: pauciſſimi, & rectè norunt, & piè iudicant. Multi enim ſunt, qui huius mundi illecebris ineſcati, & cupiditatibus abrepti, omnem prorſus religionis curam abiecerunt: ex quo fit, vt de ſanctiſſimo

docendi munere in Ecclesia non secus iudicare poßint, quàm cœci de coloribus, in horum numero sunt non solum manifesti hostes Ecclesiæ, verum etiam Ecclesiæ membra quædam sed mortua, vt sunt Hypocritæ, Epicuræi, Sycophantæ, Alastores. Pauci tametsi aliquo religionis studio tenentur, & exiguas quasdam spiritus primitias habere videntur: dignitatem tamen ministerij & oneris grauitatem haud ita vt deberent æstimant. Satis enim esse putant, si sunt qui præsunt ceremonijs sacris: Si sunt qui publicas demagoreas habeant: Si sunt qui canant in templis: De alijs ad hoc arduum officium spectantibus, nihil aut parum soliciti. Paucißimi vtpote verè pij, cum Deum ministerij verbi autorem

torem

torem agnoscunt, cum scopum & finem rectè perpendunt, cum necessitatem considerant, cum exempla Prophetarum, Apostolorum, & multorum Sanctorum intuentur, cum insidias Diaboli cogitant, cum imbecillitatem hominum, & multiplicem infirmitatem experiuntur, dignè de munere docendi in Ecclesia iudicare incipiunt. Hoc cum faciunt, facilè animaduertunt nullum in mundo munus vel maius vel difficilius, vel periculosius esse, quàm sustinere vicem filij Dei in Ecclesia, atq; eam regere doctrina, & graui, vt decet disciplina.

Magnitudo muneris docendi in Ecclesia in duobus cernitur, videlicet in destructione, & in ædificatione. Vt enim destruendū est regnum

Satanæ, ita ædificandum est regnum DEI & Christi eius. Quantum autem opus sit vtrumq́, ex his verbis Pauli intelligi potest. In carne, inquit, incedentes, secundum carnẽ bella non gerimus. Arma.n.militiæ nostræ nõ carnalia sunt, sed Dei potestate valida, ad subuersionem munitionum, dum ratiocinationes euertimus, omnemq́ sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem DEI, captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo. His verbis Apostolus satis ostendit, quantæ molis sit Christianam condere gentem, hoc est, destruere regnum Satanæ, ac Christi regnum ædificare. Quanquam autem facile videtur hoc efficere, si ducem belli respicimus, & arma, quæ Apostolus

stolus

stolus dicit potestate Dei valida esse: Tamen nihil magis arduum esse potest, quando nostras consideramus vires, quibus destruendi regni Satanæ & ædificandi regni Christi cura demandata est. Facile quidem fateor Christo duci esset, vel vno fulmine regnum Satanæ prosternere, si sua diuina potentia ad hoc vti vellet: Sed quia omnia ordinata creauit, vult etiam suam ecclesiam ordine colligi. Non igitur sua potentia inuincibili cogit homines, vt à Satana deficiant, ac se regem agnoscant, sed rem vult agi verbo, in quo Spiritus sanctus est efficax, & ministerio hominum, quibus demandârat, vt & regnum Satanæ verbo inuadant demolianturq́, & regnum suum verbo extruant in eorum salutem, qui
 per

per fidem in illud recipiuntur. Hinc apparet quantus sit labor vtrumq́: hoc est, & regnum Satanæ destruere, & Christi regnum rursus erigere.

Porrò vbi partem regni Satanæ minister Euangelij demolitus fuerit, & regnum Christi vtcunq́ extruxerit, non est statim defunctus architecti munere. Nam & Satan perpetuò vt recuperet sua, satagit, ideoq́ occultas insidias struit, & sæpe exploratores, qui fingunt defectionē, in castra Christi mittit, vt clanculum multorum animos lethalibus suis telis vulnerent, ac tandem prostratos à Christo abducant. Tales exploratores sunt multi, qui Christo militare se falsò gloriantur, quales sunt illi, qui vel hæretica doctrina,

vel hypocrisi, vel sycophantijs, vel flagitijs concutiunt regnum Christi, & haud paucos furtim trucidant & interimunt, qui has insidias Satanæ cogitat, qui has proditiones occultas perpendit, facilè cogitat magnum ab architecto regni Christi requiri laborem & perpetuas excubias, vt internas proditiones depræhendat, & maturè se machinationibus occultis opponat: ne quod ipse die extruit, hoc astu aduersarij noctu destruatur. Hinc apparet quòd hanc diuinam architectonicam nemo feliciter exercere poßit, nisi qui in schola Christi diu est versatus, & longa experientia didicit, quibus technis ac cuniculis Ecclesiam Christi soleat Satan subruere. Minus periculi esset si Satan, qualis est, rectà

ferretur in hostem, sed iam ut est versutissimus, interdum ex insidijs adoritur hostem, interdum palam prodit, sed laruatus, nam angeli personam induit, quo prætextu sanctitatis multos in sua castra alliciat. Hinc in Ecclesia tot hæreses emerserunt, tot lustra monachorum prodiere, tot votorum genera nata sunt, tot superstitiones & ἐθελοθρησκέιαι omnibus temporibus extitere. Hinc missæ, hinc inuocationes Sanctorũ, hinc purgatorium, breuiter infinitæ insidiæ, prætextu sanctimoniæ, Ecclesiæ Christi struuntur, quibus omnibus se opponet speculator Ecclesiæ Christi, & verbo Dei in scriptis Propheticis & Apostolicis nobis commendato, tanquam acutissimo gladio vtrinq; secante spectra ista

Diabolica inuadet:cauebitq́; ne Satan ficto splendore oculos sibi fascinet. Interdum alia via aggreditur et obijcit Ecclesiæ ignominiam crucis, obijcit scandala, obijcit pompam sui regni, obijcit maculas veræ Ecclesiæ. Hîc nisi vt miles peritus & fortis se opposuerit minister Euangelij, magnam ruinam Ecclesiæ videbit. Hîc proinde opus est armis spiritualibus, quibus repelli poßit à castris Christi Diabolus, qui πόλεμον ἄσπονδον cum Ecclesia gerit. Hîc si speculator Ecclesiæ stertit, Quid est sperandum? imò quid potius non est metuendum? Quid si vino quotidie madet? Quid si ipsius exemplo ciues Ecclesiæ ad omnem intemperantiam & turpitudinem inuitantur? O quàm misera est Ecclesia Christi, cui talis contin-

cõtingit ſpeculator. Quid quæſo aliud fieri poteſt, q̃ quod ſcribit Virgilius de Troia capta, inuadunt (inquit) vrbem vino ſomnóque ſepultam? Stant, inquies, muri, quid periculi eſt? muri Eccleſiæ non ſunt lapideæ ſtructuræ, ſed mores ſancti, quales requirit tam ſancta profeſſio. Nam quod Scipio præclarè de republica dixit, tunc eſſe rempublicã, hoc eſt, rem populi, cum benè ac iuſtè geritur: Hoc rectiſſimè ad Eccleſiam refero, & tum demum eſſe Eccleſiam ſtatuo, cum pijs & ſanctis moribus viuitur, cum ab omnibus alijs, tum præcipuè ab ipſis ſpeculatoribus qui Eccleſiæ præſunt, vt eam de ſtructo Satanæ regno ædificent, fulciant, conſeruent, tueantur aduerſus velitationes, incurſiones, & oppugnatio-

gnationes Satanæ, qui omnium primum insidias ponit speculatoribus, vt ipsis captis, reliquos facilius depredari possit. Hinc est quod & doctrinam peruertere, & mores corrumpere ministrorum Euangelij perpetuò studeat. Alterutrum horum vbi effecerit, viam sibi fecit & aditum in Ecclesiam. Ex his manifestum est, esse & arduum opus, & difficile, Ecclesiam Christi ædificare, & conseruare. Iam de periculo dicam, quo planè nullum maius esse potest. Nam si quis officium, vt decet, fecerit, corpori et fortunis ipsius metuendum est, Sin autem pactum leui violauerit & in officio infidelis fuerit, animæ iacturam faciet. Prophetæ Dei, Apostoli & multi sancti viri acerbissima passi sunt sup-

plicia

plicia. Quare? Quia officio suo rite perfuncti sunt. Contra verò qui difficiliorem officij partem prætererunt securè, & in magna gratia hominum vixerunt. Prophetæ DEI non sunt affecti supplicio, quia Mosen enarrârunt, & ad pietatem hortati sunt homines: nec quia peccata promiscuè taxârunt, sed quia tenebras condemnârunt, & improbos mores hominum vituperârunt, idque non tantum in vniuersum, quod sine periculo fieri potuit, sed etiam sigillatim, ostendendo singulis sua crimina, ac comminando ipsis iram Dei et damnationem. Iohannes fuit in precio apud Herodem aliquandiu. Non offendebat tyrannum hac concione, pœnitentiam agite, appropinquat regnum cœlorum. Sed cum diceret, tu

habes vxorem fratris tui, quod tibi non licet, mox in carcerem coniectus est, & paulò post ad petitionem puellæ obtruncatus capite, atq; ita corporis quidem iacturam fecit, sed animam suam seruauit. Verùm multi proh dolor rationem cum habeant corporis, & aliorum commodorum præsentis vitæ, vt fauoris, diuitiarum, honoris, quietis, voluptatum, &c. iacturam animæ faciunt suæ. Nam sua ingratißima proditione in æternas incurrunt pœnas. Quod sanè mirum non est, nam non solum fraudulenter faciunt opus Domini, quam ob causam maledictioni iustè obnoxij sunt: Verum etiam castra Christi turpiter hostibus aperiunt: tollunt perfidè præsidia: recipiunt proditoriè hostem: accendunt crudeliter

deliter ædificia: produnt impiè ducem: stipendium scelerate à Christo petunt, cum interea Satanæ malignè militant: à quo tandem sua militia digna reportabunt opsonia, mortem æternam, & perpetuos cruciatus, atq; tum demum serò intelligent se corporalia spiritualibus, temporaria æternis, vsuram huius vitæ saluti animæ, perperam, prætulisse. Habemus pericula, quæ ministris Euangelij sunt proposita, ab vna parte corpus & fortunæ periclitantur, ab altera salus animæ agitur, qui vitam amittit propter sedulò ex fide præstitum officium, eam recipiet. Qui animam perdit, perditus est & corpore & anima. Quid igitur faciendum? Minister Euangelij pius vtatur hoc mundo tanquam non

vtens:

vtens: poßideat facultates huius mundi, tanquam non poßidens: gaudeat sub pijs & bonis gubernatoribus, tanquam non gaudens: hoc est, sit paratus ad vtrunq;. Donec licet pace & quiete, alijsq; commodis huius vitæ frui, agat gratias Deo. Verum si propter officium piè & fideliter præstitum fuerit vel fortunis exutus, vel in exilium missus, vel morte mulctatus, similiter agat gratias Deo, ferat æquo animo, exemplis sanctorum, Prophetarum, Christi & Apostolorum se consolans: ac vitam suam deponat apud illum, qui habet potestatem vitæ et mortis, & qui potest saluare & perdere. Hoc præceptum Dominus suis Apostolis dedit, cum eos emitteret ad oues perditas domus Israëlis. Ne timue-

ritis vobis ab his qui trucidant corpus, animam autem nō possunt trucidare: sed timete potius eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehenna. Porrò cum minister Euangelij ita affectus est, quòd velit præferre obedientiam erga Christum omnibus commodis huius vitæ, quò posßit suo angusto officio in gloriam Dei, & salutem hominum ritè perfungi, opus habet certis officij sui regulis, iuxta quas eum omnia in ministerio suo oportet agere. Has regulas suppeditabit lectio epistolarum Pauli ad Timotheum & ad Titum: Siquidem in hisce Epistolis Paulus duplici ratione informat verbi preconem. Nam et regulis, quid fieri oporteat, præscribit: & in suo exemplo, quasi in tabula,

easdem regulas pingit: qua profectò ratione docendi nulla commodior, nulla certior esse potest. Vt autem & ipse lectorem pium meo labore nonnihil iuuem, ministrisq; verbi animum addam, vt faciant animosius officium, in destructionem quidem regni Satanæ, in ædificationem verò regni Christi, commentarios in Epistolas Pauli, quas nominaui, & in Epistolam eiusdem authoris ad Philemonem scriptam sub prelum misi. Hos commentarios sub tuo nomine ornatissime vir, ideo prodire volui, vt & extaret animi mei erga te testimonium, & alij tua autoritate inuitarentur ad lectionem harum perbreuium commentationum. Rogo itaq;, vt boni æquique hanc qualemcunq; animi mei signifi-

cationem erga te consulas. Quod si feceris, nihil, mihi crede, tuo Nicolao erit gratius. Cupio salutari & meo & familiæ nostræ nomine, tuam honestissimam coniugem Annam, à familia laudatissima apud Ripenses oriundam, vnà cum tota familia. Vale in Christo frater carissime, integer spiritu, anima, & corpore. Haffnia, primo Iunij, Anno Domini

1565.

ARGVMENTVM IN PRIOREM EPISTOLAM PAVLI AD TIMOTHEVM.

HÆC PAVLI EPISTOla, & varia est, & refertissima saluberrimis præceptis ad rectè constituendam rempublicam Christianam summè necessarijs. Quare non solum futuris diuini verbi ministris, ijsq; qui nunc in officio summè necessaria, verumetiam omnibus Ecclesiæ Christi ciuibus vtilissima censenda est.

Porrò argumenti loco de duabus rebus dicam. Primùm, quæ fuerit scribendi occasio. Deinde, quam materiam Paulus potissimum tractet: vt ita, & argumentum perspiciatur facilius, & nobis faciliorem aditum ad explicationem faciamus.

DE OCCASIONE.

Occasio hæc fuit. Ephesi fuerunt quidam conuersi ad Christum, sed doctrinam Euangelij zelo legis Mosaicæ corrum pere additamentis quibusdam ex lege cœ-

perunt: vnde varię quæstiones inter Christianos ortę, puritatem euangelij non parū obscurabant. Vt autem occurrat huic malo Apostolus, scribit hanc Epistolam Timotheo, quem, proficiscens in Macedoniam, Ephesi reliquit: vt eius Ecclesiæ curam haberet. Tendit proinde Pauli consilium eò, vt hac instructione admoniti, non solùm Timotheus, verum etiam & alij puritatem Euangelij, reiectis omnibus curiosis & inutilibus quæstionibus, amplectantur. Atq; hæc de occasione & consilio Pauli.

DE MATERIA.

Materia autem huius Epistolæ varia est. Nam plurimos Ecclesiasticos canones ad disciplinam facientes hîc colligit Paulus, quos commendat Timotheo, vt iuxta eos Ecclesiam sibi commissam gubernet. Atq; hi canones omnes oriuntur, & extruuntur ex fidei & caritatis præceptis: Et tendunt ad incolumitatem & disciplinam cum cleri, tum totius populi. Omnium autem primum, præcipuum Episcopi munus Timotheo commendat: nempe, vt puram doctrinam conseruet, eosq; qui aliter docent coarguat. Deinde colligit cano-

canones de oratione, quomodo, vbi, & pro quibus orandum ſit: De ſilentio mulierum in publico cœtu, ne ſibi autoritatem docendi ſumant: De Epiſcopis, Presbyteris, Diaconis, de viduis iunioribus, quas vult nubere potius, quàm turpiter viuere: de caſtigatione delinquentium: de diuitibus, & vſu diuitiarum. His canonibus aſpergit, vt fieri ſolet, doctrinas, admonitiones, conſolationes &c. vt hoc pacto regulæ auditoribus accommodentur.

Porrò, vt & hoc adijciam, videtur Paulus non propter ſolum Timotheum informandum hanc Epiſtolam ſcripſiſſe, ſed etiam propter alios, quibus voluit Paulus hos canones commendatiores eſſe, tanquam à ſe profectos. Atq; ita apparet hanc Epiſtolam omnibus pijs vtiliſſimam eſſe, vt quæ non ſolum animum erga Deum, verumetiam mores in Eccleſia componat.

CAPVT PRIMVM.

SVMMA PRIMI CAPITIS.

MOnet quod Timotheum Ephesi reliquerit propter falsos doctores coarguendos: quod vt sedulò faciat, hortatur, & fine pietatis proposito, vsum rectum legis ostendit: & vt extollat ministerium Euangelij, in consolationem Timothei, gratias agit Deo propter commissum sibi Euangelij docendi munus, ac simul finem aduentus Christi in carnem monstrat, Tandem, rursus gratijs Deo actis, Timotheo officium commendat.

ORDO CAPITIS PRIMI.

PRæter Epigrapham, septem sunt huius capitis partes, quę sibi inuicem aptissimo nexu copulantur. Prima pars est monitoria, nempe vt Timotheus præcipiat, ne quis aliter doceat, quàm ipse anteà docuerat. Secundò, ne alienis & ociosis quæstionibus occupentur, ostendit scopum, quò omnia referenda sunt, nempè ad ipsum præcepti finem, qui est dilectio. Tertiò, vsum legis per occupationem monstrat. Quartò, Gratiarum actio additur, quòd sibi ministerium Euangelij demandatum sit. Quintò, addit doctrinam Catholi-

tholicam de cauſa aduentus Domini in mundum. Sextò, adiungit gratiarum actionem. Septimò, Repetit propoſitionem commendans Timotheo officium.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS, CVM OBSERVAtione doctrinarum.

Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti, iuxta delegationem Dei ſaluatoris noſtri, & domini noſtri Ieſu Chriſti, ſpei noſtræ.

Prima Epigraphæ pars eſt, continens autorem Epiſtolæ: in qua parte, & Apoſtolatum ſuum Paulus commendat, & vberrimam conſolationem ipſi Timotheo, adeoq; omnibus Euangelium recipientibus, ex proprijs Euangelij beneficijs proponit. Commendatio Apoſtolatus eò pertinet, vt ſciamus non humana eſſe, quæ ab illo adferuntur, ſed diuina. Qui enim legatum, id eſt, Apoſtolum agit, non propria, ſed eius qui ſe miſit, verba proponere ſolet. Quare quæ à Paulo dicuntur, tanquam vox Dei de cœlo ſonans accipienda ſunt. Declarandi gratia addit, Iuxta delegatio-

gationem Dei, vt intelligatur quòd immediatè à Deo ad Apoſtolatum ſit vocatus: quemadmodum in Actis Apoſtolicis narratur, & ipſe de ſe teſtis eſt, ad Galat. 1. & 2. Ad conſolationem faciunt Dei & Chriſti Epitheta. Cum Deum Patrem & ſaluatorem, Chriſtum dominum ac ſpem noſtram appellat. Atq; ita ſtatim in Epigrapha erigit mentem Timothei, occurrens difficultati vocationis. Ac ſi dicat, Multa quidem dura ferenda ſunt, ſed Chriſtus certa ſpes adeſt. Periclitamur, & inſidijs petimur, ſed habemus ſeruatorem, non hominem, ſed Deum ipſum. Non itaque ſaluator imbecillis eſt, quia eſt Deus. Spes nõ confundet, quia Chriſtus eſt. Hac conſolatione & nos ſuſtentemus in quocunq; tandem periculo.

Timotheo germano filio in fide.

Secunda Epigraphæ pars, in qua nomen eius exponit, ad quem ſcribit. Hunc Timotheum vocat germanum filium in fide. Eſt enim vſitatum in ſacra ſcriptura ex imitatione, & ſimilitudine filios appellare: idq; cùm in malam, tum in bonam partem. In malam quidem, vt Eze-

chielis 16. Pater tuus Amorræus, & Mater tua Hitthæa. Et Iohan. 8. Vos ex patre Diabolo estis, & opera patris vestri facitis. In bonam verò partem, vt hoc loco, & sæpè aliàs. Sic gentiles filij Abrahæ dicuntur, cum fidem Abrahæ & innocentiam imitantur. Colligamus hinc duo, Prius, qualisnam affectus præceptoris erga discipulum esse debeat. Posterius, quòd boni discipuli sit sui præceptoris virtutes imitari: Idq; non fucatè & simulatè, sed γνησίως, id est, verè ac sincerè.

Gratia, misericordia, pax â Deo patre nostro, & Christo Iesu domino nostro.

Salutatio est, à proprio Euangelij fructu sumta: quæ eò pertinet, vt Timotheum consoletur, ac confirmet. Gratia in scriptura significat propriè gratuitam beneuolentiam seu fauorem, quo Deus nos complectitur propter Filium. Deinde vsitata scripturæ metonymia, quicquid Deus nobis ex gratuito fauore seu beneuolentia donat, Gtatia dicitur, vt gratuita remissio peccatorum, donatio Spiritus sancti,

cti, & virtutes donatæ, quæcunq; tandem illæ fuerint. Miſericordiæ vocabulum magis affectum Dei erga nos exprimit, & cauſam fauoris Dei indicat. Pax, propriè in ſcripturis eſt mutuus conſenſus Dei remittentis peccata, acceptantiſq; nos propter Filium, & fidei hominis accipientis remiſſionem peccatorũ, ſtatuentiſq; quòd Deus non velit damnare nos, ſed propter Chriſtum Mediatorem recipere, vt porrò acceſſum habeamus ad Patrem fide. Deinde Metonymικῶς ponitur pro tranquillitate conſcientiæ, adeoq; pro omnibus proſperis, vnde Hebræi ſe mutuo pacis vocabulo ſalutare conſueuerunt: & quærentes de incolumitate amicorum abſentium, Num pax illis eſſet interrogarunt. Cùm addit, à Deo Patre noſtro, & Ieſu Chriſto Domino noſtro, excludit non ſolùm merita humana, verumetiam conſolatur nos, & admonet nos fidei. Si enim Deus pater eſt noſter, certè curam noſtri gerit. Si Chriſtus dominus, certè in tuto ſumus, qui vera fide illi adhæremus, eumque colimus. Quærit Chryſoſtomus cur in nullis Epiſtolis Pauli additur in ſalutatione vocabulum Miſericordiæ, niſi in ijs, quas ad diſcipulos Timotheum & Titum

ſcripſe-

ſcripſerat. Ad hanc quæſtionem reſpondet, quòd id fiat tum propter immenſam philoſtorgiam Pauli erga illos, quos in Chriſto genuerat, tum propterea quòd qui alijs præſunt in miniſterio verbi propter difficultatem & moleſtias in officio, pluribus egeant conſolationibus. Quare miſericordiæ mentionem facit in conſolationem, vt diſcipuli quoties grauior afflictionum tempeſtas ingruat, ſe promiſſione miſericordiæ Dei conſolentur.

Quemadmodum rogaui te ut remaneres Epheſi, cum proficiſcerer in Macedoniam.

Ecliptica eſt oratio, quæ plena erit, ſi adieceris, Ita facito. Obſerua hîc quòd Paulus plurimùm abſit à faſtuoſo Papæ ſpiritu: qui fulmine anathematis addito, imperioſè Imperatoribus & regibus mundi mandat. Deinde, vt Paulus pietate & virtute conſpicuos blandè & paternè monet, Sic præfractos & contumaces ſeuerè caſtigat: Ita tamen, vt caſtigatio minimè ab amore eius qui caſtigatur, ſeparetur.

Vt denuncies quibuſdam,

ne

ne diuersam sequantur doctrinam, nec attendant fabulis, & genealogijs, nunquam finiendis, quæ quæstiones magis præbent, quàm ædificationem Dei in fide.

Primus canon hic est, vt Episcopus inspiciat, ne diuersa doctrina à puritate Euangelij doceatur in Ecclesia. Cuius ratio additur à duplici fructu, sanæ videlicet, & diuersæ doctrinæ, in hunc modum. Quicquid magis quęstiones prębet quàm ædificat, est fugiendum. diuersa doctrina, & discedens à solido religionis fundamento, magis quæstiones præbet quàm ædificat. Talis igitur doctrina cauenda est. Sit igitur hic canon omnibus Episcopis & ministris verbi commendatus, ne sinant peregrina doctrina, aut etiam forma docendi inusitata, corrumpi puritatem Euangelij. Sed quam vocat hîc doctrinam diuersam? Doctrinam diuersam vocat (Quemadmodum se ipse explicat) quæ in fabulis & genealogijs infinitis occupatur. Fabulæ sunt Paulo garrulitas, & inanis ostentatio in quærendis genealogijs, quas ideo

ideo vocat infinitas, quia qui talibus quęstionibus, nihil ad ædificationem facientibus, oblectantur, ex vna in alias incidunt, sine modo, ac interim omittuntur ea, quæ ad ędificationem necessaria sunt. Vult igitur Paulus hoc canone cautum, ne intempestiua & ad pietatem inutilia sectemur, sed magis quæ ad ædificationem faciunt. Ex his etiam ferè quæstio soluta est. discernendum est enim inter quæstiones ~~vtiles & inut~~iles. Quærendæ sunt tantisper res vtiles, donec veritas inueniatur, in qua acquiescendum est. Ociosæ vero quæstiones prorsus fugiendæ sunt.

Finis autem præcepti est caritas ex corde puro, & conscientia bona, & fide non simulata.

Ostendit scopum, quo omnia Christianorum studia sunt referenda: ad quem, cum collimant pij, non facilè ociosis & inutilibus quæstionibus locum dabunt, vnde variæ in doctrina opiniones gignuntur, & hæreses. Obliuio enim mutuæ caritatis peperit omnes hæreses. Nam qui fratrem non diligit, eius bonæ existimationi inuidet, qui fratris existimationi inuidet,

sibi ipsi

sibiipsi gloriam & nomen quærit. Hæc gloriæ cupiditas omnium hæresium mater est. Quare apposite Paulus canoni de fugienda diuersa doctrina subiungit, caritatem, qua quæritur proximi honor, in totius corporis Ecclesiæ ædificationem. Cùm itaq; dicit Paulus: Finis præcepti est caritas, perinde est, ac si diceret: Scopus totius Legis, quò omnes nostræ actiones referendæ sunt, est caritas, vnde rectè dicitur: Habe caritatem, & fac quicquid vis. Sed qualis debet illa esse caritas? quæ proficiscitur ex corde puro, conscientia bona, (hoc est, statuente remissum esse peccatum, & abiiciente propositum peccandi) & fide non simulata, hoc est, sincera, qua iuxta dictum Petri, præstamus virtutem, vt non languescat fides nostra, sed ardeat desiderio totam vitam Deo approbandi. Sed cur fidem postremo loco ponit? Ab effectibus ad causam facit progressum, nam sincera fides conscientiam bonam parit. Hæc vbi adest, cor purum esse, minimeq; ociosis affectibus deditum declaratur. Sciamus igitur huc tanquam ad scopum nostra omnia referenda esse studia, vt ex fide & timore Dei bonam conscientiam nacti, studeamus Deo totam vitam

nostram

noſtram approbare, proximoq; ex vera dilectione ſeruire.

A quibus dum aberrarunt quidam, deflexerunt ad uaniloquium, uolentes eſſe legis doctores non intelligentes quid dicunt, neq; de quibus confirmant.

Quid damni ſequatur, ex neglecto Legis Dei ſcopo oſtendit: à quo dum aberrant homines, ad vaniloquium, hoc eſt, vt ſuprà dixit, ad fabulas & inutiles quæſtiones, ſeu vanas diſputationes, nihil ad ædificationem facientes, deflectunt: Qui dum ſe Legis doctores eſſe gloriantur, fit, vt nec ipſi quicquam intelligant rectè, nec alios quæ certa ſunt docere valeant. Primùm hîc obſeruemus metaphoram in verbo aberrandi, quæ ſumta eſt à collimantibus ad certum ſcopum, ſed ab eo aberrantibus inſcitia artis iaculandi. Ἀστοχεῖν enim propriè eſt ſcopum non attingere iaculo ad eum directo. Hinc duo colligamus: vnum, quòd deſertum pietatis ſcopum, ſequatur vaniloquium: hoc, excipiat φιλαρχία, quam opinionum uarietas

comitatur, vt nihil tandem certi relinquatur. Huius rei argumentum clarissimum præbet Papatus: in quo, omisso scopo pietatis, infinita commentariorum moles vanissimis nugis referta sequuta est. Vnde nos admoneamur, ne scopo deserto cum illis superbè impingamus, deflectentes ad inutiles disputationes. Alterum est, vt artem, qua opus sit ad scopum sine errore petendum, discamus: ne aliena pro veris cum illis, quos hîc Paulus arguit, amplectamur ipsi, aliisque obtrudamus.

Petrus 2. Pet. 1. prophetiam, hoc est, scripturam à Spiritu sancto profectam docet, quem eiusdem optimum quoque interpretem esse monet. Hoc quanquam verissimum est, Tamen quædam sunt præcepta necessaria, quæ interpretis cogitationes dirigent, ne per incuriam à scopo veritatis aberret, imprudenterque suam inscitiam spiritui sancto imputet.

Colligam itaque pauca interpretandi præcepta hoc loco, quæ spero sacratissimæ Theologiæ studiosis profutura: siue ipsi interpretari, siue aliorum interpretationes legere velint. Et quia extra controuersiam est, artium dicendi præceptis instructum debere esse interpretem, de aliis dicam.

Pri-

Primùm igitur ſit præceptum, vt interpres pium pectus adferat ad ſacrum Dei verbum: quò fiat, vt gloriam Dei, & non ſui ingenij laudem precibus & labore quærat interpres.

Secundum præceptum ſit, quod interpreti Rom. 12. commendat Paulus, nimirum vt interpretatio ſit analoga fidei: hoc eſt, vt congruat cum primis religionis axiomatis, & non diſcedat à fundamento, hoc eſt, ab articulis fidei.

Tertium ſit, quod Petrus tradit 2. Petri 1. vt non ſit priuati impetus, aut ingenij interpretatio, ſed Spiritus ſancti. Vnde monetur interpres, vt non aliunde, quàm ex Spiritus ſancti oraculis ſcripturæ clarioribus, petat interpretationem, nec flectat interpretationem ad rationem humanam, ſed ſcripturis & oraculis Spiritus ſancti rationem ſubijciat.

Quartum præceptum ſit de methodo obſcura illuſtrandi. Poſtquam enim ſuperiora tria præcepta animo infixa fuerint, obſeruanda eſt Methodus, per quam quæ obſcura ſunt, certa ratione illuſtrari, tanquam lumine aliundè allato poſſint. Tametſi autem in methodi diligenti ob-

ſeruatione præcipua ſubſidia interpretis
poſita eſſe uidentur. Tamen in illuſtratio-
ne obſcurorum aliqua diſtinctione pecu-
liari opus eſt, qua communia præcepta ad
uſum applicentur. Teneatur igitur hæc
prima obſcuritatis diſtinctio, quòd aut in
uerbis aut in rebus ſita ſit omnis obſcuri-
tas. At quæ eſt in uerbis obſcuritas? Aut
in ſingulis uerbis, ut cùm de eorum ſigni-
ficatione ambigitur, Aut in compoſitis,
hoc eſt, in intellectu ſeu phraſi, exiſtit. Si
in uerbis ſingulis eſt obſcuritas, illud con-
tingit, aut propter rerum penuriam, ut
animalium multa uocabula in Leuitico,
aut propter formæ rerum mutationem:
ut in ueſtibus, ponderibus, menſuris, mo-
neta &c. Aut propter uocis amplitudi-
nem, qua una uox interdum ex æquo plu-
ra ſignificat. Interdum per aliquem tro-
pum, ad ſignificationem impropriam de-
flectitur. Hîc quid faciendum eſt? Obſcu-
ritas in primo & ſecundo genere mutua-
bitur lucem ex antiquitatibus & hiſtorijs
rerum deſcriptiones continentibus. In ter-
tio autem genere tria adhibenda ſunt. Pe- 1
riſtaſis loci examinanda eſt, collatio alio- 2
rum dictorum clariorum cum præſenti
loco inſtituenda. Ratio ex fundamento 3
doctrinæ petenda. Hu-

Huius methodi exempla uide in loco de Iuſtificatione in Locis Philippi. Vbi quid fides, quid gratia, quid iuſtificatio ſit, exponit.

Sin autem obſcuritas eſt in rebus compoſitis phraſis linguæ obſeruanda eſt, & Grammatica conſulenda eius linguæ, qua uel uſus eſt ſcriptor, uel quam imitatus eſt.

Cæterum ſi in rebus obſcuritas eſt, tria facienda ſunt. Primùm analogia fidei, iuxta conſilium Pauli, ante oculos habenda eſt: à qua nullo modo ſinat ſe auelli interpres. Hæc enim facit, ne cum fundamento pugnet interpretio. Deinde textus periſtaſis, & ſcopus orationis ſpectentur, iuxta Hebræorum regulam. Qui non animaduertit quid ſupra & infra in ſcripturis ſcribitur, Is peruertit uerba Dei uiuentis. Tum accedat collatio, qua textus, cuius ſenſus quæritur, cum alijs locis conferatur. Hæc enim collatio plurimùm iuuat interpretem. Atq; hæc de Methodo obſcura explanandi, cui Eccleſiæ purioris teſtimonium, ac peritorum Theologorum accedat exegeſis: in qua tamen ſummoperè cauendũ eſt, ne quid propter autorum famam aut autoritatem cum fun-

damento aut fidei regula pugnans, recipiamus.

Scimus autem quòd lex bona ſit, Si quis ea legitimè utatur.

Tertia pars præſentis capitis de uſu Legis. Eſtq́ prolepſis: qua anteuertit obiectionem illorum, qui legis doctores eſſe uoluerunt. Poterant enim iſti ſic obijcere Paulo. An non Lex ab optimo Deo data eſt? Si data à Deo, cur non docenda? Cùm non poſſit non eſſe bona Lex, quæ Deum autorem habeat. Sed Paulus reſpondet per conceſſionem, pronuncians Legem ſimpliciter eſſe bonam, ut quæ ab optimo Deo profecta ſit, ſed uitium eſſe non in Lege, ſed in ijs, qui Lege perperam utuntur. Et ſumit argumentum à coniugatis, Nempe quòd cum Lex ſit, oporteat ea legitimè uti. Diſcernit igitur Paulus inter legem ipſam, & uſum legis. Legem in ſe bonam fatetur, ac eius legitimum uſum approbat, ſignificans legis doctores, omiſſo legis legitimo uſu, eam ad abuſum tranſtuliſſe. Sed quis Lege legitimè utitur, & quis ea abutitur? Reſpondeo: Quia cer-

certum est omnes leges in utilitatem eorum proponi, quibus ferunrur. Is legitimè uti lege dicendus, qui ea in suam utilitatem sine errore utitur. Contra uerò ea perniciosè abutitur, qui inde certum damnum accipit. Proinde is legitimè Lege utitur, Primùm qui per eius ducatum, ad Christum uenit Legis finem & impletorem. Nam cum Lex arguit peccatum, & requirit puram, perfectam & perpetuam obedientiam, adeoque iusticiam omnibus suis numeris absolutam, & id propter carnis imbecillitatem præstare non potest, mittit ad Christum, qui finis Legis est, in iusticiam omni credenti. Contrà autem illegitimè Lege utitur, qui in ea ita hæret, ut eius scopum nunquam pertingat, in lege frustrà iusticiam quærens. Deinde & is rectè Lege utitur, qui ea, quæ ad tempus data erant, ab his, quæ perpetua sunt, discernit. Circumcisio, sacrificia, purificationes uariæ, adeoque ceremoniæ omnes & iudicialia data fuerunt, sed ut cum republica Moisis finem haberent. Quare Legis doctores isti, quos hîc Paulus taxat, circumcisionem & quædam alia Legis urgentes & obtrudentes gentibus, quæ fidem accederant, Lege abusi sunt, partim

 pro-

propria inscitia, partim quoque malicia, & dominandi libidine. At moralia data sunt, ut sint perpetua, ita tamen ut inter doctrinam Legis, & rigorem eiusdem discernatur. Doctrina quidem perpetua est uiuendi regula, sed rigor Legis impijs & non pœnitentibus manet, pijs autem & iustificatis fide abolitus est, iuxta illud Galat. 3. Christus redemit nos à maledictione Legis, factus pro nobis maledictum. Item, Non estis sub Lege, sed sub Gratia. Vbi legis uocabulo non doctrina & obedientia, sed rigor seu maledictio intelligitur, quod ex antithesi clarè animaduerti potest.

Sciens hoc quòd iusto non est Lex posita, sed iniquis.

Hoc exempli causa addit, ut ostendat se Legis legitimum usum approbare, docet autem non eundem, sed longè diuersissimum usum & uim legis esse in iustis, & in iniustis. Et quanquam toti humano generi lex Dei proponitur, ut ostendat quid Deus ab homine requirat: Tamen iustis, hoc est, fide, accepta remissione peccatorum, iustificatis aliter quàm impijs legem proponi, hac sententia Paulus com-

monſtrat. Verùm, quia Antinomi hoc loco abutuntur, ad tollendam prædicationem Decalogi ab Eccleſia, Conabor breuiter Pauli ſententiam ex uerbis ipſis, ex periſtaſi loci & antitheſi colligere. Ex verbis hoc modo. Lex iuſto non eſt poſita, in Græco κεῖται emphaſis eſt, ac ſi dicat Paulus, Lex non premit ſuo iugo, non obruit iuſtum, illi inſtar oneris incumbens, non ſuo rigore condemnat, & pœnis ſubijcit iuſtum. Quod ſanè ſpiritualiter & politicè intelligendum eſt. Spiritualiter quidem, quia Chriſtus, ut credentes ſua iuſticia à reatu abſoluit & iuſtificat: Ita eoſdem à maledictione Legis liberat, quemadmodum paulò ſuperius oſtenſum eſt: Politicè uerò, quia Lex non ſtringit gladium, niſi in manifeſtos legis tranſgreſſores, & uiolatores tranquillitatis politicæ, quales non ſunt qui fide iuſtificati ſunt, ut qui ſpiritus fructus ſuauiſſimos edant, quos Paulus ad Galat. 5. enumerat, & addit aduerſum huiuſmodi non eſſe legem. Proinde
iuſtis Lex non eſt poſita, nec quantum ad 1
iuſtificationem attinet, quia fide iuſtificati
ſunt: nec quantum ad maledictionem, 2
quia Chriſti merito à legis maledictione
ſunt redemti: nec quantum ad damnatio- 3

nem in foro ciuili, quia disciplinam non violant, nec humanam societatem turpibus factis perturbant. Cæterum quia æterna & immota est voluntas Dei, qua requirit dilectionem erga se & erga proximum nostrum, manet lex moralis etiam iustis quoad doctrinam attinet, non tamen premit & obruit iustos, quia iusti Lege oblectantur, conanturque ad eius præscriptum mores formare, scientes maledictionem legis sublatam esse. Peristasis loci hanc nostram explicationem confirmat. Non enim hîc in genere de toto Legis officio loquitur, sed tantùm de disciplina & carcere, quo Lex constrictos tenet homines, qui nondum fide iustificati sunt. Idem adhuc clarius ex collatione patet, cùm inquit: Iusto non est Lex posita, sed iniquis & inobsequentibus &c. Potissimùm coarguens crassos illos legis violatores, qui sine timore Dei ex vno in aliud ruunt flagitium: His lex posita est, vt quæ premat & obruat eos suo rigore, spiritualiter & politicè. Spiritualiter quidem eos maledictioni & æternis pœnis subijciendo, Politicè verò, cum gladio magistratus & supplicijs commeritis eos tradat. Summa igitur huc redit: quòd

Lex moralis quatenus iustis posita.

vt

vt lex iniquos ſuo iugo premit, damnatione & pœnis obruit: Ita iuſtos ſuo ductu ad ea præſtanda officia, quæ iam ſpiritus directione præſtare conantur, ducit. Quemadmodum itaque (vt ſimilitudine Chryſoſtomi vtar) equus ferociens & indomitus freno conſtringitur & cohercetur, iuxta illud, in camo & freno maxillas eorum conſtringito, qui non appropinquant ad te, ſed domitus equus eodem dirigitur, vt in via iuxta ſeſſoris arbitrium retineatur: Ita impius lege premitur & cohercetur, pius verò inde petit, quæ Dominus à ſe officia requirit.

Sed iniquis, & inobſequentibus, impijs & peccatoribus, irreuerentibus & prophanis, patricidis, & matricidis, homicidis, ſcortatoribus, maſculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, periuris, & ſi quid aliud eſt, quod ſanæ doctrinæ aduerſetur.

Iniuſtorum quædam genera enumerat, ut in quos Lex plenum ius habeat, oſtendat. Non autem ſeruat in his recitandis exactum ordinem, ſed ut occurrebant ea poſuit, ſignificans forte turpiſſimum eſſe ſcelerum confuſionem, in quibus Legis Dei contemtores, nec ordinem nec modum ſeruant, ſed ex uno in aliud præcipites feruntur.

Secundum Euangelium gloriæ beati Dei, quod concreditum eſt mihi.

Pugnare Legis præuaricatores cum glorioſo Dei Euangelio, quod ſibi commiſſum eſt, meminit, ut oſtendat, & ſe Legis doctrinam legitimè prædicare, & glorioſum beati Dei Euangelium non pertinere ad eos, qui impuritate uitę illud dehoneſtant: quod ſanè cum gloria Euangelij, & beatitudine Dei pugnat apertè, diſcedat igitur ab iniuſticia quiſquis nominat Ieſum Chriſtum, & de glorioſo eius Euangelio gloriatur.

Et gratiam habeo ei, qui potentem me fecit, Chriſto Ieſu domino

mino nostro, quòd me fidelem duxerit, ponens me in ministerium.

Hæc quarta huius capitis pars est, in qua, quia paulo antea dixerat sibi concreditum Euangelium Christi, Gratias agit Christo, qui se potentem & idoneum reddidit ad ministerium adeò sublime & augustum. Hinc duo nos discamus: vnum, quod semper beneficiorum Dei memores, erumpere nos oporteat in gratiarum actionem, qua & agnoscimus, unde sit beneficium acceptum, & gratitudinem nostram testamur erga Deum, qui in nos adeò est liberalis ex mera sua bonitate: Alterum, quòd ministerium uerbi ut augustissimum, ita magis arduum existit, quàm ut ad id debitè peragendum ulla sufficiat humana industria, nisi Deus quoque manum adhibeat. Quare ministri uerbi, & pietatis doctores uires cum Paulo ab eo petant, qui solus nos idoneos & potentes reddere potest.

Qui prius eram blasphemus, & persecutor, & uiolentus, sed

misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.

Vt extollat misericordiam ac philanthropiam Dei erga se, reddatq; rationem gratiarum actionis, descriptionem suæ personæ addit, atq; tribus uocibus, suam crudelitatem, quam exercuit aduersus Ecclesiam Christi, exprimit. Primùm dicit se blasphemum fuisse, cuius sceleris causa iure æternis pœnis erat mancipandus. Deinde agnoscit se persecutorem fuisse, nempe Ecclesiæ, de qua re Galat. 1. & in Actis cap. 9. copiosè scribitur. Tertiò se uiolentum fuisse fatetur, ut qui summa Tyrannide & iniuria Christianos oppresserit. Hæc merita sunt Pauli, non cœlo, sed inferno digna. Sed misericordiam est consecutus, qua condonata est culpa, & donata gratia est. Illustre sanè misericordiæ Dei exemplum, quod omnibus ideo proponendum est, quia apud Deum non est acceptatio personarum. Porrò, quod addit Paulus, Quia ex ignorantia feci, quæstionem habet adiunctam ualde difficilem, nimirum an si sciens fecissent, non fuisset

miſericordiam conſecutus. Vt hanc quæſtionem rectè ſoluamus, Omnium primùm animaduertenda eſt facti Pauli qualitas. Deinde diſtinguenda peccata ſunt, Nam haud obſcurè ſignificat Paulus, ſe miſericordiam non fuiſſe conſecutum, ſi ut uolens ita ſciens quoque Euangelium Chriſti fuiſſet perſequutus. Peccatum itaque Pauli non fuit directè contra ſecundam tabulam, ſed contra primam. Chriſtum enim ipſum perſequebatur, quemadmodum in Actis Dominus illi obijcit, dicens: Saule Saule cur perſequeris me? Proinde peccatum Pauli eſt furor quidam, quo ipſum Chriſtum perſequitur, eiuſque regnum rabioſè inuadit. Atque huiuſmodi furor duplex eſt. Aut enim à ſciente, & de ueritate conuicto proficiſcitur, qualis fuit Phariſæorum, qui ſe Chriſto oppoſuerunt mera malitia. aut ab ignorante, & nondum de ueritate Dei conuicto procedit, qualis eorum eſt, qui zelo quodam præpoſtero, perſequuntur ueritatem, quam tamen ueritatem eſſe minimè nôrunt, Imò potius mendacium & blaſphemiam arbitrantur. Tali zelo Paulus perſequitur Eccleſiam Chriſti, quo aboleat & extinguat (ut ipſe quidem putabat) doctrinam Chri-

ſti, quæ cum Moſe & Lege haud ſtare poſſe uidebatur. Hinc ergo ſumamus diſcrimen peccati in primam tabulam. Nam ſi cognita ueritate Dei, aliquis ſe Deo opponit ad expugnandam ueritatem, peccatum committit in Spiritum ſanctum, ſed ſecus eſt ſi cœco zelo, prætextu pietatis ueritatem nondum agnitam perſequitur, quod Paulus ſe feciſſe hic meminit. Simili furore haud dubiè multi Papiſtæ hodie Euangelium oderunt, falſò illud putantes Catholicæ Eccleſiæ contrarium eſſe dogma, tales ex inconſiderato zelo, bonum ſimpliciter non reijciunt, ſed quia malum eſſe putant. Huiuſmodi ignorantia nequaquam in totum excuſat, ſed ex parte tantum. Iuxta dictum Domini. Seruus ſciens uoluntatem Domini, & non faciens, uapulabit plagis multis. Item, Si cœci eſſetis, peccatum non haberetis.

Superabundauit autem gratia Domini noſtri, cum fide & dilectione, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Amplificat beneficium à cauſa, quæ eſt gratia ſuperabundans, & diligenter obſeruan-

ſeruandum eſt vocabulum, Superabundauit. Non ſatis viſum eſt dicere abundauit, conſiderans ſuam turpedinem, & excellentiam gratiæ Dei, ſed ſuperabundauit, ſignificans gratiam Dei omnem menſuram excedere, Non enim ſolum remiſit Deus Paulo blaſphemiam, furorem perſequendi Euangelium, & violentiam, qua Eccleſiam opprimere videbatur: verum etiam iuſtificauit, adoptauit in filium, hæredem Dei, & cohæredem Chriſti. Quæ quidem beneficia Dei gratuita omnibus pijs communia ſunt. Peculiare vero fuit, quòd in Apoſtolum elegerit adeò blaſphemum perſecutorem. Ad huius loci uberiorem explicationem plurimum iuuerit quintum caput Epiſtolæ ad Romanos, In quo collatio peccati & gratiæ inſtituitur. Porrò cum ait, hanc gratiam ſuperabundauiſſe cum fide & dilectione, quæ fundantur in Ieſu Chriſto, efficaciam gratiæ exprimit, quæ eſt fides, qua poſſidetur Chriſtus, & dilectio, quæ nouæ uitæ indicium eſt. Refertur enim tota Chriſtianorum uita ad hæc duo capita, vnde innumeræ uirtutes, ueluti riuuli ex fonte uiuo manant. Obſerua igitur fruſtra eum gloriari de gratia, qui fide ueraci, ac dilectione uacuus eſt.

Fidelis ſermo & omni approbatione dignus, quòd Chriſtus Ieſus uenit in mundum peccatores ſaluos facere.

Quinta huius capitis pars, de cauſa aduentus Chriſti in mundum. Et quia beneficium aduentus Chriſti, omnem ſuperat humanam expectationem & ſpem, præfatione vtitur, qua commendat omnibus huius rei magnitudinem, & certitudinem: quaq; excitat omnes, ut attentè conſiderent quantum bonorum cœleſtium theſaurum hæc ſententia contineat: Quòd Ieſus Chriſtus uenit in hunc mundum, peccatores ſaluos facere. Cæterum in hoc capite noſtræ religionis præcipuè, pij nouem circumſtantias conſiderent, quę ſunt: Prima, cauſa impulſiua aduentus Domini. Secunda, quis, quantuſq; ſit qui uenit. Tertia, unde uenit. Quarta, quomodo uenit. Quinta, quò uenit. Sexta, finis aduentus. Septima, ſalutis peractæ per Chriſtum ratio & modus. Octaua, quibuſnam ea ſalus deſtinetur. Nona, ſalutis applicatio. Harum circumſtantiarum explicatio in hoc ſalutis myſterio eſt

neceſſa-

necessaria, nec incognita studiosis esse potest. Quare eas tantum recensere, & in certum numerum redigere volui, vt admoneamur, quàm varias & multiplices quæstiones hoc caput in se contineat.

Quorum primus ego sum.

Dixit Christum venisse in mundum, ad saluandos peccatores, Iam id suo exemplo declarat, nec hoc ex humilitate, sed ex vero peccati sensu à Paulo dictum esse existimemus. Vnde nos quoque discamus, non extenuare peccata nostra ex aliorum collatione, sed potius nostram fœditatem summam verè agnoscamus, ac confugiamus cum Paulo ad eum, qui sanguine suo peccatores ab omni iniquitate emundat, 1. Iohan. 1.

Verùm ideò misericordiam consequutus sum, ut in me primo ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, ad exprimendum exemplar ijs, qui credituri essent in ipso in uitam æternam.

Rursus hypothesin ad thesin transfert, accommodans salutem (quam ipse adeptus est ex gratia) omnibus. Obseruandus in primis hic locus est de vsu exemplorum. Vt enim doctrina nobis voluntatem Dei erga homines reuelat: Ita exempla sanctorum quaedam quasi doctrinae obsignacula sunt, Si modo poenitentiam, fidem & patientiam sanctorum fuerimus imitati.

Regi autem seculorum incorruptibili, inuisibili, soli sapienti Deo, honor, & gloria in secula seculorum, Amen.

Suo more post mentionem beneficiorum Dei, erumpit in gratiarum actionem, quò ostendat pios seu conuersos ad Deum, oportere perpetuò esse memores beneficiorum praestitorum, deberecꝫ beneficia Dei praedicare. Praeterea his verbis anteuertit curiositatem humanam, quae in abyssum sapientiae Dei temerè perrumpit, quoties audit Deum recipere in gratiam blasphemos, & enormibus sceleribus conspurcatos, cum alij qui minus uidentur peccasse, imò qui iusti sibi videntur, relinquatur suae caecitati. Sed Paulus ad sa-

pien-

pientiam Dei, qui ſolus ſapit, nos remittit, & vult vt ſuo exemplo ad Dominum conuertamur, eiq́; conuerſi gratias agamus.

· Porrò hoc loco abuſi ſunt Libertini ad tollendam animarum humanarum immortalitatem, vrgent verba Pauli, qui Deum ſolum immortalem, & inuiſibilem, & ſapientem prædicat. Primùm illis libenter largior, quòd excluſiua particula, ſoli, poſſit iſtis omnibus epithetis rectè addi, ſed perperam tamen eos affirmo deceptos fallacia æquiuocationis, inferentes animas hominum non eſſe immortales. Nam Paulus Deum ſolum ex ſeipſo & propria natura hoc priuilegium habere, vt ſit immortalitatis origo. Verùm quòd ipſe ex ſe habet, id nobis, ad imaginem ſuam formatis, per gratiam communicat.

Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee, iuxta prophetias, quæ de te præceſſerunt, ut milites in ijs militiam bonam.

Septima pars huius capitis, in qua repetit propoſitionem, & commendat Ti-

motheo officium, vt respondeat prophetijs, quæ de ipso, ante delegatum ipsi officium, præcesserunt. Nam sancti, vt apparet, viri prophetico spiritu de Timotheo ediderant vaticinia, quibus tanquam stimulis quibusdam vult Paulus Timotheum incitari ad præstandum officium: quod quia arduum est, in eoq; requiritur acre certamen, comparat illud militiæ honestæ, in qua sub vexillis Christi strenuè pugnandum monet.

Habens fidem & bonam conscientiam.

Bonæ militiæ regulam tradit, vt longè vtilissimã, ita quoq; tutissimam, quam qui negligit, vt ignauus, & inermis miles, à duce suo relictus, ab aduersario captiuus & superatus abducitur. Huius regulæ duas partes facit, Fidem & Bonam conscientiam. Fides est, cùm firma persuasio de omni veritate Dei seu verbo Dei, tùm fiducia Christi, vnde spiritualis Dei cultus prodit, Inuocatio, gratiarum actio, timor, patientia &c. Bona conscientia quatuor veluti fulcris nititur. Primùm, fiducia Christi, qua statuitur remissum esse peccatum.

catum. Secundò, proposito peccandi abiecto. Tertiò, desiderio & uoto vitam Deo approbandi in posterum. Quartò, fide & diligentia in officio. Primum ex eo probatur, quòd vbi non regnat fides in Christum, ibi peccatum dominium in conscientiam exercet. Vt igitur fide purificatur conscientia: Ita eadem veluti fulcro quodam fulcitur ac sustinetur. Secundum ex eo confirmatur, quòd qui non abiecit propositum peccandi, spiritum Christi non habeat, qui est pignus & arabo nostræ hereditatis. Idem confirmatur Psal. 39. Beatus vir, cuius est nomen Domini spes eius, & non respexit ad vanitates & insanias falsas. Tertium confirmat Paulus inquiens: Qui spiritu Dei ducuntur, hi sunt filij. Item, Si spiritu ducemini, non estis sub lege. Postremum hac sententia confirmatur: Si quis suorum & maximè domesticorum curam non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Fide enim abnegata, conscientia polluitur, & vastatur, atque frena cupiditatibus prauis laxantur. Sit igitur nobis huius sanctæ militiæ regula commendata, studeamusque singuli, vt nostram vitam iuxta illam formemus in gloriam DEI, nostram ipsorum salu-

tem, & ædificationem domus Dei, quæ eſt Eccleſia.

Quam quidam poſtquam repulerunt, circa fidem naufragium fecerunt.

Amplificat à pœna, in quam incurrunt, qui conſcientiam polluunt, & pulcerrima metaphora pollutæ conſcientiæ malum depingit. Confert enim ciues Eccleſiæ nauigantibus in turbulento ac ſæuo mari, quibus tamen nihil eſt periculi, donec in naui manſerit ſalua. Sic qui ſunt in Eccleſia, donec retinent fidem & bonam conſcientiam, in ea manent ſecuri, quantumuis turbulentum mare ſæuiat. Verùm vbi conſcientia peccati locum obtinuerit è naui, hoc eſt, Eccleſia eijciuntur. Faciunt igitur naufragium circa fidem, qui bona conſcientia excidunt, qui polluta conſcientia ſe totos prauitati mancipant, ac ſua negligentia promerentur, vt non ſolum non contineantur in pura Dei noticia, verum etiam vt cœcitate, erroribus, & falſis opinionibus obruantur in pœnam ſuæ ingratitudinis. Obſeruemus itaq; hoc loco, quòd conſcientia ſit quaſi arca quædam,

dam, cui tanquam fidæ custodiæ thesaurus Euangelij conseruandus traditur. Vnde nihil mirum est, si fluctuent opinionibus, & nihil firmi habeant, qui inter varias procellas voluptatum agitantur. Cùm itaq; videmus maximam mundi partem Euangelium aspernari, sciamus esse fructum malæ conscientiæ & spretæ fidei, veritatisq; Dei.

In quorum numero est Hymenæus & Alexander, quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare.

Exemplum pœnæ pollutæ conscientiæ addit, vt simus cautiores bonæ conscientiæ custodes. Huius Hymenæi meminit in sequenti Epistola cap.2. qui resurrectionem iam esse factam garriebat. Nam qui circa fidem fecerunt naufragium, absurdis opinionibus fingendis, idonei sunt architecti. Porrò quis fuerit Alexander is, cuius hîc meminit, non satis constat. De Alexandro fabro Aerario summo aduersario Pauli hoc intelligi non potest, cum hoc intelligendum sit de aliquo, qui fidem antea receperat, & postea circa eandem

naufragium fecerat. Quarè videtur hic locus intelligendus esse de Alexandro, cuius meminit Lucas in Actibus cap.9. Qui futuræ suæ defectionis aptum specimen edidit: Cum ficta & prophana oratione tumultum populi sedaret. Hos dicit se tradidisse Satanæ, hoc est, exclusisse è familia Christi, extra quam Satanas efficax est in filijs contumaciæ. Finem addit, vt discant non blasphemare, hoc est, vt ex pœna inflicta vel suum errorem agnoscant, & resipiscant, vel si redire per pœnitentiam noluerint, iustè pereant.

CAPVT SECVNDVM.

SVMMA SECVNDI CAPITIS.

HOrtatur Paulus ad preces pro omnibus hominibus: quod & utile, & Deo acceptum monet, cũ sit & vnus omnium Deus, & vnus omniũ mediator Christus. Dat præcepta mulieribus, vt cum silentio, & subiectione discant: & non doceant ipsę in cœtu.

ORDO SECVNDI CAPITIS.

DVæ sunt principales huius capitis propositiones seu partes, totidem canones Ecclesiasticos nobis commendantes. Vna de oratione pro omnibus habenda, quæ validis confirmatur argumentis. Altera de Doctoribus in Ecclesia, quos vult iustos viros esse, & non mulieres. Munit & hanc propositionem iusta confirmatione. In prioris partis declaratione delabitur in tres locos scripturæ præcipuos, quorum Primus est, de voluntate Dei, volentis omnes saluare, & ad agnitionem ueritatis uenire. Secundus de unitate essentiæ diuinæ. Tertius de Mediatore Christo. In posterioris partis explicatione, attingit lapsum primorum Parentum, reparationem, matronarum officium in educandis liberis.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS, CVM OBSERVAtione doctrinarum.

Adhortor itaq; primum omnium ut fiant deprecationes.

Prima huius capitis propositio seu pars, quam superioribus illatiua particula ideò adiungit, quia suprà meminerat naufragij circa fidem, quod patiuntur illi, qui conscientiam polluunt. Hîc itaque monstrat modum conseruandæ conscientiæ bonæ, ac tria indicat. Primum, quòd nostrarum uirium non sit, nos immunes & inculpatos seruare, quin polluamus subinde conscientiam. Deinde ostendit unde, & quomodo sit impetrandum auxilium, quo conscientia conseruari possit illæsa, & polluta, nempe à Deo per serias preces. Tertium, cum primum omnium addit, uult ut quotidiana exercitia pietatis, à precibus & gratiarum actione ordiamur. Nam primum omnium ad cultum Dei quotidianum referendum est.

Deprecationes, petitiones, intercesiones, gratiarum actiones.

Orationis formas enumerat quatuor, quæ ita distingui possunt. Deprecatio est, qua deprecamur mala tum à nobis tum ab alijs. Petitio est, qua præsidium aduersus Ecclesiæ hostes imploramus. Intercessio

ſio eſt, qua petimus ſalutaria alĳs. Gratiarum actio eſt & profeſſio, qua palam teſtamur, unde acceptum eſt beneficium, & gratæ mentis pro accepto beneficio teſtatio. Horum prius ueritatis, poſterius iuſticiæ eſt proprium. Tametſi autem gratiarum actionem poſtremo loco collocauit, in quotidianis tamen exercitĳs reliquas præcedere debet. Par enim eſt, ut accepta beneficia agnoſcamus, priuſquam petamus noua.

Pro omnibus hominibus.

Non uult pios pro ſe tantum eſſe ſollicitos, uerum etiam pro alĳs, ĳſq; non ſolum notis & familiaribus, & eiuſdem religionis, uerum etiam pro omnibus promiſcuè: quod quidem caritatis lex præceptum Domini, communis neceſſitas, & plurima probata exempla requirunt. Oratio autem quæ fiet pro omnibus, niti debet Chriſti ſacerdotio, & promiſſione. Nam ut per Chriſtum noſtræ preces exaudiuntur, ita ipſius promiſſio fidem exauditionis facit. Nec diſtributiua particula ad mortuos ſe extendit, id quod ex rationibus additis manifeſtum eſt. Quare cum oratio pro mortuis nec mandatum, nec

promissionem, nec probata exempla habeat, impia censenda est, ut quæ fide destituta humanis somniis nitatur.

Pro regibus & omnibus in eminentia constitutis.

Tantùm unam speciem subiicit generi, nam pii poterant aliàs excipere hanc speciem: propterea quòd tum temporis omnes mundi reges aduersabantur Euangelio. Verum Paulus illam exceptionem præoccupat, significans potestates esse ordinationes Dei, quæ precibus sanctorum tanquam sustentaculis indigent. Huius exhortationis Paulinæ præceptum, & exemplum habemus. Præceptum est, Diligite inimicos uestros. Et orate pro his, qui uos diris execrantur. Vnde sequitur, multò ardentius orandum esse pro piis, & gloriæ Dei studentibus, non solùm regibus, uerumetiam omnibus aliis. Exemplum. Moses Deum sollicitat pro Aegyptiis, & exauditur. Magnum sanè nostri officii exemplum, ut nos quoque supplicemus pro his, qui diuersam consectantur doctrinam, uerùm hîc distinguendum est inter personas, ordinationes Dei, & peccata,

quibus contaminantur sæpe qui Magistratu funguntur. Pro personis orandum est, ut conuertantur ad Deum, ut conseruentur, ut regantur à Deo, uerùm si conuerti non uelint, ut Deus eos compescat, ne sæuiant in ipsius Ecclesiam. Pro ordinationibus diuinis, ut status diuinitus constituti sint incolumes. Contra peccata orandum est, ut non crescant, in contumeliam Dei & Ecclesiæ destructionem. Cùm itaque oramus contra Papam, non personæ ipsius malè cupimus, quam uellemus, si modo pij sumus, potius emendari & conuerti ad Dominum, ut unà nobiscum æternum Deum celebraret, sed contra tyrannidem, sophisticam, & hypocrisin eius, quibus Christi Ecclesiam crudeliter inuadit. Cùm addit, Pro omnibus in eminentia constitutis, genus pro specierum enumeratione ponit, vult enim, ut pro omnibus ijs, qui aliqua legitimi officij dignitate eminent, (ut sunt Duces, Comites, Principes, Præfecti, Consules, Doctores, Præceptores, Patroni,) precemur Deum, quò in singulis statibus & ordinibus omnia ritè & legitmè fiant.

Vt placidam & quietam ui-

tam degamus, in omni pietate & honeſtate.

Confirmat propoſitionem argumento à quadruplici utilitate ſumto, & ſimul indicat non fore irritas preces, quæ pro magiſtratu & aliꝭs fiunt. Primus fructus eſt, placida uita, id eſt, non turbata bellicis tumultibus ab externis hoſtibus. Secundus eſt, quieta uita ſeu quies, quæ πολυπραγμοσύνῃ opponitur, quemadmodum oſtendi in priore Epiſtole ad Theſſ. cap. 4. hac quiete ſuo officio ritè fungi quilibet contendit, in ſuum & aliorum commodum. Tertius fructus eſt pietas. Nam cùm bellis omnia turbantur, negliguntur ſtudia literarum, negligitur iuuentus, ut in pietate inſtitui non poſſit. Quartus fructus eſt, honeſtas uitæ. Eſt enim σεμνότης ſanctimonia, & honeſta morum ſeueritas, qua innocentiæ uitæ & grauitati ſtudeant homines. Obſeruemus itaq; hoc loco, quòd per preces piorum reſpublicæ tranquillitate & pace fruantur. Deinde, quòd huius tranquillitatis ſeu pacis publicę tres ſint fineş. Primus, quies in agendo propria, abſq; curioſitate. Secundus, pietas erga Deum. Tertius, uitæ honeſtas ſeu grauitas,

uitas. Pace igitur & tranquillitate publica, diuinitus concessis ad preces piorum, impiè abutuntur, quotquot tyrannidis, luxus, gulæ & aliorum vitiorum occasionem inde petunt, ingentes cum sibi tum aliis calamitates accersentes. Iram enim Dei suis sceleribus prouocant, quemadmodum populus Israëliticus subinde fecit, donec de ipso grauissimum supplicium sumtum sit: quale iam haud dubiè propter inundationem omnium scelerum in mundo timendum est.

Hoc enim bonum & acceptum coram saluatore nostro Deo, qui omnes homines uult saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire.

Alia ratio propositionis, ab honesto sumta: cui additur confirmatio ab affectibu Dei erga homines. Cùm enim dicit, bonum & acceptum coram Deo esse, significat, & quod piis gratissimum esse debeat, & quod in omni actione primum quærendum sit, Deóne accepta sit actio an non, Creaturæ enim iurè sufficere de-

bet hæc ratio: Hoc factum est rectum, ac Deo probatum, Igitur faciendum. Debet enim creatura iure creationis, obedientiã suo creatori. Confirmatio sequitur. Quia omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Hic est affectus Dei erga omnes homines. Obseruemus hîc duo. Primum vniuersale dictum, videlicet, quòd Deus velit omnes saluos fieri, in quod dictum & nos includamus. Deinde consequendæ salutis ratio, nempe quòd velit omnes ad cognitionem veritatis venire. Est enim hæc cognitio (quæ Synecdochicos etiam fidem complectitur) ordinarium instrumentum, quo velit nos Deus oblatam salutem recipere. Requirit itaq; hęc Dei voluntas conditionem fidei, seu conuersionis, sine quibus Deus non vult quenquam saluari, iuxta illud: Qui non credit, ira Dei manet super eum. Breuiter proinde hic sensus est. Deus uult omnes homines saluos fieri, modo fide oblatam salutem recipere non recusauerint. Quidam uniuersalem particulam ad ordines hominum referunt, quia hîc de regibus fit mentio, quos probat non exclusos esse à salutis promissione. Sed illud ex uerbis Pauli sequi dico. Nam cùm dicit,

Deus uult omnes homines ſaluos fieri. Sequitur, quòd reges & alij conſtituti in eminentia, qui in hominum numero ſunt, ad hanc ſalutem, modò crediderint, admittantur. Hanc eſſe ueram & genuinam horum uerborum ſententiam, confirmant ætiologiæ, quæ ſequuntur.

Vnus enim Deus.

Deum uelle omnes homines ſaluos fieri, probat à connexis, ut enim unus eſt mundus, qui totus opus eſt Dei, cum hominibus qui in eo ſunt: Ita unus eſt Deus natura & eſſentia. Non enim hîc de perſonis, ſed tantum de eſſentia diuina agit, quare perperam faciunt, qui hoc loco abutuntur ad euertendam perſonarum trinitatem. Hoc ipſo argumento utitur Paulus ad Roman. 3. ad probandam iuſtificationem gratuitam pertinere ad omnes, qui eam apprehendere uolent. An (inquiens) Iudæorum Deus tantum? an non & Gentium? quandoquidem unus Deus, qui iuſtificabit circumciſionem ex fide, & præputium per fidem.

Vnus & mediator Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus.

Ab vnitate Mediatoris, & coniunctione eius nobiſcum, probat Deum velle omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Hic Mediator, humana natura aſſumpta, omnibus humanitate (id eſt, humana natura) coniunctus eſt. Nam omnes in humanitatis natura communicat. Quare ipſum hominum ſalutem velle, dubium eſſe non poteſt: ſed vt pater, nempe per ordinarium inſtrumentum, quod eſt fiducia in hunc Mediatorem. Porrò cùm intelligebat Paulus nos nunquam adduci poſſe, vt ad Deum confugeremus, niſi prius eſſemus perſuaſi, nobis Mediatorem proximum eſſe, noſque attingere, oſtendit vbi ſita eſt, & quieſcit fiducia noſtra, vt adhæreamus Chriſto, eumq́ pro Mediatore quæramus, videlicet, quòd nobiſcum coniunctus ſit, vt eiuſdem naturæ particeps. Id quoq́ intelligit Eſaias Propheta, cùm nominat ipſum Emanuelem, id eſt, nobiſcum Deum. Hoc enim ſine vera ſimilitudine, & naturæ vnione fieri non potuit. Verùs

igitur

igitur Deus, & uerus homo in vnitate personæ, est noster Mediator Iesus Christus. Quàm autem necessarium fuerit, eum qui Mediator noster futurus esset, verum Deum & hominem verum esse, constat ex officio Mediatoris, quod in eo consistit, vt homines cum Deo conciliet, & inimicitias capitales aboleat, quæ prius intercedebant, nulla autem spes erat, id futurum, nisi Dei maiestatis ad nos descendisset, seq; cum naturæ nostræ infirmitate coniunxisset. Similiter officium Mediatoris erat, nos filios Dei atq; hæredes regni Dei efficere, cùm antea mortis & damnationis hæredes essemus. Hoc arrabone fiducia nostra confirmatur, quòd sumus filij Dei, quia filius eius naturalis, corpus à corpore nostro, & carnem è carne nostra assumsit. Præterea id omnino ad redemtionem nostram necessarium erat, vt inobedientia commissa in carne, in eadem sarciretur. Ideo venit Dominus noster reuerà homo, veluti personam ipsius Adam referens, cuius etiam nomen sumsit, vt pœnam peccati in carne, in qua admissum fuerat, persolueret. Huc dictum Irenæi ex libro 3. referendum est. Oportebat, inquit, Mediatorem Dei & hominum, propter suam ad utrosq; do-

mesticitatem, in amicitiam & concordiam vtrosq; reducere, & facere, vt Deus reciperet hominem, & homo restitueretur Deo.

Porrò sunt, inter quos conuenit Christum Mediatorem esse, qui tamen de modo non consentiunt. Quidam enim ad naturam diuinam solam, vt Osiander. Quidam vt Stancarus ad humanitatem solam. Ecclesia vera ad totam personam redemtionis officium refert. Quare breuiter, quid sit de hac re sentiendum, quibusdam regulis ostendam.

Prima regula, Discernendæ sunt appellationes, quæ naturarum proprietates significant, ab officij appellationibus. Vt Deus, omnipotens, creator, sunt appellationes ad diuinam naturam referendæ. Homo passus, vulneratus, mortuus, Sunt appelationes ad humanam naturam referendæ.

Secunda regula, Nomina officij, toti personæ, nō alterutri seorsim, competunt, vt sunt hæc, Mediator, redemtor, rex, sacerdos, pastor &c. Nam hæc per se, & seorsim, nec humanæ naturæ, neq; diuinę conueniunt, sed toti personæ. Quod ex eo probari potest, quòd officium redemtionis

inter-

interdum tribuatur Messię sub appellatione humanæ naturæ, interdum sub appellatione diuinæ naturæ. Et rursus sæpissimè sub appellatione totius personæ. Moses dicit, Semen Mulieris contriturum caput serpentis. Et Ieremias affirmat ipsum Iehoua esse iustificatorem nostrum. Et Epistola ad Hebręos, Habentes Pontificem magnum, egressum cœlos Iesum, filium Dei. Hoc testimonium pontificatum tribuit toti personæ. Hîc diuersis licet vocibus, idem tribuitur Semini mulieris, & Iehoua seu λόγῳ Dei patris coæterno, & Iesu filio Dei. Verùm hoc non conuenit alicui naturarũ seorsim. Nam vt diuina natura pati non potuit: Ita humana sustinere iram Patris minimè valebat. Quare istæ locutiones, prima & secunda, non per communionem idiomatum intelligi possunt, Sed per tertiam explicandæ sunt. Hęc enim apertè conuincit superiores per Synecdochen intelligendas esse, hoc modo: Iehoua est iustificator noster, id est, illa persona, quæ est Deus, assumta humana natura. Semen mulieris conteret caput serpentis, id est, illa persona, quæ est Semen mulieris, seu homo, vt officium redemtionis sit personæ totius. Cùm igitur Paulus dicit,

Vnus eſt Mediator Dei & hominum, homo Ieſus Chriſtus, Senſus eſt hic: Homo Ieſus qui eſt Chriſtus, eſt Mediator, Non itaq; Paulus excludit naturam diuinam, quia perſonæ appellationem adiecit, ſed ideo humanitatis peculiariter meminit, quia hoc magis argumenti vis, vt ſuprà declaratum eſt, requirebat. Præterea & hunc locum malignè contaminant Papiſtæ, qui honorem mediatoris Chriſto detrahentes, ſanctis attribuunt: Idq; non ſolum contra verbum Dei, verumetiam in contumeliam Ieſu Chriſti. Primùm enim ex hoc quòd dicitur, vnus Mediator, ridiculè vrgent voculam vnus, & dicunt ſe fateri nobiſcum, Chriſtum quidem unum eſſe Mediatorem, ſed eum ſolum eſſe pernegant. Tametſi apertè periſtaſis loci contra illos militat. Nam eadem ſignificatione, qua dixerat, unus Deus, ut qui communis ſit omnibus hominibus in mundo: ita mox addit, Vnus Mediator, ſignificans eum ſimiliter omnibus communem. Vnde ſicut apertè falſum eſſe con uincitur, Deum non ſolum eſſe Deum, quia unus dicatur, Ita etiam mera calumnia eſt dicere, Chriſtum non ſolum eſſe Mediatorem, quia unus hic à Paulo dicatur:

tur:

tur: Cùm tamen Paulus hunc unum communem ſtatuit omnibus hominibus, ex eo quod dederit ſeipſum precium redemtionis pro omnibus. Sunt qui cùm hanc apertam calumniam excuſare non audeant, ad diſtinctionem confugiunt, dicunt enim Chriſtum Mediatorem eſſe, ſed expiationis, ſanctos uerò eſſe mediatores intercesſionis, quia iubentur Chriſtiani pro ſe inuicem orare. Specioſa quidem hæc oratio, ſed in ea plus ueneni, quàm mellis ineſt. Reſpondeo igitur, uerum eſſe quòd iubeantur Chriſtiani pro ſe inuicem orare. Sed inde ſequi nego, interceſſores aut patronos eſſe demortuos ſanctos pro uiuis & defunctis. Nam dum interceſſores nominant Papiſtæ, intelligunt patronos, qui ſua dignitate & meritis, nobis patris cœleſtis gratiam mereantur. Quod apertè cum unici Mediatoris honore pugnat. Nam triplex impietas in iſto errore papiſtico ſe profert. Primùm enim, quòd mortuos uiuorum interceſſores ſtatuant, ſine teſtimonio uerbi Dei. Deinde, quòd doceant nitendum eſſe illorum meritis. Poſtremò, quòd tales fictitios patronos colendos & inuocandos ſtatuant. Cæterum quòd ſancti in mundo uiuentes, orent pro ſe in-

ſe inuicem in hoc mundo, id quidem faciunt non ſua dignitate, ſed patrocinio unici mediatoris Chriſti freti, cuius unius dignitate & interceſſione ſe exaudiri ſtatuunt, iuxta promiſſionem: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit uobis.

Qui dedit ſeipſum precium redemtionis pro omnibus.

Ab effectu tanquam euidentiſſimo iudicio, confirmat Chriſtum unicum noſtrum Mediatorem eſſe, qui iram Patris placauit, ſe ipſo in hoſtiam pro peccatis dato. Cùm igitur hic honor placandi Patrem ſoli Chriſto competat, & nulli alij, rectè ex eo Paulus, Chriſto ſoli hunc interceſſionis honorem uendicat. Obſeruemus & hîc uniuerſalem (pro omnibus) quæ profectò non ad omnes ordines tantùm, uerum etiam ad omnes ordinum homines, quibus credentibus applicatur meritum Chriſti, referri debet.

Teſtimonium temporibus ſuis.

Chryſoſtomus ipſam Domini paſſionem teſtimonium uocat, certo tempore exhi-

exhibitum. Tametsi autem suo tempore (hoc est, à Patre præfinito) hoc testimonium edidit, tamen omnium temporum & hominum sufficiens ἀντίλυτρον est, hoc est, redemtionis precium. Atq; hoc testimonium per prædicationem Euangelij reuelatur mundo, ut credentes inde salutem hauriant, proinde propter prædicationis dispensationem, testimonium dicitur salutis credentium, ruinæ uerò & damnationis credere recusantium.

In quod positus sum ego, preco & Apostolus (ueritatem dico in Christo, non mentior) doctor Gentium in fide & ueritate.

Quia Iudæi promissionem salutis ad se tantùm pertinere rati, morosè clamitabant, exclusas esse gentes à spe salutis, anticipat, & à destinatis probat salutem ad gentes quoq; pertinere. Nam si Paulus diuinitus destinatus est Apostolus gentibus, & functio Apostolatus salutis eorum annunciatio est, ad quos Apostolus mittitur, certè gentes extra salutis spem esse non possunt, quibus diuinitus est destinatus

Apoſtolus. Iuramentum interpoſuit, quo maiorem haberet autoritatem & fidem, aſſeueratio. Iam ſi ad gentes quoq;, ut ad Iudæos ſalutis ſpes extenditur, profectò par eſt pro omnibus precari, ut oblatam gratiam fide recipiant omnes.

Volo igitur uiros orare.

Concluſio eſt, ſed diſtributione ac circumſtantijs quibuſdam amplificata. Nam ſimul uirorum & mulierum mores & geſtus inter orandum exprimit.

In omni loco.

Cum ſemper orandum eſſe aliàs docuit, iam locum orationi omnem aptum docet. Nam ubicunq; pius eſt, circumfert ſecum templum Dei: in quo cultum Deo præſtare conuenit. Nec pugnat hic locus cum dicto Chriſti, qui iubet, ut oraturi intrent in conclaue. Nam hoc dictum ſolam Hypocriſin excludit.

Suſtollentes manus puras.

Manuum puritate ſinceros affectus, & bonam conſcientiam intelligit. Nam ut contaminatæ manus quidquid attingunt, polluunt. Ita cor impurum ſeu conſcien-

tia mala, orationem inquinat & conſpurcat.

Sine ira & diſceptatione.

Neceſſaria orationis adiuncta ponit duo. Primum, ut fiat oratio ſine ira. Hîc Synecdochicè omnem uitioſum affectum uult ab oratione abeſſe, Vult nos neminē odiſſe, ſed amicè omnes complecti. Deinde, ſine diſceptatione, hoc eſt, ſine diſputatione & hæſitatione de accipiendis petitis, Iuxta illud, Quicquid petieritis credentes, accipietis: Sed cum hac conditione, modo in gloriam Dei & uerè in noſtram ſalutem cedant petita. Puritas enim manuum & fides nos monent, ut aliud nihil oremus. Et Chriſtus uult, ut patris uoluntati noſtras preces ſubijciamus.

Similiter & mulieres in amictu modeſto cum uerecundia, & modeſtia ornare ſeſe, non cincinnis, uel auro, uel margaritis, uel ueſtitu præcioſo, ſed (quod decet mulieres pietatem ſpondentes) operibus bonis.

Alterum diſtributionis membrum eſt de

de mulieribus, quas uult similiter orare, leuatis puris manibus, in omni loco. Sed commendat illis amictum, qui testari poterit de illarum uerecundia, & temperantia, & corrigit uitia matronarum, quæ fuerunt Ephesi, quæ nimium luxu defluxerunt, sumto argumento à pietatis professione, quam professionem ornare bonis moribus, modestia, uerecundia & temperantia atque alijs pietatis exercitijs, decet.

Mulier in quiete discat, in omni subiectione. Mulieri autem docere non permitto, nec autoritatem usurpare in uirum, sed esse in quiete.

Secunda huius capitis propositio, continens canonem Ecclesiasticum de disciplina & moribus mulierum. Hoc canone duo præcipiuntur mulieribus, & duo prohibentur. Primùm præcipitur, vt quietè sine tumultu discant, vt eas decet, quæ subiectionis legi obnoxiæ sunt. Deinde, vt sint in quiete, ac sua agant, tractentque ea, quæ ad mulieres pertinent, non ingerentes se in virorum negotia. Prohi-

betur

betur prmùm, ne publicè doceant mulieres. Deinde, ne autoritatem in viros ſibi vſurpent. Hæc eò pertinent, vt in Eccleſia ſit ordo & ἐυταξία, non vt inde ſumamus argumentum contemnendi ſexus muliebris, nec ita iubentur ſilere, quin eis ſalutaria conſilia dare maritis liceat, ſi quando id res poſtulare videtur, id quod hiſtoria Iudith, Deboræ, Annæ, & aliarum oſtendit. Imò Abraham iubetur à Domino, vt vxoris conſilio obtemperet, de eijcienda ancilla Agar. Præterea piarum Matronarum eſt, vt domi familiam voce, Ita & diſciplina domeſtica, pietatem docere: imò & maritos ceſſantes, & ignauos ſui admonere officij poſſunt. Paulus enim hic de diſciplina communi agit, quæ non excludit neceſſaria conſilia, & deliberationes mulierum honeſtarum.

Adam enim primus formatus eſt, deinde Eua.

Rationes propoſitionis petit ex attributis perſonarum, ſeu connexis, Argumentum hoc eſt. Adam prior formatus eſt, deinde Eua. Igitur uir debet habere autoritatem in mulierem, atq; illa uiro ſubie-

cta esse debet. An igitur, qui prior est tempore, prior est etiam autoritate? an non creationis series indicat, reliqua omnia ante Adamum creata esse, & tamen ei subiecta esse? proinde argumenti σύνεχον uidetur debile. Verùm hîc tempus & causam simul respicere oportet. Adam est quidem formatus ante mulierem, sed non propter mulierem. Mulier contrà post uirum formata est, sed propter uirum, ut eius adiutorium esset, ei subiecta. Quapropter causa ipsa formatæ mulieris argumenti Synechon est, atque ita hac ratione rectissimè adimit Paulus mulieribus in uiros dominium.

Et Adam non seductus est, mulier autem seducta in transgressione fuit.

Hac ratione docendi munus adimit mulieribus. Mulier est seducta, nõ Adam. Igitur muliebris sexus est aptior seductioni quàm uirilis sexus. Proinde cùm malè cessit docendi munus quod sibi usurpauit Eua, reliquæ mulieres à docendi munere abstineant: sed cum exceptione, de qua paulò antea admonui. Sed quid est, quòd neget

neget Adam deceptum? an non porrectum ab Eua pomum contra interdictum Domini guſtauit? Reſpondeo. Chryſoſtomus fatetur vtrumque deceptum eſſe, Adam nimirum & Euam, ſed comparatione diſtingui deceptionis modum. Nam ſi ad dolos & ſophiſticam Satanæ, qua is mentem mulieris peruertit, reſpexeris, Adam profectò iſto modo minimè eſt deceptus. Verùm ſi ad mulierem reſpexeris, caritate vxoris in pernicioſum obſequium pertractus eſt Adam. Atq; ita priori reſpectu non eſt deceptus, Sed poſteriore tantùm pertractus eſt in errorem, & ex errore in ruinam, in quam totam poſteritatem coniecit ſecum. Hæc Chryſoſtomi eſt diſtinctio. Poteſt autem & alia declaratio ſumi à priori membro, vt quemadmodum ſuprà dixit, Adam prior formatus eſt, deinde Eua: Ita Eua prior decepta eſt, & deinde Adam. Vnde facilis mulierum lapſus in errorem, & ex errore in ruinam, in quam totam poſteritatem coniecit ſecum. Quare minimè conſultum eſt, vt docendi munus committatur mulieribus.

Saluabitur autem per filiorum generationem, ſi manſerit

in fide & dilectione & sanctificatione cum sobrietate.

Hoc, & in consolationem, & in instructionem mulierum adiectum est. Etsi enim mulier seducta est, tamen gratiæ Dei non minus quàm vir particeps fieri potest, modo Christi gratiam fide amplexa fuerit. Papistæ quidam hoc loco fœdè errarunt, qui in hanc sententiam præsentem locum explicant: Saluabitur mulier per filiorum generationem, modò filij in fide & dilectione &c. manserint. Ex priori membro iusticiam operum extruunt. Ex posteriori, in contumeliam sancti coniugij perruperunt. Nam si tum demum saluabitur mulier, si filij in fide manserint, certè extremè periculosus erit status coniugalis. In hoc errore & diuus Hieronymus fuit, verùm hîc duplex error committitur, Prior, quòd Paulum de causis iustificationis agere putant, cùm de vita iustificatarum mulierum agat. Cuius sanè vita hîc præscribitur. Primùm enim proprium mulierum opus ponit, nimirum liberorum generationem. Deinde, commendat eis reliqua pietatis exercitia, sine quibus profectò fides retineri nequit.

Nam

Nam, qui facit iusticiam, iustus est. Et Salomon, Qui ambulat in integritate, iustus est. Deinde & in hoc errant, quòd manserint, ad filios referunt, non attendentes nomen Græcum, quó significatur generatio liberorum, singulare esse. Proinde sensus est, Saluabitur per propagationem, si manserint scilicet mulieres. Est enim Synthesis, qua non tàm verborum quàm sensus ratio habetur. Hic locus in genere nos admonet, de officio ex fide & bona conscientia præstando: quod vbi non fit, in naufragium fidei incurritur. Ideoq; non mirum est, mulieres saluari per officia debita. Quia sunt fidei testimonia, & effectus, non causa & merita salutis.

CAPVT TERTIVM.

SVMMA TERTII CAPITIS.

EPiscopi, Diaconi, eorumque vxores, inculpatis sint moribus, recteque conuersentur in domo Dei, quæ est Ecclesia.

ORDO TERTII CAPITIS.

PRimum exponit virtutes, quibus prędítus esse debeat futurus Episcopus, seu minister Euangelij, & simul vitia haud ferēda attingit. Deinde mores Diaconis & illorum vxoribus præscribit. Tum commendat Timotheo hæc præcepta ab honesto seu dignitate domus Dei, in qua conuersari oporteat Episcopum. Vnde in commendationem ministerij Euangelij delabitur.

EXEGESIS TERTII CAPITIS, CVM OBSERVAtione doctrinarum.

Fidelis sermo.

Hoc Chrysostomus aptat superiori capiti, vt sit clausula, continens asseuerationem eorum, quę ibi disputata sunt, Alij volunt, vt sit exordium huius tertij capitis, quo attentum reddit Timotheum, vtque cogitet, illos solos esse idoneos ad officium

cium Epiſcopale, in quibus virtutes enumeratæ inueniuntur, ſciatq; tales à ſe ordinandos in Epiſcopos ſeu Paſtores.

Si quis Epiſcopatum appetit, bonum opus deſiderat.

Hæc propoſitio eſt ſequentis expoſitionis, continens fundamentum, vnde virtutes Epiſcopi extruit. Cõmendat autem Epiſcopale munus ab honeſto, cui vt plurimum arduum coniunctum eſt, iuxta prouerbium: Quæ pulcra eadem & difficilia. Quatuor ex verbis Pauli colligamus. Primum, quòd non ſit reprehendendum, ſi quis Eccleſiæ indigenti modeſtè, ſine ambitione ſuam operam ſeu miniſterium offerat. Nam, ſi per ambitionem quis appetat, non Dei, ſed Satanæ ſpiritu impelli putandus eſt. Secundum, quòd Epiſcopalis functio ſit honeſta, teſtimonio Spiritus ſancti, quo pij confirmari debent, aduerſus prophanorum hominum iudicia & calumnias. Tertium, quòd Epiſcopi functio non in titulo aut dignitate tantum, verùm multò magis in arduo ac difficili labore ſita ſit, id quod Epiſcopi nomen arguit. Epiſcopus enim ab inſpicien-

do nomen habet. Nam est inspector, qui, vt Ecclesiam, cui præest inspicit, ita curat, quæ ad Ecclesiæ incolumitatem pertinere videntur. Hoc itaqꝫ nomine, Paulus eos intelligit, qui in certa sede certum populum docuerunt, hodie Pastores & Parochi dicuntur. Quartum, quòd officij dignitas requirat morum grauitatem officio respondentem. Vt enim hîc Paulus proposita eminentia officij infert morum descriptionem, respondentium tanto muneri: Ita in alijs quoqꝫ functionibus ex officij eminentia, vitæ regula petenda est.

Oportet igitur Episcopum irreprehensibilem esse.

Iam infert descriptionem virtutum Episcopi, estqꝫ hoc argumentum, Episcopatus est præclarum & honestum opus, igitur oportet eum, qui futurus est Episcopus, irreprehensibilem esse. Ex eodem antecedente, reliqua quæ sequuntur, extruuntur, quod hoc loco dixisse, satis sit. Sed quid est irreprehensibilem esse? Est esse sine crimine, vt ad Titum ipse Apostolus exponit. Talis enim est, qui reprehensioni hominum iustè, & criminali infamiæ non est obnoxius. Proinde hic lo-

quitur de foro hominum, non de foro Dei, in quo nullus est innocens.

Vnius uxoris uirum.

Tempore Pauli fuerunt ex gentibus conuersi, qui simul plures vxores habuerunt, tales arcet Paulus ab Episcopali functione, non prohibet Paulus, quin alteram post priorem defunctam ducere possit Episcopus. Præterea, vt hac sententia non prohibetur, quin Episcopus possit esse, qui vxorem non habeat. Non enim hîc legem præscribit necessitatis, sed prohibet tantùm plures simul habere vxores, id quod testimonium est incontinentiæ, ideoq; reprehensione minimè caret: ita contra spiritum Dei, & violenter, contra Euangelicam constitutionem faciunt Pontificij, qui sacerdotibus coniugio interdicunt. Interpretatio Papistica huius loci ineptior est, quàm vt confutatione indigeat. Non enim hîc loquitur Paulus allegoricè, sed propriè mores futuri Episcopi describit.

Vigilantem.

Vox Græca latius patet. Nam νηφάλιον & vigilantem & sobrium significat,

ſed hîc pro priori ſignificato, vt Eraſmus vertit, ponitur, quia poſteà de ſobrietate ſequitur, dicitur autem vigilans, qui omne ſtudium & vigilantiam rei gerendæ adhibet, quiq; vigilanter ab omni parte prouidet, ne quid, quod ſui officij eſt, negligat.

Temperantem.

Græcè, σόφρωνα: qua voce ſignificatur harmonia quædam & concentus omnium virium animæ cum recta ratione: vt nec ira quicquam præter imperium rationis agat, nec affectus alius rationis moderamen excutiat. Hiuc pulcerrimè Plato σωφροσύνην harmoniam vocat διαπασῶν, in qua à ratione ira διαπέντε aſcendendo diſtat, & concupiſcentia ab ira aſcendendo διατεσσάρων. vide Timeum Platonicum, & commentarium Procli.

Modeſtum.

Græcè κόσμιον, qua voce ſignificatur propriè modeſtia & moderatio quædam, qua ordo, ratio & æquitas in rebus omnibus adhibetur, vnde κόσμιος interdum etiam eum, qui moribus compoſitus eſt, ſignificat.

Hoſpi-

Hoſpitalem.

Græcè φιλόξενον, hoc eſt, amantem pe regrinorum, ſignificat enim hæc vox habitum, benignè ac amanter complectendi peregrinos, quod ſanè nemini denegatum eſt, etiamſi tenuiſſima fuerit fortuna.

Aptum ad docendum.

Græca voce ſignificatur habilitas, ſeu aptitudo quædam ad docēdum, ad quam rem requiritur non ſolùm liberalis doctrina, & exercitatio: verum etiam ſingularis prudentia: nimirum, vt quis rectè ſecet verbum Dei, hoc eſt, vt pro conditione hominum rectè doctrinam accommodet, vt impuro ac ſcelerato nebuloni, non Euangelij gratia, ſed ira Dei & maledictio Legis proponenda eſt: ita turbatæ conſcientiæ, gratiæ diuinæ theſaurus explicandus eſt, vt inde vulneris conſcientiæ medela deſumatur.

Non uinolentum.

Vox græca πάροινον tum vino deditum, tum ex nimia vini petulantia, in aliquem contumelioſum eſſe ſignificat, vnde Chryſoſtomus contumelioſum & præfractum interpretatur.

Non percussorem.

πληκτὴς cum percussor, tum conuiciator dicitur, vtrumque fœdum in ministro Euangelij vicium est. Obiurgandi sunt sæpè contumaces & inobedientes à ministris Euangelij, sed paternè, non tyrannicè & furiosè.

Non turpiter lucri cupidum.

Ad verbum, non turpilucrem. Debet igitur nec cauponarium, nec fœnus, nec alias turpis lucri vias sectari, sed suum officium augustius iudicare, quàm vt illud prophanis rebus contaminet.

Sed æquum seu moderatum.

Voce græca significatur is, qui non ex rigore legis, sed ex æquo & bono de rebus statuit. Sæpè enim summum ius summa est iniuria. Et Aristoteles, Qui nimium legem exactè & rigidè intuentur, fit Sycophanta.

Alienum à pugnis, alienum ab auaritia.

Hæc superioribus coniuncta sunt, vt eorum effectus.

Qui ſuæ domui bene præſit, qui liberos habeat in ſubiectione, cum omni reuerentia.

Vult non ſolum Epiſcopum ex propria domo adferre honeſtorum morum exempla: verum etiam ex gubernatione domeſtica, coniecturam vult peti de adminiſtratione Eccleſiaſtica, ideo ſubiungit.

Si quis propriæ domui præeſſe non nouit, quomodo Eccleſiæ curam habebit?

Argumentum à minori eſt. Fieri enim minimè poteſt, vt qui in exigua adminiſtratione torpet, in maiori ſit futurus vigilans & induſtrius.

Non nouitium, ne inflatus incidat in iudicium Diaboli.

Hoc non ad ætatem, ſed ad inaugurationem, qua quis Chriſto inauguratus eſt, referendum eſt. Vnde Chryſoſtomus νεόφυτον interpretatur νεοκατήχητον, id eſt recens in religionis doctrina inſtructum. Eſtq; pulcerrima metaphora in voce græca, νεόφυτος enim ſignificat plantam re-

cens

cens plantatam, quæ nondum altas radices egit. Cuiusmodi plantæ persimiles iudicat Paulus eos, qui recens ad Christianismum conuersi sunt. Vt enim plantata planta estu solis feruentiori succumbit facilè, & arescit, cùm contra, quæ radices egit, aduersus ardores solis inuicta manet: Ita recens imbutus, in doctrina fidei, persecutione ingruente, facilè frangitur, fidem abijcit, redit ad pristinos mores, atq; ita in Diaboli iudicium incidit. At qui diutius est in doctrina educatus, tanquam miles iam expertus, non ita facilè cedit persecutioni, & scandalis. Additur ratio à grauitate pœnæ: ne videlicet inflatus, scilicet honore nouo, magnificè de se sentiat, ac in Diaboli iudicium incidat, hoc est, in similem condemnationem cum Diabolo ruat, qui ob suam superbam, contumaciam, condemnationis reus est factus. Alij de homine calumniatore interpretantur, vt in iudicium calumniatoris incidere, sit præbere calumniatori maledicendi occasionem. Sed prior interpretatio, quæ est Chrysostomi, accommodatior est præsensenti loco, vt quæ grauius argumentum contineat.

Opor-

Oportet autem illum & bonum testimonium habere, ab extraneis, ne in probrum & laqueum Diaboli incidat.

Adeò inculpatam vitam requirit ab Episcopo, vt non solum benè audiat ab amicis, verum etiam ab hostibus, ne possint quicquam ei criminis obijcere iustè. Extraneos vocat alienos à religione Christiana, eiusq; hostes. Sed quomodo hoc fieri potest, vt hostes religionis ferant honestum testimonium preconibus Euangelij? an non Paulum erronem & spermologum vocarunt Græci? Distinguendum est inter doctrinam, & vitam. Vita talis esse debet, vt iure nihil possint aduersarij in eo reprehendere. Doctrina ipsa ferat suam fortunam in hoc mundo. Habet enim satis magnum à Deo testimonium, nec indiget vllius hominis precario suffragio. Huc dictum Domini referendum est: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera. Porrò huius attributi geminam rationem subijcit, quarum posterior ex priori manat, qui enim in probrum incidit, hoc est, qui infamis factus

est,

eſt, nullo peccandi pudore retinetur, ſed laxat turpitudini frena, ac ſe totum Diaboli laqueis proſtituit. Eſt autem peccandi impudens conſuetudo, laqueus ille, quo captiuos tenet homines Satan. Quare nihil periculoſius homini eſſe ſciamus, quàm peccatis indulgere. Nam hoc non peccanti ſolum nocet, verum etiam alijs peccandi feneſtram aperit.

Diaconos ſimiliter graues, non bilingues, non multo uino deditos, non turpiter lucri cupidos.

Tranſit ad mores Diaconorum deſcribendos, in quibus eadem propemodum (paululum mutatis verbis) quæ ſupra in Epiſcopis, requirit. Etſi autem Diaconorum nomen generale eſt, Hîc tamen pro certa miniſtrorum ſpecie ſumitur. Sunt autem hoc loco Diaconi miniſtri, qui externæ Eccleſiæ gubernationi in externis bonis præfuerunt, Quales ſeptem illi fuerunt, de quibus in Actis cap. 6. Hi collatas ab alijs eleemoſynas, & à ſe receptas pro neceſſitate fratrum & ſororum diſtribuerunt. In quo officio, qui ſe probè

gesserunt, posteà in Episcopos seu Parochos eligebantur. Cæterum, de gradibus ministrorum Ecclesiæ in enarratione Epistolæ ad Ephes. dictum est. Nos hinc colligamus quantam deceat esse innocentiam in Oeconomis mysteriorum DEI, cùm adeò inculpatos eleemosynarum Ecclesiæ collectores & distributores requirat Apostolus.

Habentes mysterium fidei in pura conscientia.

Post enumerationem, hoc veluti genus subijcit, ad quod, si quid in enumeratione prætermissum est, referri oportebit. Hoc superius his verbis expressit. Habens fidem & bonam conscientiam: Hîc pro fide mysterium fidei posuit. Vnde tria colligamus. Primum, quòd fidei doctrina supra omnem humanam sapientiam posita sit. Deinde, fidei indoles declaratur, quæ hîc verbo Dei nitens & contenta, certò expectat, quæ nondum apparent. Præterea quanta sit piorum dignitas & gloria, vt quibus mysterium fidei sit concreditum. Quibus ἐλευσίνια sacra erant concredita dignitas & gloria magna esse videbatur, non putabant istorum sacrorum

symmy-

ſymmyſtæ fas eſſe, vt hanc gloriam, haud dignitatem vllis maculis conſpurcarent, quid illis facere par eſt, quibus fidei & cœleſtis regni myſteria commiſſa ſunt? atq; ita argumentum προτρεπτικὸν continet hæc oratio, Habentes myſterium fidei in conſcientia bona.

Et hi probentur primùm, deinde miniſtrent, ſi fuerint irreprehenſibiles.

Expoſuit quales mores requirat in Diaconis: nunc canonem ſubijcit de probatione eorundem. Vt enim ſupra neophytum, quantumuis bene moratum, in Epiſcopum eligi non voluit: Ita hîc Diaconos non recens ad fidem conuerſos, ſed aliquanto tempore probatos, recipiendos præcipit, ſi fuerint irreprehenſibiles. Si enim famulo non prius probato, nemo adminiſtrationem domeſticam committit, profectò indignum eſt, ei adminiſtrationem œconomicam Eccleſiæ committetere, cuius mores anteà non fuerint nobis explorati. Iam ſi probandi ſunt miniſtri eleemoſynarum, multò iuſtius eſt probari eos, quibus myſteriorum Dei œconomia demandatur.

Mulie-

Mulieres ſimiliter graues, non calumniatrices, ſobrias, fideles in omnibus.

Incertum eſt de quibus mulieribus loquatur. Alij enim ad vxores Epiſcoporum & Diaconorum hæc referunt. Chryſoſtomus, cui hoc parum contexui quadrare videtur, ad mulieres Diaconorum refert. Verùm quia non dubium eſt, quin Paulus velit & has & illas probas eſſe, ego in genere accipiendum exiſtimo.

Diaconi ſint unius uxoris mariti, qui honeſtè præſint filijs & domibus ſuis.

Sicuti ſuprà in Epiſcopo requirit, vt ſit vnius vxoris maritus, beneq; adminiſtret rem familiarem: Ita in hoc loco à Diaconis requirit. Bonum enim indicium eſt felicis adminiſtrationis bonorum Eccleſiæ, ſi quis rem familiarem propriam prudenter & piè adminiſtrat.

Qui enim benè miniſtrauerint, gradum ſibiipſis bonum acquirunt, & multam liberta-

tatem in fide, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Deſcriptioni Diaconorum ſubijcit argumentum à duplici fructu diligenter præſtiti officij, externo nimirum, & interno. Externus fructus eſt, quòd qui in inferiori dignitatis gradu ſuo munere fideliter perfunguntur, ſuperiorem gradum, Deo ſic ordinante, conſequuntur. Aut qui diligenter obit commiſſum munus, ſucceſſum habebit felicem, Deo laborem proſperante. Internus fructus eſt, multa libertas ſeu fiducia in fide, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Hæc libertas nihil aliud eſt, quàm quoddam ſpirituale gaudium, ac πληροφορία ſpiritus, qua in Chriſto acquieſcamus, quaq; in cognitione Chriſti indies creſcentes, omnia dura, quæ in vocatione ſolent incidere, infracto toleremus animo. Hæc ſi ad genus transferas, doctrinam & conſolationem vberrimam inde hauries. Doctrinam quidem, quòd Deus bona opera & diligentiam in quauis vocatione præſtitam, compenſare velit, externis & internis bonis & beneficijs, iuxta parabolam de talentis, Matth. 25. Conſolationem verò, quòd Deus vires & animum augere

velit in te, vbi tu pro viribus præſentibus facis officium.

Hæc tibi ſcribo, ſperans breui ad te uenire, quòd ſi tardauero, ut ſcias, quomodo oporteat in domo Dei uerſari.

Hic finis eſt ſuperiorum canonum, nimirum, vt domus Dei rectè adminiſtretur, omniaq; in ea ritè fiant. Et autem tacita collatio inter domum Dei & priuatam cuiuſq;. Nam ſi hominis mortalis domum rectè & fideliter adminiſtrare virtus eſt, profectò multò maior gloria erit, domum Dei immortalis fideliter adminiſtrare. Ecce quantũ incumbit miniſtris verbi onus. Rurſus cogitetur illorum gloria, qui in officio commiſſo ſe, vt decet, gerant, & contrà illorũ ignominia, qui in domo Dei adminiſtranda torpeant negligentiores. Deniq; omnes per baptiſmum Chriſto inaugurati, & in familiam Dei recepti admoneantur, ꝙ deceat in domo Dei uerſari ſanctè & inculpatè, ne vel domũ Dei ſuo ſcelere maculent, uel ibi quicquã agant negligentius. Porro cùm dicit, Sperans breui ad te venire, conſolatur Timotheũ promiſſione ſui aduentus, excitatq; ipſum ad ſedulò præſtandũ officiũ.

Quæ eſt Eccleſia Dei uiuentis, columna & firmamentum ueritatis.

Hæc domus Dei deſcriptio, argumentum habet exhortatorium, ab honeſto ſumtum, vnde ad maiorem diligentiam in domo Dei adhibendam, meritò excitatur Timotheus. Sed quid eſt Eccleſia Dei viuentis? Eſt cœtus eorum, qui credunt Euangelio, & in quibus Deus ſpiritu ſuo viuit, & eſt efficax, Cuius notam propriſſimam addit, nimirum, quòd ſit columna & firmamentum veritatis, hoc eſt, (vt Chryſoſtomus exponit) veritas, hoc eſt, prædicatio veritatis eſt columna & fundamentum Eccleſiæ. Tolle veri Euangelij prædicationem, Eccleſia mox collabetur. Fruſtra igitur iactant Romanenſes ſuam Eccleſiam, in qua veritati Dei humanæ traditiones, & decreta apertè pugnatia cum veritate Dei, ſucceſſerunt. Proinde firmiſſima demonſtratio veræ & falſæ Eccleſiæ ſumi ex hoc loco poteſt. Sed vt ſit euidentior, ei addamus dictum Domini Iohan. 10. Oues meæ vocem meam audiunt. Et illud Pauli Epheſ. 2. ſuperædificati ſuper fundamento Apoſtolorum

rum

rum & Prophetarum. Iam si statuere velis, quænam sit vera Ecclesia, & quæ falsa, valeat regula Christi, valeat Pauli definitio, valeat fundamentum Apostolorum & Prophetarum. Proinde vera Ecclesia erit, quę Christum loquentem audit, quę ædificata est super doctrina Apostolorum. Contrà falsa, quæ Christi doctrinam persequitur, corrumpit & adulterat, qualis hodie est Papistica, & fuit iam multis seculis. Teneamus igitur, non dico pedibus & manibus, sed tota mente, quòd sicut columna & fundamentum veritatis ideo dicatur Ecclesia, quòd doctrinam illam non, quam sibijpsa composuerit, vt Romana Synagoga fecit, sed Apostolorum & Prophetarum fideliter custodit: Ita non aliam debeamus pro Ecclesia agnoscere, nisi in qua doctrinam illam reperimus, non morantes Romanensium fumos.

Et citra controuersiam, magnum est mysterium pietatis.

Epiphonema grauissimum: in quo commendat pietatis mysterium, & eius præcipua capita (ad quæ omnia, quæ illis natura coniuncta sunt, referri oportet) re-

citat. In commendatione obſerua incremẽtum, myſterium, magnum myſterium, pietatis myſterium, & omnium confeſſione myſterium, vnde nos colligamus cœcam eſſe humanam rationem, cum in doctrina Eccleſiæ, donec verbo Dei & Spiritu ſancto illuminetur, tum in cultu præſtando, iuxta voluntatem Dei. Quid enim de peccato? quid de fide & iuſtificatione? quid de hoſtia Chriſti pro peccato? quid de vnione hypoſtatica duarum naturarum in vna perſona? quid de reſurrectione à mortuis? quid de futura gloria electorum? quid deniq; de toto ſalutis myſterio percipit humana ratio? Gratias igitur agamus Deo, qui hoc veritatis, pietatis & ſalutis myſterium ex mera ſua bonitate reuelauit mundo. Porro capita præcipua huius myſterij ſex ponuntur in textu, quæ breuiter explicanda ſunt.

Primum.

Deus manifeſtatus eſt in carne.

Hoc eſt, Deus eſt verè homo factus, manens quidem quod erat, factus verò quod non erat. Hoc quia remotum eſt ab omni hominum perſpicientia, rectè myſterium dicitur. Quare deſinat ratio pręter ver-

verbum, hoc myſterium ſcrutari. Imò cogitet potius magnitudinem ſui peccati, quod ſine Deo homine facto aboleri non potuit, miſericordiam Dei immenſam, qua adeò dilexerit nos, quòd voluerit Filium ſuum hominem factum, pro nobis hoſtiam fieri, ac amorem Filij, quo voluit conſors noſtræ naturę factus, fieri pro peccato noſtro hoſtia: vnde concipiamus pœnitentiam & fiduciam, & gratias agamus Deo pro hoc inenarrabili ſalutis noſtræ myſterio.

Secundum.

Iuſtificatus eſt in ſpiritu.

Hoc eſt, Spiritus ſancti teſtimonio iuſtus agnitus eſt, & declaratus eſt eſſe verus Meſsias. Huc referto omnia teſtimonia cum doctrinam Chriſti confirmantia in genere, tum præcipuè oſtendentia Chriſtum verum Meſſiam eſſe.

Tertium.

Viſus eſt Angelis.

Hoc eſt, Angeli ſunt teſtes, ſpectatores & precones huius myſterij, Luc. 2. Matth. 4. Marci 1. Huc referto etiam teſtimonium

Patris de ipſo Matth. 3. & 13. Nonnulla Græca exemplaria ſic habent ὤφθη ἀνθρώποις, id eſt, viſus eſt hominibus. Huc referto dictum Iohannis 1. Inhabitauit in nobis, & vidimus gloriam eius &c. Item 1. Iohan. 1. Quod erat ab initio, quod vidimus oculis noſtris &c.

Quartum.

Prædicatus eſt inter gentes.

Scilicet per Apoſtolos, & eorum ſucceſſores: quorum prædicatio eò pertinet, vt Chriſto æternam colligant Eccleſiam.

Quintum.

Creditus eſt in mundo.

Hoc eſt, multi in mundo eius teſtes fuerunt, multiq́ue in ipſum crediderunt, & credunt. Hîc nota, Si credere in Chriſtum, myſterium eſt, noli mirari, quòd ſapientes & potentes in mundo fidem perſequantur, quam æſtimant ex humano iudicio. Et tu contra gratias agito Deo, quòd tanti myſterij conſors ſis factus.

Sextum.

Aſſumptus eſt in gloriam.

Hoc eſt, glorioſè peracto triumpho ſuper morte & inferno, per ſuam glorioſam reſurrectionem, & aſcendit in cœlum,

& mittit inde dona, quibus suam Ecclesiam ædificat, conseruat & ornat.

Hæc capita mysterij pietatis notauit Paulus, & in breuem aphorismum coëgit, vt in eorum meditatione occupemur, nosq; confirmemus aduersus omnia cum scandala, tum machinamenta Satanæ, quibus obscurare & peruertere hoc nostræ salutis mysterium nititur, vtq; maneamus in hac Ecclesia, quæ est columna & fundamentum veritatis, vbi hoc mysterium per ministros Euangelij sonat.

QVARTVM CAPVT.

SVMMA QVARTI CAPITIS.

NOuissimis temporibus defectio erit à fide, variæq; orientur sectæ. Quare pij erit Episcopi, erudire populum in sana doctrina, & fugere prophanas fabulas. Incumbit enim Episcopo, vt & ipse se in pietate exerceat, & alios diligenter erudiat,

quò ad maiorem amorem veræ doctrinæ, etiam exemplo excitetur populus.

ORDO QVARTI CAPITIS.

QVàm operæprecium sit, non quosuis eligere ad ministerium verbi, ostendit à periculo imminente. Quare in principio huius capitis texitur vaticinium de defectione à fide, & de seductoribus spiritibus, quos breuiter describit, & errorum ponit quædam exempla, de prohibitione coniugij, & ciborum. Vnde dilabitur in locum vtilissimum de vero & legitimo creaturarum vsu. Deinde ex dictis extruit paræneses, & monet Timotheum, vt hæc proponat fratribus, sit ipse pius, sit aliorum exemplum, faciatq; officium sedulus. Atq; ita tres sunt partes huius capitis. Prima, prædictio defectionis & sectarum. Secunda, confutatio prohibitionis ciborum. Tertia, parænesis ad Timotheum.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS, CVM OBSERVAtione doctrinarum.

Spiritus autem clarè dicit.

Prima

Prima pars capitis est, continens vaticinium de defectione à fide &c. Vt autem hoc vaticinium fiat manifestius, illud in quatuor particulas retexam. Quarum prima est præfatio. Secunda, vaticinium ipsum. Tertia, nota seductorum. Quarta, exemplorum quorundam assignatio.

Spiritus autem clarè dicit.

Prima vaticinij particula, nempe præfatio, in qua ab autore spiritu Dei, certitudinem vaticinij commendat Timotheo. Neq; hoc obscurè sub inuolucris significat spiritus Dei, quod euenturũ est, Sed ῥητῶς, hoc est manifestè, clarè, apertè & disertis verbis, vt nullus relinquatur dubitãdi locus. Hæc præfatio nos quoq; admoneat, quomodo accipienda sint dicta Pauli. Non enim dubium est, quin quicquid dicat Paulus ex eodem Dei spiritu proficiscatur. Quare doctrinam Pauli, tanquam vocem de cœlo sonantem, amplectamur & veneremur.

Quòd in posterioribus temporibus deficiẽt quidam à fide, attendentes spiritibus impostoribus, & doctrinis dæmoniorũ.

Secunda pars, ipſum vaticinium continens, quatuor circumſtantiis abſoluitur. Quarum prima eſt, temporis notatio. Secunda, defectio à fide. Tertia, de doctoribus ſeductoribus. Quarta, de doctrina hæretica, quæ Dæmoniis adſcribitur. Tempus admonet nos periculi. Neque enim eſt dubium, quò propior ſit dies Domini, eò magis ſæuire Satanam, & excitare hæreſes, quò Eccleſiam ipſam labefactet. Nos igitur ſedula precatione ad Deum ardenter confugiamus, vt ipſe nos in ſana doctrina cuſtodiat, ne naufragio circa fidem facto, cum impiis ruamus in exitium. Secunda circumſtantia eſt, à fide defectio, quam hodie paſſim per totum orbem videre licet. Nam multi prorſus Euangelium contemnunt, multi perſequuntur, qui videntur amare Euangelium, magna ex parte ebrii huius mundi voluptatibus ſceleratè viuunt. Ex quo fit, vt mores huius ſeculi reſpondeant moribus illorum, quos cataclyſmus abſorpſit. Atq; adeo hoc vaticinium congruit cum prædictione Chriſti, Matth. 24. Quemadmodum erant dies Noe: Sic erit etiam aduentus filii hominis, Quod ſanè non ſolum ad ſubitum aduentum Domini referendum eſt, verum etiam

am

am ad præmonitionem factam per verbum Dei ad Noe, ex mandato Dei, ad mores hominum corruptissimos, qui à fide defecerunt, contemto verbi precone Noe, ad impiorum subitam euersionem, & ad paucorum, qui pij inuenti fuerint, liberationem. Hinc primùm admoneamur, vt cautè & sollicitè ambulemus coram Domino in vero timore. Deinde, vt rogemus Deum, quò ipse dirigat nostra corda (conseruando nos in vera fide) in expectationem Filij sui Domini nostri Iesu Christi. Tertia circumstantia est, de seductoribus spiritibus, qui defectionis organa sunt. Vt autem hæreticorum fraudes ostendat, metonymia vsus est, causam pro effectu ponens. Nam spiritus impostores eos vocat, qui spiritu Satanæ agitati, autores sunt hæresium, quibus à fide abstrahuntur illi, qui eis attendunt & fidem adhibent. Quis putaret tantum periculi hominibus ab hominibus impendere? Quare significat hac metonymia non tam homines huius defectionis causam esse quàm Satanæ spiritum, quo agitati homines, omnia in Ecclesia turbare conantur. Quarta circumstantia est effectus tertiæ, nempe doctrina ipsa Dæmoniorum, Hanc vocat non à Ce-

rintho,

rintho, non ab Ario, non ab Ebione &c. ſed à primo autore, nempe Satana, quo ſanè nomine, quantum periculi ſit Eccleſiæ à doctrina hæretica, oſtendit. Vult enim nos cogitare, quantam ruinam ſecum traxerit, quòd primi homines doctori Satanæ obtemperauerint. Quemadmodum enim tunc mundum recens conditum, adeoq; ipſam Eccleſiam ſua peſtifera doctrina euertit: Ita in his extremis temporibus potiſsimum Eccleſiam hæretica doctrina ſubuertere conatur, quò eam in exitium ſecum trahat. Hinc nos diſcamus, quæ ſit vera & quæ ſit falſa Eccleſia. Si enim vera, eſt columna & ſedes veritatis, Falſa vtiq; erit, quæ doctrinis Dæmoniorum auſcultat. Præterea diſcamus eam doctrinam habere ſuſpectam, quę non clarè & diſertè in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis fundatur. Admoneamur ſemper habere in conſpectu analogiam fidei, ad quam omnem interpretationem probemus, iuxta conſilium Pauli, Militemus honeſtam militiam, retinentes fidem & bonam conſcientiam. Non frangamur animis infinitis ſcandalis, quæ paritura eſt ſectarum diuerſitas. Porro cauſa, cur Deus permittat varias oriri hæreſes, expreſſa eſt,

poſte-

posterioris ad Thessalon. 2. his verbis: Propterea quòd noluerunt credere veritati, dedit illis efficaciam illusionem, vt crederent mendacio.

In hypocrisi falsiloquorum cauteriatam habentium conscientiam.

Hæc nota est seductorum, eaqꝫ duplex, ex quarum priori hominibus, ex posteriori sibijpsis noti esse possunt falsi doctores. Prior nota est loqui falsa in hypocrisi, hoc est, hæreticam doctrinam, quam propagare student hypocrisi, & falso religionis prætextu confirmare, dum mentita religionis specie incautos in suam nassam pertrahunt. Hîc non dubium est notari Monachos & alios, ne religionis simulatione sinamus nos à fonte aquæ viuæ, ad cisternas putridas hypocritarum, abduci. Posterior nota ipsis seductoribus notior est, habere cauterio notatam conscientiam, hoc est, malam, & vix sanabilem, seu vt Ambrosius exponit, simulatione corruptam, Quia sicut (vt idem Ambrosius inquit) cauterium corium corrumpit & notam infligit; ita fallacia con-
scien-

ſcientiam, quæ dolo maleuolentiæ aliud ſcit aliud profitetur, denotat ad perditionem. Obſeruandum hoc loco, quòd qui vel impuritati vitæ diutius indulgent, vel ſcientes falſæ doctrinę patrocinantur, conſcientiam vaſtant, & quaſi cauterio quodam inurunt, vt difficulter in viam reuocari poſſint.

Prohibentium contrahere matrimonium, & iubentium abſtinere à cibis.

Exempla hæc ſunt doctrinæ Dæmoniorum. Ponit autem has duas ſpecies, vt ex ipſis genus vniuerſum æſtimemus. In his ſpeciebus duo obſeruentur. Primò, quòd pugnent cum ordinatione Dei. Deinde, quòd ſint res externæ, quibus opinionem cultus affingunt. Inde genus eſſe relinquitur traditionem humanam, & rem externam cultus gratia hypocriticè inſtitutam. Quare nominatis hiſce duabus ſpeciebus, totum genus improbat Paulus, nempe in externis rebus cultum Dei collocare, & doctrinam aliquam obtrudere, de quo nihil in verbo Dei expreſſum eſt.

Quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & qui cognouerunt ueritatem.

Hæc secunda pars capitis est, nempe confutatio. Vt enim in priori parte prædixit orituras esse hæreses, & earum duo exempla, vt genus ostenderet, attexuit: Ita nunc posterioris exempli de prohibitione ciborum, confutationem instituit, & sumit argumenta à causis efficientibus & finalibus. Primum enim cibos bonos esse sua natura à causa seu creatore, ostendit. Deinde, finem creationis addit, qui est, vt pij cum gratiarum actione benigni patris donis vtantur. Vnde colligamus, Primum, quòd res conditæ potissimum pijs seruire deberent. Deinde, quòd quicunque præsumunt creaturis vllis sine gratiarum actione vti, sint sacrilegi & fures, vt qui in rem sacram & alienam manus violenter injciant. Igitur grati Deo simus, ac in vsu rerum Deo, à quo omnia habemus, agamus gratias.

Quod omnis creatura bona

ſit, & nihil reÿciendum cum gratiarum actione acceptum.

Ratio ſecunda ab vſu rerum conditarum ſumta. Si enim omnis creatura bona, profectò nulla vt inutilis & impura reÿcienda, ſed potius cum gratiarum actione accipienda eſt. Sed quomodo hoc cum prohibitione illa in Leuitico cap. 11. congruit? Illa prohibitio non naturas rerum aut bonitatem extenuat, ſed diſciplinæ cauſa propter ſignificationem addita fuit. Nam erat illa prohibitio ſymbolica quædam morum doctrina. Exempli cauſa, Prohibetur eſus porcorum, vt ſit ſymbolum, populum Dei non debere ſe polluere in peccatorum cœno & volutabro. Item aquilæ & vulturis eſus prohibebatur, vt ſignificaret, non altè ſapiendum, neq; ex præda viuendum eſſe. At poſtquam politia Moſis ceſſauit, nihil in quenquam iuris habet illa ceremonialis prohibitio, Tametſi res ſignificata retinenda eſt. At quædam ſunt feræ venenatæ, quarum eius exitium adferret, ſed de illis hîc non diſputat Paulus, ſed tantùm de cibis vtilibus & ſalubribus, quos ſuperſtitionis gratia prohibituri eſſent hæretici. Præterea

hoc

hoc ſciendum eſt, omnes creaturas in peculiarem quendam finem creatas eſſe, cuius finis reſpectu ſingulæ aliquam puritatam ac vtilitatem habent, iuxta illud: Viditqꝫ Deus omnia quæ fecerat, & erant valdè bona.

Sanctificatur enim per uerbum Dei, & precationem.

Ratio tertia eſt, quòd ſanctum eſt, non eſt reijciendum. Omnis creatura Dei ſancta fit inuocantibus Deum. Proinde nulla creatura Dei reijcienda, vt prophana. Obſerua hîc modum conſecrandi res quibus vtimur. Non enim id fieri debet exorciſmis ſacrificulorum, quaſi incantationibus quibuſdam, ſed per verbum Dei, cùm videlicet Deum iuxta verbum ex fide inuocamus, petentes ab eo neceſſaria, cùm in gloriam ipſius tum in noſtrum vſum. At vbi ſine inuocatione in contumeliam Dei, & in luxum abuteris creaturis Dei, tuo impio abuſu, facis rem bonam tibi prophanam. Nam tuo contactu polluis rem bonam per ſe, & ſanctam, atqꝫ ita graue ſacrilegium committis. Sanctificari autem per verbum, eſt vſum rei fieri licitum,

ita vt iam cultui Dei destinata res esse videatur. Hic enim finis creaturarum est, vt cùm pijs seruiant, in laudem creatoris cedant.

Hæc proponens fratribus, bonus eris Iesu Christi minister, enutriens eos sermonibus fidei & bonæ doctrinæ, quam sequutus es.

Quò spectent ea, quæ hactenus disseruit, aperit, nimirum, vt ea fratribus proponat Timotheus, cui rei rationem addit ab officio boni Iesu Christi ministri, h. est, Episcopi, quod est enutrire fratres sermonibus fidei, quos bonam, id est, vtilem & salutarem doctrinam definit. Et vt stimulos spontè currenti addat, amplificat ab anteactis, inquiens, Quam sequutus es, ac si diceret, Tu hactenus sequutus es doctrinam, id nunc maximè facere oportet, cùm minister Christi ad ipsius regnum propagandum per sanam doctrinam sis electus. Potest etiam participium ἐντρεφόμενος passiuè reddi, hoc pacto, enutritus sermonibus fidei &c. vt ad Timopheum referatur, atque ita significat ministri Euangelij esse, in

se, in

ſe, in doctrina fidei perpetuò occupari, vt eam veluti verſans ſæpe ac quaſi ruminans, ſalutem ſibi & alijs inde hauriat. Atque hæc expoſitio eſt Chriſoſtomi, prior tamen interpretatio contextui magis quadrare videtur. Ex hoc loco primum colligamus munus fidelis Euangelij miniſtri eſſe, enutrire Eccleſiam, non traditionibus humanis, non ficta religione, ſed ſermonibus fidei & bonæ doctrinæ. Et contrà infidelem & malum eſſe Chriſti miniſtrum, qui abiecta doctrina Chriſti, humana ſomnia inculcat auditoribus, quemadmodum in Papatu fit, præterea epitheton, bonæ, ſignificat minimè eſſe bonam doctrinam, quæ verbo Dei & fide non nititur.

Prophanas autem & aniles fabulas deuita.

Quemadmodum, quid docendum ſit, Epiſcopo præſcripſit; ita quam doctrinam vitare debeat, admonet. Vocat autem prophanas & aniles fabulas, quæ nec in verbo Dei fundantur, nec quid vilitatis habeant ad ædificationem, ſed tantum imperitum auditorem εὐμορφίᾳ verborum deliniant. Obſeruemus hîc iudicium Spiritus ſancti, de doctrina hominum, quę

 ſanè

ſanè in Eccleſia Chriſti nihil niſi vanitatem profiteri poteſt, imo turbat aquam fontis viuentis, vnde haurire vult Deus omnes, qui ſalutem ſitiunt.

Cæterum, exerce teipſum ad pietatem.

Tertia pars huius capitis eſt, continens parænesin, qua Timotheum hortatur ad pietatem, ac alia cum pietate coniuncta officia, vt quæ vocationem eius attingant. Ac primum hortatur, vt exerceat ſe ad pietatem, & vſus eſt verbo à palæſtra ſumto, quo ſignificat, non ocio indulgendum, ſed totis viribus connitendum, vt in ipſa pietate creſcat ac proficiat. Eſt autem pietas, ſpiritualis Dei cultus, quo Deo nos totos iuxta eius verbum approbare ſtudemus. Huius partes duas facit Chryſoſtomus, nempe fidem puram, & rectam vitam, qua & Deo & proximo & nobis ipſis reddimus quæ debemus, proinde recta vita conſiſtit in iuſticia bonæ conſcientiæ.

Corporalis enim exercitatio ad purum utilis, at pietas ad omnia

mnia utilis eſt, promiſſiones habens uitæ præſentis & futuræ.

Proximæ paræneſeos ratio à comparatis ſumta. Confert enim hîc pietatem & corporalem exercitationem, (quæ in auſtera viuendi ratione ſita eſt) idq; in vtriuſq; effectibus. Corporalis exercitatio ſpontè accerſita, modo abſit ſuperſtitio, ad parum vtilis eſt, ſed pietas, id eſt, verus Dei cultus ad omnia eſt vtilis. Nam vt promiſſiones temporalium & æternorum bonorum additæ ſunt obedientiæ Deo ex fide præſtitæ: Ita corporalis exercitatio, ſi quid commodi adfert, id fit propter internam animi pietatem, neque enim inedia ſpontanea, neq; longæ vigiliæ, neq; cubationes aſperiores per ſe quicquam valent, Sed interdum nonnihil ſine ſuperſtitione adhibitę prodeſſe videntur, idq; parum admodum, ſi conferantur cum vero Dei cultu. Finis etenim exercitiorum corporalium ad corpus pertinet domandum & refrenandum, ſed pietas per ſe animum nutrit, & plurima bona corporalia & ſpiritualia, temporalia & æterna adfert. Hîc obſeruemus teſtimonium de remuneratione pietatis, id eſt, obedientiæ cultuſq; Dei

ſpiritualis ex fide facti. Hanc remunerationem, quia Deus eam promittit, fide amplecti debemus & certò expectare. Praeterea notetur diſcrimen inter verum Dei cultum, & corporalia exercitia.

Fidelis ſermo, & omni approbatione dignus.

Aſſeueratio epiphonematica eſt dictorum, eò pertinens, vt hac aſſeueratione magis ad obſeruandum diſcrimen pietatis & corporalis exercitij exercitetur Timotheus.

In hoc enim & laboramus & probris afficimur, quia ſperamus in Deo uiuente, qui eſt ſaluator omnium hominum, maximè fidelium.

Hortari cœpit Timotheum ad pietatem, nunc id confirmat ſuo adeoq; totius Eccleſiæ teſtimonio. Hic tria ſimul obſerua. Primùm, Eccleſiæ externam ſpeciem, quæ eſt, ſub cruce laborare & probris affici. Secundò, cauſam, quia ſperat Eccleſia in Deo viuente. Vult enim Deus Eccleſi-

am

am cruci subijci, vt aliquo modo agnoscat peccatum, crescat pœnitentia & inuocatio. Tertiò, euentum lætum præsentium calamitatum, à quibus viuens Deus suos liberabit. Sed quid vult hæc distributio, qua dicit, Deum saluatorem omnium, & maximè fidelium. Est igitur saluator infidelium? Cum dicit, omnium hominum, ad propositum volũtatis respexit, vult enim omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. At cùm addit, maximè fidelium, illos pronunciauit ac distinxit, qui fide oblatam gratiam recipiunt, alios sua culpa perire significans. Nos igitur, si oblatæ gratiæ participes esse volumus, eam verbo & sacramentis oblatam fide amplectamur. Sunt qui generalius verbum, saluandi, accipiunt, pro tueri & conseruare, & argumentum texunt à minore hoc modo, Deus est totius naturæ adeoq; omnium hominum saluator, multò magis pios saluabit, quorum præcipuam curam habet. Sed prior explicatio magis contextui quadrare videtur.

Præcipe hæc & doce.

Repetitio admonitionis, qua monen-

tur Episcopi diligentiæ & sedulitatis in officio.

Nemo iuuentutem tuam contemnat.

Hoc cum ad auditores, tum ad Timotheum ipsum referri potest. Ad auditores quidem, vt reuereantur Episcopum suum, non eum propter iuuentutem aspernantes. Ad Timotheum verò, vt iuuenilem ætatem senili grauitate ornet, quò aliјs speculum grauitatis & honestorum morum esse possit. Discant hinc auditores magnifacere Euangelij ministros, discant & ministri morum dexteritate & grauitate sibi animos hominum conciliare.

Sed esto typus fidelium in sermone, in conuersatione, in caritate, in spiritu, in fide, in castitate.

Modum & rationem, qua minimè contemtui exponatur iuuentus Timothei, exponit, nimirum vt se typum omnium virtutum statuat. Est enim hoc doctoris munus, vt non tantum verbis, verum etiam moribus doceat. Porrò enumerationem

nem ſpecierum pro genere ponit. Vult enim vt Paſtor in omnibus rebus honeſtatis ſpeculum ſit ſui gregis. Spiritus vocabulo lenitatem in corrigendis moribus intelligit. Cætera vocabula notæ ſignificationis ſunt.

Donec uenio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.

Tria hîc commendat Timotheo, atq; adeò omnibus Euangelij miniſtris, nempe lectionem, exhortationem, doctrinam, de quibus pauca quædam præcepta colligam.

DE LECTIONE.

Quia lectio ſcripturæ eò pertinet, vt inde aquam de fontibus ſaluatoris hauriamus, ante omnia pium pectus ad lectionem ſcripturæ adferri oportet. Deinde liberalem in artibus & linguis (quantum id conceditur) doctrinam. Hiſce rebus inſtructus, Theologiæ ſtudioſus in lectione ſcripturæ obſeruet tria, Hiſtoriam, doctrinam, modum diſcendi quæ legit. In Hiſtoria ſex ſunt obſeruanda. Primum, ſeries temporum, cuius obſeruatio ad intelligendum ſcripturam plurimum conducit.

Secundum, propagatio doctrinæ. Tertium, miraculorum varietas, quibus veritas doctrinæ ſtabilitur. Quartum, Crux & externæ Eccleſiæ forma. Quintum, Liberatio Eccleſię à varijs periculis. Sextum, Exempla pœnarum, lapſuum, pœnitentię, fidei, patientię, confeſſionis & aliarum virtutum. Hæc obſeruata, accommodabit diligens lector ad præſentis Eccleſiæ ſtatum, vt inde doctrinæ, admonitiones, conſolationes petantur, cùm ad fidem piorum confirmandam, tùm ad metum & terrorem impijs incutiendum.

DE EXHORTATIONE.

Exhortatione accommodatur doctrina ad vſum auditorum. Sunt enim alij ſegnes, alij puſillanimes, alij contumaces, alij infirmi. Quare ſubinde opus eſt ſtimulis, exhortationibus, obiurgationibus & conſolationibus, quibus doctrina auditoribus accommodabitur. Exempla multa extant in Moſe, in Prophetis, in concionibus Chriſti, & in ſcriptis Apoſtolicis. Verùm in hac re opus eſt prudentia, ne aliena ingeras, nêue intempeſtiuè, non habita doctrinæ & auditorum ratione, excurras in ani-

anilem loquacitatem, vnde fit, vt reprehensionis studio magis quàm emendationis desiderio laborare videaris.

DE DOCTRINA.

In doctrina quatuor potissimum obseruentur. Primum, doctrinæ præcipua capita, seu loci. Secundum, docentium varietas & conuenientia. Tertium, interpretandi ratio. Quartum, doctrinæ ad vsum accommodatio. Locos doctrinæ seu capita præcipua ad quatuor ordines refero. Vt primus de spirituali Christi regno sit. Secundus, de generali viuendi regula. Tertius, de Ecclesia & eius gubernatione. Quartus, de rebus politicis & œconomicis. Philippus tres ordines facit. Vt primi ordinis loci sint πνευματικοὶ. Secundi, παραδόσεις, id est, traditionis. Tertij politici & œconomici. His tribus ordinibus subiecit XXIIII. locos, videlicet, de Deo, de peccato &c. Possunt & duo capita statui, vt primum sit de Lege, Alterum de Euangelio, sed ita, vt illorum appendices, sub illis intelligantur. Tametsi ante vniuersa scriptura ad Deum tanquam vnicum fontem referenda est, vtile tamen est

doctorum diſcrimina obſeruare, idq; propter docendi modum. Locum primum Moſes occupat. Secundum Prophetę. Tertium Chriſtus & Apoſtoli. Quartum ſancti Patres ſequuti Apoſtolos, occupant. In quibus omnibus idem Chriſtus per ſuum ſpiritum eſt locutus. Hi omnes, quia eodem Dei ſpiritu locuti ſunt, conueniunt, eandem enim doctrinam omnes, nempe Legis, Euangelij & veri cultus Dei profitentur, qui tamen in modo docendi nonnihil variant. Moſes omnium, ob breuitatem, obſcuriſſimus eſt. Prophetæ huius ſunt clariores interpretes, nam hi integris concionibus explicuerunt, quæ veluti breuibus aphoriſmis ſignauerat Moſes. Chriſtus & Apoſtoli, qui prophetiarum complementum viderunt, omnia adhuc apertius tradiderunt, quibus ſancti adeoq; omnes interpretes lucem interpretando adferre conati ſunt. Tertio loco de interpretationis ratione propoſui, de qua quia in Methodo mea dictum eſt, & quotidie idem manifeſtatur exemplis docentium, nolo de ea plura hîc dicere, nec de accommodandi ratione ad vſum aliquid dicam, niſi hoc tantum, quòd vniuerſalia dicta

accom-

accommodanda sint ad hypotheses, & indiuidua & particularia dicta ad vniuersalia reuocanda sint. Restat modus discendi, qui tametsi ex ijs, quæ dicta sunt, dependere videtur, quinque tamen communia præcepta obseruatione digna, hoc loco existimo, quorum Primum est, vt obseruentur doctrinæ præcipua capita seu loci communes incomplexi. Secundum, vt eorum definitiones teneantur, ex verbo Dei extructæ. Qui enim rei alicuius definitionem rectè nouit, is ad omnem disputationem & orationem de ea re fundamentum iecit. Tertium, diuisiones rerum multiplicium signentur. Sine enim diuisionibus rectè formatis, nihil plenè intelligi à nobis, nec alijs rectè tradi potest. Quartum, eligantur inter legendum axiomata, hoc est, generales sententiæ, ex quibus plurimæ conclusiones extrui possunt, idque de singulis capitibus præcipuis. Horum enim axiomatum, suppellex parata, in omni doctrinarum genere & disputandi & dicendi copiosam syluam suppeditat. Quintum & postremum, vt eorum, quæ discere instituisti, or-

do di-

do diligens ſeruetur. Vt enim confuſio ordinis, memoriam turbat: Ita nulla re magis iuuatur diſcentis ſtudium, quàm diligenti ordinis obſeruatione.

Ne negligas quod eſt in te donum, quod datum eſt tibi per prophetiam, cum impoſitione manuum presbyteri.

Repetitio eſt ſuperioris per abnegationem contrarij, Eſt autem negligere donum, ſegniter facere officium, cuius officij cauſa donum collatum eſt. Hinc diſcat quiſq; rectè ſibi tradito talento vti in ædificationem Eccleſiæ, ne ingratus Deo, qui talentum contulit, eſſe uideatur. Diſcat etiam qui donis ornatus eſt, nihil arroganter ſibi tribuere, quaſi à ſe haberet, quæ habet, & non aliunde. Hinc Paulus: Quid habes quod non accepiſti? Quid gloriaris, quaſi non acceperis? Meo, inquies, ſtudio & diligentia hoc ſum conſecutus. At niſi Dominus ædificat, fruſtra laborem ſumit ędificator. Cum donum dicit datum per prophetiam, ſignificat teſtimonium ſpiritus de Timotheo præceſſiſſe, quo teſtatus eſt ſpiritus, Timotheum idoneum Eccle-

ſiæ

ſiæ miniſtrum fore. Huc addit ritum ordinationis per impoſitionem manuum presbyterij, hoc eſt, ſenatus Eccleſiæ ſiue aliorum miniſtrorum Euangelij, qui impoſitione manuum illum deſignarunt Epiſcopum. Nec hic ritus eſt inane ſpectaculum, ſed, cum precatio accedit, impetratur Spiritus ſanctus ordinando, niſi ipſe ſit impius Hypocrita. Obſerua igitur præter mores, quos ſuprà præſcripſit, duo in Epiſcopo requiri, donum & ordinationem, quam legitima vocatio præcedere debet.

Hæc cura, in his eſto, ut tuus profectus in omnibus manifeſtatus fiat.

Idem vrget, nimirum, vt Timotheus diligenter faciat officium, & ſimul addit argumentum à fructu diligentiæ, vt tuus, inquit, profectus manifeſtatus fiat in omnibus, hoc eſt, in fide, vita & docendi dexteritate. Hoc ſuprà de Diaconis loquens, alijs uerbis expreſſit, Qui bene miniſtrauerit, gradum ſibi acquirit, & multam libertatem &c. Nam diligentia in vocatione ornatur cumulatiori benedictiōe. Hinc ergo ad diligentiā ſinguli excitemur.

Attende tibi ipsi & doctrinæ, permane in his.

Idem repetit per Isodynamiam, sed in duo quasi capita distinguit omnia, quorum primum est, vt sibi attendat, hoc est, vt se syncerum & purum custodiat. Secundum, vt inuigilet officio. Hac crebra admonitione videtur, quasi procul prospexisse incuriam Episcoporum, qui ad Ecclesiæ gubernationem aliquando adhiberentur.

Hoc enim faciens, & teipsum seruabis, & eos, qui te audiunt.

Argumentum à duplici fructu diligenter præstiti officij, nimirum personæ propriæ, & auditorum. Sed quomodo se seruat Timotheus isto suo facto? & quómodo alios saluare potest? An non soli Deo salus ferenda? Suprà de mulieribus dictum est, quòd saluentur per liberorum generationem, non quidem vt per meritum, sed vt per debitum officium, quod qui negligit, fidem abijcit: Ita quoque hoc loco Timotheus se saluare dicitur, dum in salute parta manet, diligenter præstando officium. Alios autem minister Euangelij

seruat, vt organum salutis. Nam per ministerium verbi, homines ad salutem inuitantur. Duos proinde locos hic obseruemus. Priorem, de fructu fideliter præstiti officij in ministerio. Posteriorem, de scelere non præstantium officium. Qui enim non facit officium, reus est sanguinis eorum, quibus erudiendis in pietate præficitur. Vnde Ezechielis 3. capite, Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israël, & audies de ore meo verbum, & annunciabis eis ex me. Si dicente me ad impium, morte morieris, & non annunciaueris ei, neq; loquutus fueris, vt conuertatur à via sua impia & viuat, ipse impius in impietate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram.

QVINTVM CAPVT.

SVMMA QVINTI CAPITIS.

QVemq; pro conditione sui status & ordinis admoneat episcopus: Com-

mendet singulis ac præcipuè viduis debita officia: Sit prætereà Episcopus circumspectus in corripiendis vitijs, quæ nota sunt. Nam vt quorundam peccata manifesta sunt, ac in iudicium damnationis tendunt: Ita quorundam benefacta similiter sunt manifesta, & quæ secus se habent, occultari non possunt.

ORDO QVINTI CAPITIS.

QVemadmodum fieri solet in exhortationibus, ita in hoc capite varias ingerit parænefes, sed vt aliquis ordo à discentibus teneatur, in quinqȝ partes hoc caput distribuatur. Prima, est admonitio de leni peccantium correptione pro status & personarum conditione. Secunda, canon de viduarum ętate, moribus & ministerio. Tertia, assertio de Presbyterorum honore & victu. Quarta, congeries quædam paræneseon, de cauta manuum impositione, de castitate, de modico vini vsu &c. Quinta, notatio discriminis cum peccatorum, tum bonorum operum, quorum illa ad damnationem tendere, vt quæ occultari non possint, asserit. Hæc autem nunc manifesta esse, proinde nullum

lum opus latere poteſt, ſiue ſit bonum ſiue malum.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS, CVM OBSERVAtione doctrinarum.

Seniorem ne obiurges ſæuius, ſed hortare ut patrem, iuniores, ut fratres, mulieres natu maiores, ut ſorores, cum omni caſtitate.

Prima huius capitis pars, de modo reuocandi errantes in viam. Vult enim vt tria perpendat Timotheus. Primum, vicium caſtigatione emendandum. Secundum, conditionem eorum, quos emendabit. Tertium, ſuam quoq; perſonam. Vicia in nullo ferenda ſunt, Sed modus caſtigandi petetur ex noſtra, & illorum quos caſtigabimus, collatione. In noſtra perſona non tantum officium, verum etiam ætatem, autoritatem & alias conditiones ſpectare oportet, quò cauſam non reddamus deteriorem, noſtræ conditionis obliti. Vult ergo, ut Timotheus, qui iuuenis erat adhuc, induat filialem affectum erga gran

diores natu, vt æquales ætate, tanquam fratres & sorores complectatur, cum omni castitate, hoc est, vt nemini præbeatur occasio obloquendi, propter intemperantiam, & nimiam sæueritatem, siue tyrannidem in officij executione. Castitatis enim vocabulum ad morum castam grauitatem referendum est, & non pertinet tantum ad extremam huius exhortationis clausulam, sed eam totam, & omnes eius partes quasi determinat. Sit ergo hic locus omnibus Euangelij ministris castigationis legitimæ regula generalis. Præterea moueantur Episcopi ex hoc loco, reprehendere vitia, non tantum sui officij esse, publicè & in genere, verum etiam priuatim, prout commodum visum fuerit singulos corripere.

Viduas honora, quæ uerè uiduæ sunt.

Secunda capitis pars est de viduis, has vt honoret Timotheus, præcipit. Honoris vocabulum reuerentiam & curam complectitur. Solebant enim tum temporis honestæ viduæ eligi ac ali ex publico. Sed quas vocat verè viduas? Non tam eas intelligit verè viduas, quæ post solenne nu-

ptiarum fœdus, morte interueniente, à viris suis relictæ sunt, quàm quæ omnino destitutæ sunt omni auxilio, vt quæ nec liberos aut nepotes habeant, qui se iam effætas alere possunt. Nam vidua græcis dicitur ἀπὸ τοῦ χηρεύειν, id est, destitui, ac omni auxilio priuari, ad hanc etymologiam hîc Paulum respexisse uidetur.

Porro, si qua uidua liberos aut nepotes habuerit, discant primum propriam domum piè tractare, & uicem mutuam reddere progenitoribus.

Consilium proponit de viduis habentibus liberos aut nepotes, nimirum, vt viduæ piè instituant suos liberos, quò & ipsi rem familiarem piè administrare & benemeritis progenitoribus vicem, cùm id opus postulat, reddere possint, quod vbi fit, minus grauatur Ecclesia in alendis viduis. Nam pueri & nepotes piè instituti curam earum in se recipiunt, nec sinunt eas egere. Contrà vbi negligenter instituuntur liberi, progenitoribus duplicant molestiam, vt qui nec sibi, nec alijs vtiles esse possint.

Hoc enim honestum & acceptum coram Deo est.

Hæc ratio ab honesto sumta, gratitudinem Deo acceptam docet. Vnde ex contrario, Deum ingratitudinem odisse colligitur. Proinde non mirum est plurimos propter ingratitudinem diuinitus puniri.

Quæ autem uerè uidua est, ac desolata, sperat in Deo, & perseuerat in orationibus & obsecrationibus nocte & die.

Epexergasia est, seu interpretatio. Nam quæ verè vidua sit explicat, ac quatuor ei addit conditiones. Prima, quòd sit relicta, mortuo marito. Secunda, quòd sit sola sine liberorum ac nepotum cura. Tertia, quòd sit pia, vt quæ humano auxilio destituta, spem in Deum collocet. Quarta, quòd sit perseuerans in obsecrationibus nocte & die. Quamuis autem multæ sunt viduæ, tamen eas solas vult sumtibus Ecclesiæ ali, in quibus hæc quatuor inueniuntur.

Quæ autem in delitijs uersatur, uiuens mortua est.

Antithesis est veræ viduæ, vt enim vera vidua sperat in Deo, renunciatis carnalibus desiderijs: Ita in delitijs submersa anima, mortua est, vtut corpore in delitijs viuat. Agnoscamus igitur quid incommodi adferant oblectamenta carnalia, tūc enim planè vera mors est, quando homo, anima præmoriente, deteriore parte hominis sit superstes. Cum autem hoc mali à delitijs carnis nascatur, non immerito à Platone dictum est, voluptatem escam malorum esse.

Et hæc præcipe, ut irreprehensibiles sint.

Vult veras viduarum conditiones ipsis viduis proponi, vt sciant ipsę, in quibus rebus ipsarum potissima cura sita esse debeat.

Si quis autem suorum, & maximè domesticorum curam nō habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior.

Ab vniuersali principio ducit argumentũ cuius hæc vis est. Quicunq; curam non habet suorum, suęq; familiæ propriæ, fidem abnegauit, & est infideli deterior, viduæ igitur ne in hoc malũ incurrant, instituant benè proprios liberos & nepotes. Sed quomodo infideli deterior talis existit? Ideo deterior est, quia legem Dei & naturæ violat, & negligit, quod prophanus homo sollicitè facit, qui certè si alios non curat, suorum tamen curam non abijcit. Locus inprimis obseruandus, de vera fidei nota externa, nimirum, quòd fides in ociosis ac negligentibus suum officium, esse non possit. Non igitur fides negligentes, sed in omni officiorum genere alacriores nos reddere debet. Nam cum officium negligitur, polluitur conscientia, & cum polluta conscientia fides vera consistere nequit.

Vidua deligatur.

Suprà in genere conditiones viduarum ad quatuor reuocauit capita. Nunc quasdam alias circumstantias addit, & peculiares conditiones earum, quas pubicis sumtibus in ministerio Ecclesiæ ali vult, recenset.

Non minor annis ſexaginta.

Hoc tempus ideo præſcribit Paulus, quia quę ea ſunt ætate, iam effetæ exiſtunt, & ineptæ ad matrimonium, necꝫ enim ſolent, quæ ſuperiori ætate honeſtè vixerunt, incidere in incontinentiæ malum, quod iunioribus facilè contingit.

Quæ fuerit unius mariti uxor.

Sicut ſuperior circumſtantia non ad dignitatem perſonæ, ſed ad indicium futuræ continentiæ pertinet: Ita & hæc eodem referenda eſt. Nam quæ vno marito per priorem ætatem contenta fuit, magnum præbet futuræ continentiæ argumentum, ne ſexagenaria iam nouas quærat nuptias, quas eis concedit, quæ matrimonio opus habent. Non enim vult Paulus neceſſitatem cœlibatus vlli imponere.

In operibus bonis teſtimonium habens.

Hoc generale ſignum eſt deligendæ viduæ, operum bonorum teſtimonio comprobari, ſed quæ ſint illa opera, diſtributione ſequenti explicat.

Si liberos educauit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si afflictis subuenit, si in omni opere bono fuit assidua.

Hoc præcipuum opus est honestarum viduarum, & nota quòd Spiritus sancti testimonio bonum prædicetur opus, liberos educare. Quare & coniugium & thorus coniugalis nequaquam in vitijs numeranda sunt. Sed quid, si aliqua sit sterilis? An illa vt indigna est reijcienda? nequaquam, sed hoc veluti proprium opus matronarum proposuit, vt exemplum bonorum operum. Quare cum conditione intelligendum est, si liberorum mater sit aliqua, vt tum declaret suam pietatem in educandis liberis. Quæ sequuntur conditiones, seu species bonorum operum notæ sunt. Lotione pedum per Synecdochen intelligit officia, sanctis, id est, pijs aduenis præstita, & quia non omnia enumerat, in fine genus ponit, Si in omni opere bono fuit assidua.

At iuniores uiduas deuita.

Iam addit admonitiones de iunioribus

bus viduis, ac primum eas deuitandas monet, quo dicto, nequaquam damnat viduas iuniores, ſed tantum vult Timotheum cauere, ne eas alendas Eccleſiæ ſumtibus recipiat, néue eis curam aliquam in Eccleſia committat, vtut ſe caſtas fore & cœlibes in poſterum receperint. Nam periculum eſſe magnum à lubrica ætate inſinuat.

Cùm enim laſciuire cæperunt aduerſus Chriſtum, nubere uolunt.

Ratio eſt proximæ propoſitionis, quã in hanc formam licet concludere. Viduæ laſciuiæ periculo obnoxię, volẽteſq; nubere, non ſunt ſumtibus Eccleſiæ alendæ: hoc autem de iunioribus viduis eſt timendum. Igitur viduæ iuniores non ſunt recipiendæ, vt Eccleſiæ ſumtibus alantur. Porrò laſciuire aduerſus Chriſtum dicitur, quicunque ſolutiorem vitam agit, quàm decet eum, qui Chriſto nomen dedit. Eſtq; metaphora ſumta ab equis exuentibus frena ſeu habenas, vt poſſint intemperantius ferocire & laſciuire.

Haben-

Habentes condemnationem, quòd primam fidem reiecerint.

Amplificat periculum. Viduæ vouentes perpetuam continentiam, vt commodius seruiant Ecclesiæ, cum in lasciuam soluuntur, habent damnationem, Hoc est, æternæ pœnæ reæ sunt, propterea quod primam fidem Christo in Baptismo datam reiecerunt, vbi enim lasciuia regnat, ibi fides exulat, vbi fides exulat, ibi certa adest damnatio. Hoc loco perperam abutuntur Papistæ ad sua temeraria vota stabilienda, nam Papistarum vota nihil habent commune cum votis viduarum veteris Ecclesiæ. His enim erat politicus finis, illis verò superstitiosus propositus. Præterea in votis Papisticis duplex est impietas. Prior, quòd votum cœlibatus sit illis cultus meritorius coram Deo. Posterior, quòd vouendi temeritate multas animas in exitium præcipitent. Quare in istis temerarijs votis sequamur regulam: In malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum, præterea hic locus admonere debet Papistas, ne adeò crudeles essent in iuuenculas, quas

in Monaſteria includunt, vbi nihil præter certam damnationem inueniunt.

Simul & ocioſæ diſcunt circuire domos, nec ſolum ocioſæ, uerum etiam garrulæ & curioſæ, loquentes quæ non oportet.

Aliud argumentum ab adiunctis ſumtum. Solent enim iuuenculæ viduæ, his tribus vitijs, otio, curioſitati & garrulitati obnoxiæ eſſe: Quales non decet eas eſſe, quæ rebus Eccleſiæ ſunt præficiendæ, non igitur tales recipiendæ ſunt.

Volo igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum administrare.

Prolepſis eſt. Anteuertit enim obiectionem eorum, qui ex dictis poterant ſumere argumentum contemtus viduarum iuniorum, quas Paulus minimè vult contemni, ſed vult vt ſanctum coniugium rurſus amplectantur, quò ſuæ conſulant infirmitati & periculo. Hîc clarè vides temerè ſecundas nuptias reprehendi, liberos gignere, domum adminiſtrare, ſunt pro-

pria

pria matronarum officia, quæ officia verè Deo placent, & in ijs fides exercetur.

Nullam occasionem dare aduersario, ut habeat maledicendi causam.

Hęc ratio à communi Christianorum officio sumta est, quod est cauere ne præbeant hostibus religionis maledicendi causam. Neq; enim potest iuuencula vidua adeò inculpatam vitam agere, quin hostes aliquam calumniandi rimulam inueniant. Hic locus monet, vt non solum ipsi bonam conscientiam apud nos habeamus, verumetiam vt præcidamus alijs, quantum in nobis est, oblatrandi occasionem.

Nonnullę enim iam deflexerunt post Satanam.

Rationem ab exemplo addit, ac si dicat, experientia me docet, quantum periculum sit iuniores viduas recipere, nam nonnullæ ob vitæ lasciuiam à fide defecerunt, sed coniunctum posuit, vt exaggeraret periculum, & malum lasciuię, qui enim à Christo deficit, mancipium Satanæ statim

tim euadit. Obſeruandus locus, quod à Chriſto deficere, ſit Satanam ducem ſequi.

Quòd ſi quis fidelis, aut ſi qua fidelis habet uiduas, ſuppeditet illis, & non oneretur Eccleſia, ut ijs, quæ uerè uiduæ ſunt, ſuppetat.

Prolepſi anteuertit obiectionem, iuniores viduæ interdum æquè indigent, atque grandiores, cur non igitur recipiendæ ſunt? Paulus reſpondet, quòd viduarum iuniorum parentes, cognati & affines eis neceſſaria ſuppeditent. Huius propoſitionis duplicem rationem apponit, Priorem, ne ſumtibus oneretur Eccleſia, Poſteriorem, vt ſit vnde verè viduæ ſuſtententur.

Qui benè præſunt Presbyteri, duplici honore digni habeantur, maximè qui laborant in ſermone & doctrina.

Tertia huius capitis pars eſt, de Presbyterorum honore & victu, & videtur

Paulus duo genera Presbyterorum notare: Vnum eorum, qui non docendo, sed alia ratione Ecclesiæ seruierunt, Nimirum in caussis cognoscendis & iudicandis inter fratres: Alterum eorum, qui ministerio verbi fungebantur. Vtrosq; vult quidem honorari, sed magis eos, qui in doctrina & sermone laborant, vt Parochi & Episcopi, & Catechetæ, quos hodie Doctores vocant. Duo igitur hîc obseruentur. Primum, quòd sit auditorum Euangelij officium, suos honorare Pastores, quibus & victum debeant iure diuino, vt vacare possint legi Dei. Alterum, quòd Pastorum sit benè præesse, hoc est, ita vt omnia postponant, vitam & fortunas, diligentiæ in officio, & laborare in doctrina & sermone, quò ædificetur Ecclesia illorum ministerio, atq; ita sibi mutuo ius analogum debent doctores & auditores. Præterea hoc dicto confutantur Anabaptistæ, & Libertini, qui verbo contemto, (in quo Paulus vult laborare ministros Euangelij) quærunt reuelationes nouas extra & contra verbum Dei.

Dicit enim scriptura, Boui trituranti non obligabis os.

Ratio

Ratio à pronunciatis ac simul ab exemplo allegorico. Locus est Deut.26.vbi Dominus ita iuxta hæbraicam veritatem dicit. Non ligabis os boui in tritura sua. Quo sanè dicto nihil aliud vult, quàm vnumquemque dignum esse premio, pro suo labore fideliter præstito. Triturantis enim bouis allegoria arduum & difficilem, atque adeò serium laborem requirit ab Episcopo. Non vult ita honorari porcos, qui tantum suo abdomini & ventri seruiunt.

Et dignus est operarius mercede sua.

Alia ratio à genere sumta, & videtur fuisse vulgare dictum apud Iudæos, vsurpatum etiam à Domino Matth.10. & Luc.10. Nota rursus, quòd operarium dicat dignum mercede. Quare qui ociosus delitijs studet, mercede indignus significatur. Porro copiosiorem huius loci explanationem habes 1.Corinth.9.Matth.10.& Luc.10.

Aduersus Presbyterum accusationem non admittas, nisi sub duobus aut tribus testibus.

Hoc quoque ad honorem Presbyterorum referri potest, ne calumniatoribus vitæ ac famæ eorum præbeat aurem Episcopus, nisi prius legitimis testibus fuerint conuicti. Nam si delatoribus auscultare velit, sine causæ euidenti cognitione, fieri non potest, quin sæpe præcipitet iudicium, ac in innocentes temerè inuehatur. Chrysostomus hoc præceptum non ad dignitatem seu ordinem, sed ad ætatem in genere refert. Porrò quod eddit, de duobus aut tribus testibus, ex lege sumtum est, quod quia non tantum iudiciale est, verum etiam naturalis æquitas id postulat, nos quoque obligat.

Peccantes coram omnibus argue, ut & reliqui timorem habeant.

Hoc præceptum nisi intelligatur de manifestis peccatis, cum mandato Domini iubentis arguere fratrem inter te & ipsum solum, stare non potest. Quare non dubium est, quin de emendatione & correptione publicorum delictorum intelligendum sit hoc Pauli præceptum, nam publicè traducere delictum fratris, tibi

forte

fortè & paucissimis alijs notum, cum caritate Christiana pugnat. Præterea nihil ædificat talis correptio, imò potius plurimum ad destructionem facit, non solum eorum qui inde scandalizantur, verum etiam eius, qui arguitur. Intempestiua enim & publica castigatione correptus, sæpè pudore omni deposito in peccandi licentiam prolabitur, qui amica & priuata castigatione emendari poterat, quam si contemneret, iuxta regulam à Domino præscriptam Matth. 18. agendum esset.

Contestor coram Deo & domino Iesu Christo, & electis Angelis, ut hæc custodias sine præiudicio, nihil faciens in alteram partem declinando.

Hæc contestatio, qua veluti sacramento obstringit Timotheum Paulus, quàm arduum sit Episcopi munus ostendit, Et continet valde seriam admonitionem, ne in conspectu tantorum testium, Dei patris, Christi & electorum Angelorum (hos electos ad discrimen reproborum vocat) quicquam faciat eorum, quæ ad Episcopi

munus pertinent, ex priuatis affectibus, ſed vt omnia legitimè & ritè in gloriam Dei & Eccleſiæ ædificationem, iuxta præſcriptos canones, neminem cuiquam priuatas ob cauſas præferendo agat. Vbi verſio vulgata habet, nihil faciens in alteram partem declinando, Græci codices multi habent κατὰ πρόσκλισιν (ἀ προσκλίνω, id eſt, inclino) id eſt, iuxta inclinationem, hoc eſt, prout animus huic vel illi fauet, non tam cauſæ quàm perſonæ habita ratione. Hanc lectionem græcam ſequutus Eraſmus, reddidit περιφρασικῶς, iuxta propenſionem animi. Alij codices (quemadmodum & Chryſoſtomus legit) habent κατὰ πρόσκλησιν ἀ προσκαλέω, id eſt, aduoco, hoc eſt, ſi verbum verbo reddere velis, iuxta aduocationem, hoc eſt, non propterea cauſæ alicuius fauebis, quia eius aduocatus es, & rogatus, vt ipſum in ſua cauſa adiuues, ſed rectum iudica iudicium, ſepoſita omni perſonarum ratione, vnde quidam Latini ſic habent: Nihil faciens per aduocationem, id eſt, ſi aduocatum alicuius agis, in alteram partem declinando. Hæ omnes lectiones, tametſi in verbis diſcrepant, eandem tamen ſententiam offerunt, nimirum vt Epiſcopus iuxta cano-

nes à Paulo præſcriptos, omnia agat ac iudicet, veritatem cauſæ pluris faciendo, quàm perſonæ conditionem, quod ſanè omnibus iudicibus in commune commendatur Exod. 18.

Manus citò nemini imponas.

Aliud conſilium ſeu alium canonem de ordinandis ad officia Eccleſiaſtica addit, ne cui niſi ſatis idoneo & probato, manus imponat, hoc eſt, ne quem ordinet ad functionem Eccleſiaſticam. Eſt enim per metonymiam, ſignum pro re ſignata, poſitum. Hîc cordatum requirit Epiſcopum, qui non ſtatim quemlibet ad munus Eccleſiaſticum admittat, ſed tantum probatos, iuxta ſuperiores canones.

Neq; communices peccatis alienis.

Ratio eſt ſuperioris canonis ſeu conſilij, quemq; pium decet cauere, ne alienis peccatis communicet, hoc eſt, ne fiat reus alienorum peccatorum, quod illi accidit Epiſcopo, qui eum miniſterio Eccleſiæ præfecit, cuius doctrinam & vitam adeò

augusta functione dignam non iudicat. Locus obseruandus, quòd alieno reatu obstringuntur, quotquot sua negligentia, aut affectibus priuatis faciunt, vt indigni & inidonei rebus in Ecclesia gerendis præficiantur.

Teipsum purum custodi.

Vniuersale præceptum est, vt in omnibus actionibus adhibeat hanc diligentiam, ne vel in priuata vita, aut publico officio quid agat, vnde contaminari possit, néue accerset sibi reatum alieni peccati.

Ne posthac bibas aquam, sed paulo uino utere, propter stomachum tuum, & crebras tuas infirmitates.

Consilium interserit de tuenda valetudine. Vt enim intemperantia fugienda est Episcopo: Ita valetudinis ratio non est negligenda, ne nimia abstinentia lædatur valetudo. Vterq;.n. reus est coram Deo, cùm qui intemperanter viuit, tùm qui valetudinis ratione neglecta, nimium corpus macerat, vnde inutilis rebus, quas requirit vocatio, redditur.

Quo-

Quorundam hominum pec cata, antè manifesta sunt, præcidentia ad iudicium, quosdam uerò subsequuntur.

Hîc in ordinis assignatione quintã huius capitis constituit partẽ, quæ quorundã iudicio consolatoria est, qua aduersus hypocritas sustentat Timotheum, ne fractus illorum fraudibus, qui astutè se insinuant in Ecclesiastica officia, animum desponde-at, futurum esse prædicens, vt tales aliquando protrahantur in medium, & coarguantur illorum malefacta, vtut ad tempus lateant. Verùm cum rem diligentius examino, alius sensus, ac verior se huius loci offert, dixerat suprà, nemini citò manus imponas. Hîc eius consilij rationem reddit in hanc sententiam: Nemini citò manus imponas, ne admittantur improbi. Improborum autem quorundam peccata, manifesta sunt, antequam veniatur ad iudicium, id est, examen doctrinæ & morum, de his facile est iudicium, Nempe quòd non sint admittendi ad munus Ecclesiasticum. Contrà autem quorundam improbitas occulta est, ita vt appareant

probi & idonei, qui Ecclesiæ Christi præficiantur, sed illorum scelera tandem se produnt suo tempore. De his quia difficilius est iudicium, differenda est ordinatio eorum, & longiori tempore faciendum est periculum, relabentur ne an non in priora scelera. Nam de his loquitur Paulus qui ex Ethnicismo conuersi receperant doctrinam Euangelij, inter quos fuerunt plurimi Hypocritæ, veluti inter eos, qui hodie Monasticæ vitæ aut Papisticæ renunciantes, Euangelium se amplecti dicunt.

Similiter & bona opera antè manifesta sunt, & quæ secus se habent occultari non possunt.

Antithesis est superioris sententiȩ, huius similiter duplicem adferamus interpretationem, quarum prior est, quòd sit consolatio, qua probos & innocentes erigit, quorum interdum innocentia & integritas nota est, & in precio apud homines habetur. Interdum secus se habet, id est, non est nota, nec est in precio apud homines, quȩ tamen occultari non poterit, quin in medium suo tempore proferatur. Posterior

ſterior interpretatio eſt de admittendis ad functionem Eccleſiaſticam, qui etiam in duplici ſunt diſcrimine. Nam quorundam bona opera manifeſta ſunt ante iudicium, id eſt, examen doctrinæ, ita vt abeſſe videatur omnis hypocriſis, & tales admittendi ſunt. Rurſus quorundam benefacta, non ita ſunt manifeſta, ſed latent. Hos probari ad tempus oportet, donec ſe ipſorum integritas manifeſtè prodit, atq; ita demum eis manus tutò imponere licebit. Quanquam autem vterq; ſenſus vtriuſq; membri collationis præſentis eſt analogus fidei, tamen poſterior præſenti loco accommodatior eſt, quem & periſtaſis loci, & verborum ordinatio requirere videtur.

CAPVT SEXTVM.

SVMMA SEXTI CAPITIS.

SErui fideliter præſtent dominis ſuis honorem debitum. Qui diuerſam doctri-

nam

nã contentiosè sequuntur, caueantur. Quilibet sit contentus victu & amictu. Episcopus in omni virtutum genere emineat, monstretq; diuitibus suum officium.

ORDO SEXTI CAPITIS.

HVius capitis quatuor sunt præcipuæ partes, quarum Prima est, de seruorum obedientia. Secunda, de falsis doctoribus & lucri cupidis. Tertia, de Episcopi innocentia & virtutum studio perpetuo. Postrema, de diuitum instructione, & vero & legitimo diuitiarum vsu. His subiungit admonitiunculam de seruando deposito. Tandem totam Epistolam fausta imprecatione claudit.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS, CVM OBSERVAtione doctrinarum.

Quicunq; sub iugo serui sunt, suos Dominos omni honore dignos ducant, ne nomen Dei & doctrina blasphemetur. Qui

uero fideles habent dominos, ne eos deſpiciant, quod fratres ſint, ſed potius inſeruiant, quod fideles ſint, ac dilecti, qui beneficij participes ſunt.

Prima huius capitis pars de obedientia ſeruorum, quorum domini aut ſunt adhuc extra regnum Chriſti, aut Chriſto nomina dederunt. Illis vult ſeruos obedire, ne nomen Dei & doctrina malè audiat. His verò, quia fideles ſunt & participes eiuſdem gratiæ, neq; ſunt contemnendi, id eſt, minus honorandi, quia fratres ſunt. Hîc primum obſerua, Euangelium non tollere diſtinctionem & gradus perſonarum. Tametſi autem æquale ius eſt omnium filiorum Dei, quantum ad ſalutem & regnum Chriſti attinet: Tamen in ciuili vita diſcrimina perſonarum & ordinationes Dei amplecti oportet. Deinde obſerua eorum mores prauos, qui Chriſto dederunt nomina, dedecori eſſe Euangelio. nam impij doctrinam æſtimant ex moribus eorum, qui eam videntur amplecti. Porrò de ſeruis, vide plura Eccleſiaſtici 33. ad Epheſ. 6. ad Coloſ. 3. & 1. Petri. 1.

Hæc doce & exhortare.

Hæc duo ideo coniungit, quia non ſolum docendi homines ſunt quę recta ſunt, verum etiam propter ignauiam carnis exhortationibus, vt ſtimulis incitandi ſunt.

Si quis aliter docet, nec acquieſcit ſanis ſermonibus Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Secunda huius capitis pars, de fugiendis falſis doctoribus & oſtentatoribus, qui doctrinam adulterant, nunc fallacijs, nunc orationis illecebris. Simplex enim cum ſit veritas, ſimplicem orationem & minimè ad oſtentationem compoſitam requirit. Sanos ſermones vocat metonymικῶς, quia ſanitatem animæ conferunt. Debet igitur non ad oſtentationem, ſed ad ædificationem formari oratio.

Et ei, quæ ſecundum pietatem eſt, doctrinæ.

Interpretatio eſt, nam qui non ſint ſani ſermones, à fine & materia declarat, nam ea demum eſt ſana doctrina, quæ & pietatis præcepta continet, & ordinatur ad pietatem concipiendam, fouendam & augendam.

Infla-

Inflatus est.

Descriptio est vani doctoris, ac primum omnium causam ponit, nimirum inanis gloriæ cupiditatem, qua eloquentiæ & doctrinæ captatur laus. Quicunque igitur vtiliter docere cupit Ecclesiam Christi, inanem iactationem deponat oportet, & in timore Dei, quæ ad ædificationem faciant, simpliciter proponat.

Nihil sciens.

Hoc ad effectum pertinet, qui arrogantia inflatur, nihil scire Spiritui sancto dicitur, Cum quia illi ipsi, quæ nouit inutilia sunt, tum quia alios non ædificat.

Sed languens circa quæstiones & pugnas uerborum.

Hic inanis ostentationis effectus est, qui enim captant doctrinæ laudem, quæstionibus & verbis insistunt, quò argutiores alijs esse videantur, quales sunt hodie Sorbonici & alij, qui hac ratione nomen sibi quærunt, & doctrinæ laudem. Sed Paulus tale studium, languorem seu morbum appellat, qui interitum veræ doctrinæ in animis hominum præcedit.

Ex quibus oriuntur inuidia, contentio, blaſphemiæ, ſuſpiciones malæ, ſuperuacuæ conflictationes.

Ocioſarum quæſtionum & arrogantiæ fructus enumerat, quantum quidem ad ipſos oſtentatores attinet, iſti enim ſibi mutuo inuident, dum vnus veretur, ne alter ſibi palmam gloriæ præripiat. Hinc contentiones, ex quibus maledicentię, quę ſuſpiciones malas pariunt, Hinc diſputationum multitudo, & perplexitas, vnde fit vt nimium altercando veritas amittatur.

Hominum corruptorũ mente, & quibus ademta eſt ueritas, qui quæſtui habent ueritatem.

Triplici nota eoſdem deſcribit oſtentatores. Primum enim eos dicit corruptos mente, id eſt, iudicio & intelligentia. Deinde, priuatos veritate, qua pœna nulla poteſt maior eſſe, tum dicit, eos exiſtimare pietatem eſſe quæſtum. Tales enim omnia lucro metiuntur. Hac proinde nota, quò

talium oſtentatorum ſtudia pertinent, indicat, nimirum, vt ſuæ auaritiæ ſatisfaciant.

Seiungere à talibus.

Præcipit Timotheo, vt inemendabiles huiuſmodi thraſones & quæſtionarios fugiat, ne ipſe quocꝫ quæſtionum labyrinthis inuoluatur.

Eſt autem quæſtus magnus pietas cum ſufficientia.

Vt eos coarguit, qui ex doctrina pietatis quæſtum corporalem ſibi quærunt: Ita iam ſpiritualem quæſtum in pietate ſitum commendat, eumcꝫ magnum eſſe admonet, adfert enim abſolutam ſuis cultoribus beatitudinem, cum addit, cum ſufficientia, Alludere videtur ad promiſſionem Chriſti: Quærite primum regnum Dei, & iuſticiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis. En pietatis quæſtum, regnum & iuſticiam Dei, cui promiſſio accedit rerum ad hanc vitam neceſſariarum.

Nihil enim intulimus in mundum, certum eſt quod ne-

que efferre quicquam possumus.

Ratio est proximæ propositionis à contingentibus. Vt enim nihil contulimus nobiscum in mundum: Ita nihil efferre poterimus. Quarè sufficientia, qui pietatem colit, sit contentus.

Habentes autem alimenta & tegumenta, his contenti erimus.

Modum sufficientiæ explicat, verùm si quid in honesta vocatione ex labore nostro per benedictionem Domini accesserit, cum gratitudine animi accipiendum est, ac possidendum iuxta consilium Pauli: Qui possidet sit quasi non possideat, hoc est, paratus sit ad abijciendas facultates, si id necessitas vocationis aut pietatis postulauerit.

Nam qui uolunt ditescere, incidunt in tentationem & laqueum, & concupiscentias multas, stultas & noxias, quæ de-

mergunt homines in exitium & interitum.

Iam ex effectu contrariæ causæ hortatur, vt quilibet victu & amictu sit contentus. Id enim omnino pijs fugiendum est, quod trahit in exitium. Cupiditas diuitiarum id facit, quare pijs habendi cupiditas fugienda est. Proinde pij est, vt sit sufficientia illa, quæ cum pietate stare potest, contentus. Porrò dicuntur illi velle ditescere, qui studium pecuniæ omnibus alijs rebus anteponunt.

Radix enim omnium malorum est auaritia.

Aetiologia est ab effectu auaritiæ, quæ omnium mater existit malorum. vnde Salomon: Conturbat domum suam, qui sectatur auaritiam. Et Augustinus: Cum auaritia alicui dominatur, subiectus omnibus malis demõstratur. Phocylides: Ἡ φιλοχρημοσύνη ματὴρ κακότητος ἀπάσης.

Cui addicti quidam aberrarunt à fide, & seipsos implicuerunt doloribus multis.

Exemplo declarat quod dixit, Auari enim fidem deserunt. Nam fides solo Deo nititur, Auaritia vero Dei loco pecuniam veneratur & colit. Præterea vbi auaritia animum occupauerit, dolorum finis nullus existit. Aut enim quæ non habet auarus, anxiè cupit, aut quæ habet, metuit ne amittat. Atq; ita doloris nulla in auaris remissio est.

Tu autem, ô homo Dei, fuge hæc.

Quod in genere fugiendum monuit, nunc apostrophæ forma Timotheo accommodat. Nec frustra eum hominem Dei vocat. Tametsi enim omnes homines Dei sunt ratione creationis: Tamen iusti seu renati peculiariter homines Dei dicuntur, quorum & Deus curam peculiarem habet, & qui hoc titulo honorario admonentur, vt ea studiosè quærant, quæ ad Deum pertinent celebrandum.

Sectare uero iusticiam, pietatem, fidem, dilectionem, patientiam, mansuetudinem.

In quibus rebus oporteat potius occupari,

cupari, quàm in lucro captando, in hac tertia huius capitis parte monet. Porrò, cum quædam virtutum genera recitat, veluti exempla quædam proponit virtutum, ad quas toto vitæ cursu connitendum est.

Certa bonum certamen fidei.

Quò virtutum illarum, quas recitauit, enumeratio pertineat, ostendit, nempe, vt sint fidei certantis instrumenta. Vnde tria colligamus. Primum, piorum vitam non esse destinatam ocio, sed acri certamini. Deinde, quòd illud certamen fidei augendæ & retinendæ destinetur. Nam si virtutum studium abieceris, fides extinguitur, adeoque succumbit. Postremò, euentum certaminis felicem fore pollicetur, dum bonum certamen nominat. Huc pertinet quod suprà dixit, Milita bonam militiam, habens fidem & bonam conscientiam.

Apprehende uitam æternam, ad quam etiam uocatus es, confessus bonam confessionem coram multis testibus.

Scopum certaminis exprimit, vitam æternam, cuius incomparabilis æstimatio, meritò nos ad certamen excitare deberet. Huc addit duo argumenta, prius ab occasione sumtum, posterius ab anteacta vita Timothei. Vtrumq; ad locum honestatis referendum est, ac si diceret: Habes pietatis tuæ, per quam ad vitam æternam, quò vocatus es, contendis, præclaros testes. Persta igitur inuictus, donec eam apprehendas.

Denuncio tibi coram Deo, qui uiuificat omnia, & Christo Iesu, qui testificatus es bonam confessionem coram Pontio Pilato, ut serues mandatum immaculatus & irreprehensibilis, usq; ad reuelationem Domini nostri Iesu Christi.

Vt vehementius vrgeat Timotheum, addit obtestationem, quæ Timotheum admonebit, quàm serio requiratur ab Episcopo in officio, atq; adeò in tota vita, summa diligentia. Nam hîc mandatum pro officio, quod sustinuit Timotheus,

ponit.

ponit. Immaculatus, ad puritatem conſcientiæ, Irreprehenſibilis, ad famam coram hominibus referetur. Hanc exhortationem confirmat duobus argumentis, quorum prius ſumtum eſt, à præſentia Dei viuificantis omnia, vnde etiam renatos ſua gratia iuuare non deſinit. Poſterius ab exemplo Chriſti, qui bonam confeſſionem teſtificatus eſt coram Pontio Pilato, dum vſq; ad mortem pro veritate certauit.

Quam ſuis temporibus manifeſtabit beatus & ſolus princeps.

Ne mora aduentus Chriſti tardiorem reddat, addit de eius certa & indubitata apparitione, cuius cogitatio ſtimulus ad officia pietatis omnia eſſe debet pijs. Cùm Deum beatum & ſolum principem vocat, ſignificat ab ipſo ſolo beatitudinem expectandam, nec eſſe niſi meram laruam felicitatem mundi ſine benedictione Dei.

Rex regnantium, & Dominus dominorum.

Cur Deum ſolum principem vocat exponit, nimirum, quia ipſe natura ſua

dominus & princeps eſt, à quo mundi principes ſuam habent eminentiam. Vnde admoneri nos oportet, vt huic præ alijs omnibus obedientiam & cultum præſtemus,

Qui ſolus habet immortalitatem.

Si ille ſolus habet immortalitatem, ab eo ſanè omnis vita & felicitas pendet. Quare non in caducis mundi rebus, ſed in eo ſolo ſpes omnis figenda eſt. Ab ipſo enim qui ſua natura ſolus viuit & eſt immortalis, nos vitam & immortalitatem ex gratia accipimus.

Qui lumen habitat inacceſſum.

Magnum exhortationis pondus habet hæc oratio. Si enim Deus ſolus habitat lumen inacceſſum, vbi refulget eius gloria & maieſtas, & in cuius fruitione ſola felicitas ſita eſt, ſequitur neminem ſuo proprio marte poſſe ad illud lumen accedere, imò eo magis diſcedere, quo magis in mundi tenebris & rebus caducis inuoluitur. Quare conſultum eſt, vt in pietatis ſtudio anhelemus ad ipſum, vt aliquando perfe-

perfectè fruamur Deo, quem hîc tantum ex parte, & veluti in ænigmate cognoscimus.

Quem uidit nullus hominum, neq; uidere potest.

Quia nos renouari oportet, vt simus Deo similes, priusquam eum videre possimus (in hac enim mortali natura non videtur, nisi oculis fidei) hîc nobis pietatis studium commendat, & sanctificationem, sine qua nemo Deum videbit vnquam.

Cui honor & potentia æterna, Amen.

Hac clausula monet, quò omnia nostra studia referenda sunt, nimirum, vt Dei laudibus perpetuo studeamus, quod cum fit, minus auaritiæ & rebus mundi caducis studebimus.

Diuitibus in hoc seculo præcipe.

Quarta huius capitis pars est, valde commodè superioribus addita. Nam cum suprà contentos vult esse pios victu & amictu, quæstio oriri poterat de diuitibus,

an ipsi abijciant diuitias. Et si nō abijciant, quis earum sit legitimus vsus. Vtramq; quæstionem expedit. Primum enim nequaquam temerè abijciendas esse diuitias præcipit. Deinde animum diuitum informat, & vsum diuitiarum monstrat.

Ne elato sint animo, neue sperent in incertis diuitijs, sed in Deo uiuente, qui præbet nobis abundè omnia ad fruendum.

Hæc ad animum diuitum rectè formandum pertinent. Primum, sit animus humilis, nihil sibi arrogans, non contemnens pauperiores, quod mundo vsitatum est. Deinde spes in diuitijs ponenda nō est. Idq; confirmat ab earum incertitudine. Sunt enim diuitiæ adeò incertæ, vt qui hodie Crœsum, cras fortè Codrū referat. Tertiò, vt diuites in Deo viuente sperent, cuius duæ sint rationes: Prior, quod diuitiæ, nec in se vitam habent, nec vitam cuiq; conferre possunt. Contrà, Deus & in se vitam habet, & vitam omnibus confert. Quare in ipso vt vitæ fonte sperandum est. Altera ratio est à causa bonorum. Deus est omnium bonorum dator. Ergo

in ipſo, & non in incertis diuitijs ſpes fixa eſſe debet.

Bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facilè tribuere, libenter communicare, theſaurizare ſibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant uitam æternam.

Nunc de vſu diuitiarum præcipit, in quo duo ſpectentur. Primum, de modo vtendi diuitijs. Alterum, de remuneratione & ſcopo, qui omni actioni profixus eſſe debet. Modus vtendi eſt, vt benè agant diuites, præluceant alijs in bonis operibus, vt qui maiorem occaſionem habeãt quàm tenues, vt ſint liberales erga egenos. Ratio additur à remuneratione, quæ eſt theſaurizare fundamentum bonum, id eſt, recondere firmum theſaurum in futurum. Nam Deus vult ex mera ſua bonitate, mercedem indebitam officijs ex fide factis reddere. Pendet proinde hæc remuneratio non ex meriti ratione, ſed ex liberali Dei acceptatione. Scopus præfixus eſt, vt apprehendant diuites vitam æternam, quæ

tametſi

tametsi donum est per Christum Iesum: Tamen est compensatio obedientiæ nostræ erga Deum. Quare nequaquam pugnat hæc remuneratio cum gratuita iustificatione.

O Timothee, depositum serua.

Conclusio est exhortatoria, omnia superius dicta vna voce Timotheo in memoriam reuocat. Blanda hæc compellatio, exhortatorij argumenti vim habet. Depositi nomen significat, quicquid ex dono Dei collatum fuit Timotheo, cum ad propriam salutem, tum ad aliorum ædificationem spectans. Et tria in summa complectitur, 1. Gratiam fidei. 2. Puritatem vitæ. 3. In officio sanctam & sedulam sollicitudinem. Ad quæ tria omnia superius dicta, tanquam ad capita referri possunt. Sed cur hæc depositi nomine signauit? Habet hæc vox cum doctrinam vtilem, tum exhortationem in se. Doctrinam quidem, qua Timotheus cognoscit, quod non ex seipso, sed ex Dei dono tanta bona habeat. Deinde, quod debeat diligens custos esse depositi tanti, quod non homo, sed Deus sibi concrediderat. Exhortatio-

nem

nem verò, vt iuxta eius arbitrium, qui thesaurum apud se deposuit, eundem dispenset. Hinc & nos singuli discamus, Primum, dona Dei collata nobis esse, non vt ea negligamus, vel ijs abutamur, Sed vt ea potius fideliter in nostram & aliorum ędificationem vsurpemus, alioqui donis collatis spoliendi, iuxta parabolam de talento.

Deuitans prophanas uocum inanitates.

Depositum seruandum monuit: Nũc fugiendum hortatur, quod corrumpere depositum poterat. Per vocum inanitates intelligit orationis fucum, quo vt vana dicentis gloria captatur: Ita nihil ad ædificationem facit. Vult proinde ampullas verborum, & inanem loquacitatem amotas esse à sanctissimo verbi ministerio, nec tamen probat Paulus indoctam & rudem orationem. Nam in sequenti Epistola requirit Episcopum, qui rectè possit secare verbum Domini. Non igitur hîc patrocinatur rudibus, sed arrogantiam & futilem garrulitatem taxat.

Et oppositiones falsi nominis scientiæ.

Fu-

Fuiſſe quoſdam, qui ex Sophiſtarum ſcholis in Eccleſiam inuehere conati ſunt argutias ſophiſticas apparet, inde gloriam & ſcientiæ laudem venantes, quòd poſſent in vtramque partem de qualibet re propoſita argutè diſſerere. Ab hoc ambitionis ſtudio, Paulus vult Epiſcopum alienum eſſe, vt qui veritati propagandæ & defendendæ totus incumbere debeat.

Quam nonnulli profitentes circa fidem aberrauerunt.

Argumentum addit ab infelici euentu eorum, qui garrulitati & contradicendi ſtudio ſe aſſuefaciunt. Nam tales, amiſſa vera & ſana doctrina, circa fidem aberrãt. Eſt enim fides ſcopus, ad quem collimare oportet, qua amiſſa, nihil præter errores reliquum manet.

Gratia ſit tecum, Amen.

Hac epiſtolari clauſula optat Timotheo gratiam, vt in ea ad finem vſque perſiſtat, militans honeſtam militiam, retinens fidem & bonam conſcientiam. Nam qui mala viuit conſcientia, vt fidei vacuus: ita & gratiæ expers eſt. Particula Amen, quid ſibi velit, omnibus notum eſt.

ARGVMENTVM IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD TIMOTHEVM.

IN enarratione sacrorum scriptorum, necessariò in principio admonendi sunt auditores, de his quatuor. Primùm, de autore scripti, vnde autoritas scripto conciliatur. Secundò, de occasione, vnde ordo tractationis melius perspicitur. Tertiò, de statu seu quæstione principali, vna ne sit an plures, ex quo genus causæ cognoscitur. Postremò, de Methodo seu tractationis ordine, Quoniam autem de primo, hoc est, autore scripti sæpius dictum est, hîc tantum de reliquis tribus dicam.

OCCASIO.

Duplex occasio videtur Paulo fuisse ad scribendum hanc Epistolam. Prior, ipse Paulus iam Romæ in carcerem erat coniectus, paulò pòst supplicio afficiendus, propter testimonium Christi. Quare

ſcribit Timotheo, eumq; animat ſuo exemplo, ad conſtantiam in confeſſione Chriſti. Poſterior, fuit communis Eccleſiæ eius temporis afflictio. Nam tum tribus potiſſimum malis affligebatur Eccleſia, nimirum, inconſtantia & leuitate quorundam doctorum in eccleſia, qui diſputarunt acutius, quàm vixerunt rectius: minis tyrannorum, qui Eccleſiæ extremum interitum minabantur: & cruce varia piorum. Proinde contra ſcandala hæc munit Timotheum Paulus. Porrò quia eiſdem malis & hodiè premitur Eccleſia, longè vtiliſſima erit lectio huius Epiſtolæ, omnibus pijs. Nam exemplo Pauli & exhortationibus ſaluberrimis erigit animos piorum, ne vel leuitate docentium, vel minis tyrannorum, vel cruce piorum fracti, abijciant confeſſionem.

QVAESTIO SEV STATVS.

Status ſeu quæſtio, quò omnia tendunt, ſtatim exordium ſequitur, nimirum, ut ſuſcitet donum Dei, quod per manuum impoſitionem illi contigerat cumulatius, quò inuictus ſtare poſſit, aduerſus omnia dura, tanquam miles Chriſti ſtrenuus.

Pro-

Proinde, genus cauſæ eſt Suaſorium ſeu Parænetícum, in quo partim hortatur ad officium, partim dehortatur à corruptelis doctrinæ, ne illis inuoluatur Timotheus, in ſuam & aliorum perniciem.

TRACTATIONIS ORDO.

Ordo arbitrarius eſt, qualis eſſe ſolet in ſuaſorio genere. Quare non opus eſt ſubtiliter partium conſecutionem rimari. Sed hoc teneatur, quòd omnia ad ſtatum ſint referenda. Poſt epigrapham, ſalutationem & exordium ſequitur propoſitio ſuaſoria, vt in doctrina & munere ſibi commiſſo pręſtet ſe fidelem. Huic ſubiungitur probatio & amplificatio à contrarijs exemplis, & ſimilitudinibus: vnde in commendationem Euangelij dilabitur, & inde in exhortationem, nimirum, vt eam doctrinam ſeruet Timotheus, ac alijs tradat ſuo exemplo. Tum dehortatur à vanis quæſtionibus & diſputationibus, idq; propter periculum, quod confirmat exemplo Hyminæi & Phileti, vnde redit ad Timotheum exhortandum, & vt magis illum vrgeat, prædicit qualia ſint fu-

tura pericula, qualesq; mores hominum in extremis diebus. Deinde redit ad parænefes, quibus addit rectum scripturæ vsum. Post hæc addit contestationem, ac mortem sibi imminere dicit. Præterea Timotheum ad se vocat propter præsentem necessitatem.

CAPVT PRIMVM.

SVMMA PRIMI CAPITIS.

POst Epigrapham, salutationem & exordium (in quo collaudat fidem erga Deum, constantiam in doctrina & affectum Timothei erga se) hortatur Timotheum, vt suscitet donum quod in ipso est, vt non erubescat Euangelij causa, sed potius patiatur pro eo suo exemplo. Præterea vt teneat fc mam doctrinæ. Postea quosdam se reliquisse conqueritur, vnius Onesiphori pietatem & erga se studium prædicans.

OR-

ORDO CAPITIS PRIMI.

HVius capitis partes sunt quatuor. Prima, Epigrapha cum salutatione. Secunda, Exordium. Tertia, parænefes. Quarta, significatio seu quærela defectionis Asianorum à se ob vincula sua, cum prædicatione pietatis Onesiphori erga se.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS, CVM OBSERVAtione doctrinarum.

Paulus Apostolus Iesu Christi, per uoluntatem Dei, secundum promissionem uitæ, quæ est in Christo Iesu.

Hæc epigraphæ prima pars est, quæ cōtinet quatuor. Primum, nomen autoris huius Epistolæ. Secundum, officium eiusdem, nimirum, quod sit Apostolus, idq; Iesu Christi. Vnde admonemur, quo in loco ea nos habere oporteat, quæ à Paulo dicuntur, nimirum quod ita accipienda sint, ac si Christus ea suo ore sonaret. Tertio, addit differentiam veri Apostoli.

Nam verus Apoſtolus Deo mandante & volente currit. Falſus vero ſibiipſi Apoſtolatum ſumit. Quarto, finem ſui Apoſtolatus attexit, cum inquit, ſecundum promiſſionem vitæ, hoc eſt, Apoſtolus ſum conſtitutus, vt promiſſionem vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu, annunciem. Eſt autem promiſſio vitæ, ſalutis æternæ promiſſio, cuius omnes fiunt participes, qui credunt Euangelio.

Timotheo dilecto filio.

Altera epigraphæ pars, continens nomen perſonæ, cui Paulus ſcribit. Deinde affectum Pauli erga illum. Cum eum dilectum filium nominet, inſinuat quomodo affecti erga ſe mutuo debeant eſſe docentes & diſcentes. Vt enim illi paternam ϛοργὴν: Ita hi pietatem erga illos haud ſimulatam fouere debent.

Gratia, miſericordia, pax à Deo patre, & Chriſto Ieſu Domino noſtro.

Salutatio hęc ſeu fauſta imprecatio continet fructum prædicati Euangelij. Gratia fauor Dei eſt, quo nos credentes in filio com-

complectitur. Misericordia eius fauoris causa est. Pax vtriusq; effectus est, quæ est reconciliatio nostri cum Deo, idq; per Iesum Christum dominum nostrum, quem fide possidemus. Hæc nos ad amorem Euangelij excitent.

Gratiam habeo Deo, cui seruio à progenitoribus in pura conscientia.

Exordij propositio est, eaq; gratulatoria, agit enim Deo gratias, ob dona Timothei. Sed quid est quod dicit, se Deo seruire à prigenitoribus, idque in pura conscientia? An non persequebatur Euangelium? An non ante conuersionem fuit securus Hypocrita? Num excusat eum ignorantia aut Pharisaismus, vt Chrysostomus putat? Peccatum quidem leuius reddit ignorantia, sed ex malo bonum minimè facit. Nec ita excusat, quin is, qui fide Christi vocet, iure sit damnabilis. Proinde, à progenitoribus colere DEVM, non significat à prima ętate, sed exemplum & imitationem progenitorum, eorumq; non quorumuis, sed verorum Israëlitarum: vt Abrahæ, Isaac & Iacob, aliorum-

que qui vera pietate Deum coluerunt. Hinc primum discamus, eodem cultu Deum coluisse sanctos Patres sub lege, quo nos in nouo testamento. Deinde, quod verus cultus Dei ex pura conscientia, id est, ex corde fide purificato, proficisci debeat.

Quòd indesinentem habeam tui mentionem in precibus meis, die ac nocte desiderans te uidere.

Ratio propositionis exordij supra modum mirabilis, agit enim Deo gratias, quòd indesinenter interpellet pro Timotheo, idq́ die ac nocte. Piorum igitur summum est gaudium Deum interpellare pro ijs, quos sentiunt in timore Dei officium facere. Quod autem diei ac noctis faciat mentionem, orationis necessitatem indicat. Nam donec fides in corde hominis locum habuerit, suos producit fructus, timorem Dei, inuocationem, patientiam, dilectionem proximi: Addit de singulari affectu erga Timotheum: Desiderans te videre, quo dicto, & suum erga Timotheum animum, & virtutis in Timo-

motheo amorem indicat. Vnde quisq; discat dona Dei in aliis suspicere.

Memor tuarum lachrymarum.

Argumentum est summi amoris Timothei erga Paulum. Sine enim lachrymis à Paulo diuelli non potuit Timotheus, adeò charum suum præceptorem habuit optimus discipulus: à quo discamus & nos ἀσοργίαν & ingratitudinem fugere, qua nulla alia maior est societatis humanæ pestis. Vt enim caritas, cui mutua gratitudo est coniuncta, vinculum est perfectionis, eò quod incolumem conseruet humanam societatem: ita ingratitudo & ἀσοργία disrumpit eandem.

Vt replear gaudio.

Finis est, cur cupiat Timotheum videre, nimirum, vt ex eius conspectu, gaudio perfundatur. Discamus & nos dona Dei in aliis suspicere, ac gaudere quod fideles in Christo cooperarios habeamus.

Memoria repetens eam, quę in te est, haud simulatam fidem.

Quid in Timotheo vſq; adeò amet, exponit, nimirum, quòd Chriſti membrum ſit per fidem, vnde non ſolùm fidem Timotheo prædicat, verum etiam acres ei ſtimulos addit, vt in eadem fide conſtans pergat.

Quæ primùm habitauit in Auia tua Loide, & in matre tua Eunica.

Hoc ad confirmandum Timotheum in ſyncera fide pertinet. Exempla enim maiorum in pijs & honeſtis rebus imitari laudabile eſt. Docemur hîc piorum virtutes magnifacere, non ſine honeſta & honorifica illorum mentione. Præterea nihil fœdius eſſe, quàm egregia maiorum facta pro virili non exprimere.

Perſuaſus ſum autem, quod etiam in te.

Exempli accommodatio. Sed vnde Paulo hæc perſuaſio? Ex fructibus fidei. Vt enim arbor mala, non poteſt bonos fructus edere: Ita bonus fructus, arboris virtutem ac nobilitatem indicat.

Propterea commonefacio te ut exuſcites donum, quod in te eſt per impoſitionem manuum.

Hæc propoſitio exhortatoria eſt, qua exhortatur Timotheum Paulus, vt ſedulo officium faciat. Eſtq; diligenter metaphora obſeruanda in verbo exuſcitandi. Nam ſignificat donum quodlibet eſſe veluti igniculum, qui facile extinguitur, niſi nutrimenta ei addas, ac fabello ipſum ſuſcites. Significat proinde dona Dei ex recto legitimóq; illorum vſu in nobis creſcere. Contrà vero decreſcere, imò penitus tandem extingui in ĳs, qui vel ea ſecurè negligunt, vel ĳs abutuntur. Quòd autem impoſitionis manuum meminit, eò pertinet, vt intelligamus dona Dei augeri in pĳs, dum ad officia grauia ac Eccleſiæ vtilia ordinantur. Nam ordinationi & externæ ceremoniæ accedebant preces Eccleſiæ, quæ ſanè nequaquam inefficaces exiſtimandæ ſunt.

Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timiditatis, ſed potentiæ & dilectionis & ſobrietatis.

Ratio propoſitionis à conſequentibus cōtrariorum. Spiritus timiditatis opponitur ſpiritui potentiæ. Quare, ut ſpiritus potentiæ metonymικῶς eſt Spiritus ſanctus, potentem & inuictum animum hominis reddens, vt contra omnia mala fortiter ſe opponat: Ita ſpiritus timiditatis eſt caro ipſa ſegnis & ignaua, quæ reddit homines meticuloſos vt nihil audeant, cum periculum propius imminere ſenſerint. Hinc veram notam ſtrenuorum militum Chriſti diſcamus eſſe inuictum animum in omnibus aduerſis. Contrà vero ignauos & meticuloſos nondum ſpiritu Chriſti præditos eſſe. Dilectionis & ſobrietatis eundem ſpiritum appellat, à ſuo vero effectu, vnde verus ille ſpiritus Chriſti cognoſcitur. Nā qui ſpiritu Dei agitur, is haud dubiè dilectionis & ſobrietatis incrementa ſentit. Verùm Enthuſiaſmos iactās, adeoq; inanis gloriæ cupiditate laborans, fruſtrà de ſpiritu Chriſti gloriatur.

Non igitur te pudeat teſtimonij domini noſtri, neq; mei, qui ſum uinctus ipſius, ſed eſto particeps afflictionum Euangelij, ſecundum potentiam Dei.

Illatio

Illatio est exhortatoria extructa ex superiori propositione, Et continet tres hypotheses. Quarum Prima est, ne pudeat Timotheum testimonij Christi, hoc est, prędicationis de Christo crucifixo. Neq; enim hoc testimonium tantum perhibetur de homine mortuo (Quemadmodum tum impij obiecerunt Christianis) sed multò plura continet hoc testimonium, nimirum quod CHRISTVS ille crucifixus, sit naturalis filius DEI verus homo factus, in carne passus, & resuscitatus in salutem credentium. Huius illos pudet qui propter externam Ecclesiæ formam & crucem, abijciunt confessionem, quiq; constanter non tuentur veritatem Euangelij. Secunda, nec te pudeat mei, qui sum vinctus, non quidem meo, sed Christi nomine. Tertia, esto particeps afflictionum Euangelij, hoc est, Tu quoq; patere pro Euangelij confessione, & testimonio Christi. Vocat autem afflictiones Euangelij, eò quod crux comes sit confessionis Euangelij. Verum quod addit, secundum potentiam Dei, rationis loco adiectum esse videtur, vt consonet cum illo ad Roman. 1. Non me pudet Euangelij CHRISTI. Est enim potentia Dei in salutem

omni

omni credenti. Ex hoc loco doctrinam, admonitionem & consolationem petamus. Doctrinam, quòd crux sit comes confessionis Euangelij. Vnde ex contrario sequitur, non esse ministris Euangelij expectandas delitias in hoc mundo. Admonitionem, quòd sub cruce constitutos, ad potentiam Dei respicere oporteat. Consolationem denique ex eo, quòd potens ille Deus suos sit olim potenter liberaturus, omnibus eorum hostibus prostratis.

Qui nos saluauit.

Aetiologia est, quasi dicat: Deus saluabit nos, idque æterna salute. Fieri igitur non potest, quin in præsentibus afflictionibus nobis sit adfuturus, nosque ab omnibus aduersis erepturus.

Et uocatione sancta uocauit, non secundum opera nostra, sed secundum proprium propositum, & gratiam datam nobis in Christo Iesu, ante tempora eterna, Sed patefactam nunc, per illustrationum saluatoris nostri

Iesu Christi, qui aboleuit quidem mortem, illuminauit uerò uitam & incorruptibilitatem per Euangelium.

Modum salutis nostræ exponit, idque digressionis schemate, in quo modo duo sunt: Seiunctio non causæ, & assignatio verarum causarum salutis. Seiungit opera nostra, adeoque omnia humana merita. Tametsi autem reddet Deus secundum opera, vt qui fecerunt bona, eant in vitam æternam, Qui vero mala, in ignem æternum: Tamen opera nequaquam inter causas salutis ponenda sunt, nam gratis saluati operari benè incipiunt. Vnde sequitur, bona opera non esse causas salutis, sed testimonia salutis iam partæ, adeoque fidei & timoris Dei. Porrò inter causas veras salutis primo loco ponit, non eam, quæ ordine rerum est prima, sed quæ nobis prima innotescit. Hæc est vocatio sancta, quæ cõtingit per prædicationem Euangelij, cui omnes iubemur credere, quotquot salutẽ expetimus. Vocatur autem vocatio hæc sancta à fine, quia ad sanctitatem nos vocat. Deinde ponit causam ordinè rerum

primam

primam, ſed quæ nobis ex vocatione reuelatur. Et hæc eſt proprium propoſitum Dei, quo antequam mundum conderet, decreuit ſaluos facere, quotquot in Chriſtum eſſent crediturí. Tertiò, ponit gratiã, hoc eſt, ipſum beneficium, nempe reconciliationem ac ſalutem. Nam pro effectu hîc gratiam poni manifeſtè conuincit periſtaſis loci. Quartò, addit fundamentum gratiæ, nimirum Chriſtum, qui ſua victima nobis hanc gratiam acquiſiuit. Huius gratiæ tria ſunt tempora, nempe, datæ, reuelatæ ac completæ. Data quidem eſt hæc gratia ante tempora æterna, hoc eſt, ante iacta fundamenta mundi, decreuit Deus ſaluare credentes in filium. Reuelata verò eſt per Chriſtum, cum carne aſſumta victima pro nobis factus eſt. Complebitur tandem hęc gratia, vbi vita & immortalitate poſt iudicium extremum donabimur. Porrò cũ addit, per Euangelium, ſignificat eos fore huius ſalutis participes, qui Euangelium audiunt, ac illud fide recipiunt. Nihil enim prodeſt auditum verbum, niſi fide recipiatur. Quare duæ hîc cauſæ inſinuantur, nimirum, inſtrumentum exhibens, quod eſt Euangelij prædicatio, & recipiens, videlicet fides ipſa. Hæc enim duo correlatiuè ſe

uè ſe habent. Porrò victimæ Chriſti efficacia his verbis exprimitur: Qui aboleuit mortem, & illuminauit vitam & immortalitatem, id eſt, regenerauit nos, vt viuamus immortales. Hîc obſeruetur duplex antitheſis. Prima eſt in verbis abolendi & illuminandi, aboletur mors, dum eius tyrannis ſuperatur, illuminatur vita, quando ipſa euadit ſuperior, ſeu inſtauratur, & redditur conſpicua. Altera antitheſis eſt, qua mors opponitur vitæ & incorruptibilitati. Quare mors ſignificat ſynecdochiκῶς cum ipſam mortem, tum omnia mala & nocumenta, cum mortis conditione impoſita generi humano.

In quod poſitus ſum ego preco & Apoſtolus, & doctor gentium.

Quò miniſterium verbi pertinet, ſuo exemplo oſtendit, nimirum eò, vt multi ad ſalutem per prædicationem Euangelij vocentur. Tres illæ voces, Preco, Apoſtolus, & Doctor eòdem pertinent, niſi quòd prima ſignificet prædicationem Euangelij non in angulis, ſed palàm, quaſi preco-

nis voce proponendam, iuxta illud: Ite in mundum vniuersum, & κηρύξατε, id est, proclamate Euangelium omni creaturæ. Secunda vox commendat officium, atque adeò ipsum Euangelium. Nam si is preco sit Apostolus Dei, tanquam Deus ipse audiendus est, atque ipsum Euangelium decretum Dei immutabile iudicandum. Tertia vox significat finem Apostolatus Pauli, nimirum quod gentibus sit destinatus apostolus & doctor gentium. Vnde duo colligere promtum est, Vnum, quod gentes ignaræ sint Euangelij, priusquam docentium vocem audiant. Alterum, quòd salus ad gentes pertineat, modò Euangelium fide recipere velint.

Propter quam causam & hęc patior, sed non erubesco.

Suo exemplo Timotheum erigit Paulus, duo discipulo commendans: videlicet, vt & forti sit animo in ferenda cruce, & ne frangatur contumelijs, quas nomine Euangelij ferre contingit. Hæc quisque sibi tempore persecutionis ob Euangelium applicet,

Noui enim cui credidi & persua-

ſus ſum, quòd potens ſit depoſi-tum meum ſeruare in illum di-em.

Ratio à fiducia certæ liberationis ac defenſionis diuinæ. Depoſitum vocat cum dona ſibi collata ex gratia, tum offi-cium prædicandi: quorum illa propriæ, hoc aliorum ſaluti deſeruit. Significat eos depoſitum hoc amittere, quos pudet Eu-angelij, & qui in perſecutione abijciunt confeſſionem.

Formam habe ſanorum ſer-monum, quos à me audiſti in fi-de & caritate, quæ eſt in Chri-ſto Ieſu.

Fluit & hoc præceptum à ſuperiori-bus. Eſtq; valde vtile miniſtro Euangelij certam docendi rationem, ſeu methodum tenere, ex quo fit, vt & ipſe promtius do-cere, & alius facilius diſcere poſſit. Eſt au-tem forma ſanorum ſermonum ipſa ora-tionis figura ſeu docendi ratio. Vt enim ſanitas verborum ad ſubſtantiam doctri-næ: Ita forma ad docendi modum perti-net. Et quia hîc plurimum nocere ſolet ca-

ptatio nouitatis & auræ popularis, iubet vt Timotheus ſe imitetur, ac regulam ei præſcribit, nimirum, vt ſemper ad fidem & caritatem Chriſtianam aſpiciat Timotheus: quarum illa facit, vt in gloriam Dei, hæc vt in ædificationem proximi ſit intentus. Ex hoc proinde quatuor colligamus. Primum, ſanam doctrinam tenendam eſſe, vnde fit, vt non ſolum impiam doctrinam, verum etiam frigidas quæſtiones fugiamus. Secundum, certam rationem docendi ſectandam eſſe, quæ plurimum docilitatem iuuat. Tertium, eorum imitandum eſſe exemplum in doctrinæ forma, qui nos prudentia & docendi dexteritate præcedunt, quæ res doctrinæ puritatem tuetur. Quartum, actionum noſtrarum regulam ſtatuendam eſſe generalem, fidem & caritatem, ad quas etiam ipſa doctrina tota tanquam ad primaria capita referenda eſt.

Honeſtum depoſitum ſerua per Spiritum ſanctum, qui habitat in nobis.

Redit ad exhortationis caput, vt dona Dei ſibi collata tueatur Timotheus, quæ

quæ ideo depositi nomine exprimit, vt Timotheus cogitet, vnde ea acceperit, in quem finem, & quòd aliquando depositi ratio reddenda sit. Verum ne prætendat virium imbecillitatem, admonet de modo seruandi, qui est per spiritum sanctum, qui in sanctis habitat. Hic enim, dum retinetur veris fidei exercitijs, vires suppeditat, ne hostium importunitate superemur. Hinc doctrina, admonitio & consolatio petatur. Doctrina, quòd Spiritus sanctus sit custos donorum nobis diuinitus collatorum. Admonitio, ne nostra negligentia aut sceleribus efficiamus, vt tanto custode vnà cum donis ipsis priuemur. Consolatio, quòd nostræ imbecillitati adsit opitulator spiritus Dei, donec fidem ac diligentiam in officio præstiterimus.

Nosti hoc quod auersati me omnes fuerint, qui sunt in Asia, de quorum numero est Phygellus & Hermogenes.

Quarta huius capitis pars est, in qua primum conqueritur de defectione multorum à se, propter vincula, quæ Euange-

ijs causa sustinebat, qua querela Paulus vult Timotheum præmonere, ne istorum leuitate moueatur, sed potius suæ constantiæ imitetur exemplum. Duos nominat haud dubiè præ alijs magni nominis & existimationis, quos ideo nominatim ponit, ne defectione vel maximorum & celeberrimorum hominum frangamur, sed potius vt inuicti milites Christi in confessione perstemus, freti victoria ac triumpho Christi, qui nostram quoq; crucem breui glorioso commutabit triumpho.

Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quoniam sępè me refocillauit, & de catena mea non erubuit, sed cum esset Romæ, quæsiuit me & inuenit.

Querelæ aduersus apostatas oportunè subiungit precationem pro bene merito. Precationis propositio est, quod optet Onesiphoro misericordiam Dei. Ratio quod se ministrum Dei refocillauerit. Hinc discamus tria. Gratitudinem rependere bene meritis, cum Paulo: officiosos esse er-

ſe erga ſanctos cum Oneſiphoro: & Deum orare, vt ſe, non ſolum ei, qui benefacit ſanctis, verumetiam eius familiæ toti, miſericordem exhibeat. Qui enim dederit diſcipulo in nomine diſcipuli hauſtum aquæ frigidæ, non perdet mercedem ſuam, quæ quidem merces non eſt debita, ſed ex gratia donatur, nam eam hîc Paulus miſericordiam vocat.

Det enim Dominus, ut inueniat miſericordiam apud Dominum in die illo, & quàm multa Epheſi miniſtrauerit, melius tu noſti.

Ex intimo cordis affectu precationem repetit, vnde nos monemur, vt vero affectu eos proſequamur, qui in miniſtros Euangelij humanitatis officia conferunt. Præterea notemus, defectores perpetuæ infamiæ nota dignos eſſe, pios verò nunquam interituris ornari laudibus. Vt enim Phygellus & Hermogenes infamia ſua nobis innotuerunt: Ita Oneſiphorus perpetua Eccleſiæ prædicatione eſt iluſtris.

SECVNDVM CAPVT.

SVMMA SECVNDI CAPITIS.

TImotheum hortatur Paulus, vt confortetur in gratia, doctrinam synceram aliјs tradat, sit patiens instar inuicti militis Christi, respiciens ad triumphum Christi resurgentis, vnde & ipse fidem ac patientiam discat & aliјs eandem commendet. Monet rursus de recta doctrina, pura vita, ac fugiendis contrariјs.

ORDO ET PARTES SECVNDI CAPITIS.

HOc caput in tres partes, docendi causa distinguamus. Quarum prima est de constãtia, qua vult Timotheum militis instar inuicti pugnare pro Euangelio. Secunda est de commendatione resurrectionis Christi, vnde extruit admonitiones aliquot. Tertia est de recta doctrina pura & pacifica vita, Item de iјs quæ his sunt con-

contraria. Atq; ita hoc caput partim est προτρεπτικὸν, partim ἀποτρεπτικὸν, & totum propositioni principali subseruit, tanquam hypotheses, quæ suæ thesi subijciuntur.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS, CVM OBSERVAtione doctrinarum.

Tu igitur fili mi, confortare in gratia, quæ est in Christo Iesu.

Prima huius capitis pars ex superioribus illata. Blanda hæc compellatio, qua illum filium appellat, vim suasorij argumenti habet. Obtemperare enim ijs solent homines, quos norunt piè erga se affici. Vult igitur, vt quemadmodum Paulus se patrem Timothei affectu & officio paterno declarat: Ita Timotheus vicissim se filium Dei imitatione exhibeat. Porrò confortari in gratia, est fidem & bonam conscientiam retinendo, per vera pietatis exercitia inuictum ac strenuum se declarare, implorando opem spiritus. Hanc gratiam dicit esse in Christo, non solum ne nostris viribus aut meritis eam ascribamus

mus, verum etiam vt ſciamus eius fore participes, quotquot Chriſto nomina dederint vera fide. Vnde collige, quòd quemadmodum illa gratia ſit gratuita: Ita noſtra quoq; induſtria requiratur, ne gratiam collatam ſinamus extingui.

Et quæ à me audiſti per multos teſtes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt, ad alios etiam docendos.

Vt propagari poſſit ſana doctrina etiam ad poſteros, Timotheum hortatur, vt ſcholam inſtituat, in qua tradat ijs, quos intellexerit ſynceros, veram doctrinam. Neq; vult vt Timotheus nouam doctrinam ſectetur, ſed vt à ſe acceptam & traditam fideliter alios doceat. Vnde nos diſcamus, doctrinam Pauli adeoq; Prophetica & Apoſtolica ſcripta fideliter diſcere, eaq; poſteris tradere, nugis ſophiſticis & quæſtionum inutilium labyrinthis relictis.

Tu igitur feras afflictiones tanquam bonus miles Ieſu Chriſti.

Quia

Quia ministerium docendi crux solet comitari, rursus ad patientiam hortatur, sumto argumento à connexis. Milites Christi debent Christum dominum sequi, in ferenda cruce. Tu igitur vt strenuus Christi miles inuictus persistito aduersus præsentia & imminentia mala. Egregia doctrina, admonitio & consolatio hinc peti potest. Doctrina, quòd ministri Euangelij in scholis & templis docentes, sunt Christi milites. Admonitio, quòd in ea militia ferenda sint dura. Consolatio, quòd pugnæ euentus sit lætus futurus. Vt enim Christus post crucem & victoriam gloria potitur: Ita futurum est, vt quotquot sub ipsius vexillo militant, sint aliquando gloriosa victoria potituri.

Nemo qui militat implicatur uitæ negocijs, ut ei qui se in militiam delegit, placeat.

Quis bonus Christi miles dicendus sit, à comparatis colligit. Milites mundani, donec in militia sunt, sua omnia negligũt, non domos ædificant, nec comparandis agrorum possessionibus vacant, non varijs se quæstuosarum mercaturarum gene-

ribus miſcent, imò toti militiæ intenti ſunt, vt ſuo imperatori fortiter præliando placeant. Igitur militem Chriſti bonum, ſuis quoque rebus priuatis neglectis vnicè Chriſto placere, fortiter pro veritate & doctrina, innocentia vitæ & patientia certando docet, id quod imprimis quidem verbi miniſtris, deinde cuiqꝫ ſuo ordine (modo Chriſtum ducem ſequi velit) faciendum eſt.

Quod ſi quis etiam certauerit, non coronabitur, niſi legitimè certauerit.

Aliud argumentum ſimiliter à comparatis ſumtum. Athletas enim mundanos cum Chriſti Athletis confert. Nullus athleta præmio donatur niſi legitimè certauerit, & inuictus ad extremum perſtiterit. Igitur nec Chriſtianus athleta in curriculo prædicandi Euangelij præmium à Chriſto reportabit, niſi victor euaſerit, perſeuerando in certamine ad extremum vſqꝫ. Vt igitur ſuperiori comparatione labor: Ita hac nobis perſeuerantia commendatur. Huc pertinet nonum caput prioris ad Corinthios.

Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere.

Aliud argumentum à comparatis. Confert enim ministros Euangelij agricolis, qui fructum percipiunt nullum, priusquam in colendis agris maximos exhauserint labores. Quare nec ministri Euangelij fructum sperare vllum debent, nisi prius ritè suo fuerint perfuncti officio. Porrò, sensus huius loci quem posui, ex peristasi textus colligitur, tametsi verba Pauli obscuriora sunt. Quare vox, primum, ad ordinem laboris & fructus pertinet. Primum scilicet, postquam laborauerit, fructum percipiet. Non enim ante laborem, sed post laborem fructum percipit agricola. Hic igitur sensus est, Laborare prius oportet agricolam, quàm fructus percipiat. Proinde laborantes ministri Euangelij consolentur se expectatione futuri fructus.

Intellige quæ dico.

Monet Paulus discipulum, vt perpetua cogitatione sit intentus suæ militię, vt & militiæ genere incitetur, & mercede proposita commoueatur ad ferendos ęquo animo labores.

Det

Det enim tibi Dominus prudentiam in omnibus.

Quia non humanarum uirium est intelligere & satis cogitare quæ sunt Dei, addit precationem, vnde discamus primum, Deum istius intelligentiæ autorem esse. Deinde etiam à Deo petendam esse. Postremò, quod velit eandem petentibus largiri. Nam eò particulam (enim) refero, intelligentiæ siquidem Timothei quandam partialem causam facit suam orationem Paulus. Vniuersalis particula restringenda est ad ea, quæ sunt salutis & officij Timothei.

Memento Iesum Christum exuscitatum à mortuis, ex semine Dauid, iuxta Euangelium meum.

Secunda capitis pars est, in qua monet, quò Timotheus respicere debeat, cum cruce premitur. Non enim mentis cogitatio in cruce hærebit, sed se in cœlum attollet, vbi Christus gloriosus victor sedet, postquam à mortuis resurrexit. Atq; ita hoc dictum Pauli proponit nobis non solum

ſum Chriſti exemplum iam poſt crucem glorificati, verum etiam commune veluti pharmacum aduerſus omnia dura in hoc mundo, Vt enim victor ipſe ſuarum afflictionum iam gloria potitur æterna: Ita & illi quotquot eum ſequuntur, glorioſè liberabuntur ab omnibus malis. Præter iam dicta, trium locorum confirmationem ſuppeditat nobis hoc Pauli dictum. Primùm enim teſtatur Chriſtum verum hominem ex ſemine Dauid, vnde Meſſias proditurus erat, quo confutatur Martion. Deinde, verè mortuum fuiſſe aſtruit. Poſtremò, glorioſè ac potenter à mortuis reſurrexiſſe narrat. Cum his ſimul cauſas, effectus ac fidem, qua hæc nobis applicantur, cogitemus. Porrò Euangelium meum dicit, ratione miniſterij, non dominij aut proprietatis, atq; ideo hoc adiecit, vt ſignificaret circa quid potiſſimum verſetur Euangelium.

In quo laboro uſq; ad uincula, tanquam maleficus.

Suo exemplo hortatur Timotheum ad fortiter ferendam crucem, Euangelij cauſa. Ac tria commemorat, laboram ſuum

um propagando Euangelio, crucem & carceres à Tyrannis mundi. Et quod omnium grauissimum est, quòd audiat maleficus, ac si pollutus horrendis flagitijs, supplicio esset dignissimus, quod sanè multò grauius erat, quàm grauissima in corpore tormenta pati. Hoc exemplo Pauli, ministri Euangelij tempore persecutionis se erigant.

Sed sermo Dei non est uinctus.

Consolatio hæc est ministrorum Euangelij, vtut ipsi uinciuntur, cursus tamen Euangelij non impeditur, Imò Martyrum sanguis veluti rigatio quædam est, vnde semen Euangelij latius spargitur, fructumque vberiorem profert. Nam piorum cruenta cõfessio animũ reddit infirmioribus.

Quamobrem omnia tolero propter electos, ut & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria ęterna.

Argumentum ab vtili seu effectu crucis Pauli. Crux mea electis in salutem cedit, dum inde confirmantur de veritate Euangelij, Igitur libenter eam fero. Salutis & glo-

& gloriæ æternæ meminit, vt eò reſpicientes, crucem fortiori animo feramus, cum gloria ſit æterna, & crux ad breue admodum tempus duratura ſit. Porrò, electos vocat ab euentu, quotquot fide Chriſtum apprehendunt, & vſq; ad finem perſeuerant in eadem fide. Ita enim ſtatuit Pater, priuſquam mundum conderet, quòd vellet in Chriſto dilecto ſaluare credentes, ad Epheſ. 1.

Fidelis eſt ſermo, nam ſi commorimur, etiam unà uiuemus, ſi ſuſtinemus, etiam ſimul regnabimus.

Aliud argumentum ab vtili. Verum quia à ſenſu & iudicio carnis abhorret, exordiolo vtitur, quo fidem dicendis conciliat, inquiens: Fidelis eſt ſermo, ac ſi diceret: Quicquid in contrarium caro ſentiat aut iudicet, verum tamen eſſe oportet, quòd Deus ordinauerat, nimirum, vt qui cum Filio ipſius glorificandi ſunt olim, hîc eius quoq; imaginem gerant, in cruce & afflictionibus, ſicuti copioſius ad Roman. 8. dicitur. Proinde hinc tria colligamus, Primum, confirmationem do-

ctrinæ

ctrinæ de necessitate prædestinationis. Ita enim Deus ordinauit, vt per mortem & varias afflictiones vitam adeamus, & per patientiam regnum Christi ingrediamur. Verùm quia dicitur, Si commorimur, non ſ paranda est crux nostra à Christo. Multi enim affligumtur & moriuntur, vt hæretici, impij & prophani homines, sed non cum Christo moriuntur, Quia nec cum illo causam communem habent, nec in illo sunt, vt membra per veram fidem in ipsum. Secundum, Admonitionem de societate nostri cum Christo, qui dum patimur & affligimur, ipsum quodammodo habeamus socium, quemadmodũ & in Psalmo dicitur: Tecum sum in tribulatione. Tertium, consolationem summam in cruce, quæ enim quæso consolatio maior esse potest, quàm in cruce quodammodo certificari de vitæ Christi & regni ipsius communione?

Si negamus, ille quoque negabit.

Argumentum ab incommodo & pœna defectionis à Christo, & respicit ad concionem Matth. 10. Quisquis negauerit me coram

coram hominibus, negabo ipsum etiã ego coram Patre meo in cœlis. Proponat proinde sibi quisq; ab vna parte fructum confessionis Christi & crucis pro ipsius veritate impositæ, ab altera horrendum supplicium, quod defectoribus reseruatur, postquam eos Dominus negauerit coram Patre cœlesti.

Si increduli sumus, ille fidelis manet, negare seipsum non potest.

Hoc pertinet ad explicationem proximi argumenti de pœna defectionis, & est sensus. Si nos per incredulitatem negauerimus Dominum, ille verè nos quoq; negabit. Nam constans & fidelis est in suis dictis. Non potest seipsum, qui sua voce dixerat, Qui negauerit me, negabo & ipsum ego, Matth.10. Luc.9. Marci 8. atq; ita exaggerat proximum argumentum, vt omnem ignauiam nobis excutiat.

Hæc admone constans coram Domino, ne uerbis decepent, ad nullam utilitatem, ad subuersionem audientium.

Conclusio est proximæ exhortationis, imò omnium præcedentium, quæ particula (hæc) repetit & quasi in memoriam reuocat, ac simul duo facit, primum, monet officium Episcopi esse, hæc seriò inculcare auditoribus, deinde quia nihil magis nocet sanæ doctrinæ, quàm λογομαχίαι, ex quibus dissidia & opinionum varietas nascuntur, contestatur Timotheum coram Deo, ne certaminibus verborum vllum locum relinquat, quæ vt nemini prosunt: ita multos subuertunt, & à simplici veritate abducunt.

Stude teipsum probatum exhibere Deo.

Tertia pars capitis, in qua primum statum Epistolæ repetit, Sed miro artificio, non enim simpliciter hortatur, sed scopum Timotheo præfigit, quo omnes suas actiones referre debeat, modo rectè velit fungi suo officio. Hic sanè scopus omnibus pijs propositus esse debet, vt Deo probatos sese exhibeant, id quod tum fit, quando fidem & conscientiam bonam retinentes ritè commisso funguntur munere.

Operarium non erubescendum.

Partitione explicat, quod dixit, ac primum vult Timotheum operarium eſſe. Eſt enim Epiſcopi munus, operari, non ocioſè delitias ſectari. Quod autem addit epitheton (non erubeſcendum) vim ſuaſorij argumenti habet, ac ſi dicat: Meritò erubeſcere debet, quiſquis in tam ſancto munere non facit officium, Tu igitur ita fungere officio, ne te pudeat neglecti officij coram Deo.

Rectè ſecantem ſermonem ueritatis.

Definitio eſt officij Epiſcopi. Is .n. demum verus Epiſcopus eſt, qui rectè nouit ſecare ſermonem veritatis, non qui nugis & inanib. delectatur quæſtionibus, quales ſunt Romanenſes Epiſcopi, qui abiecto ſermone veritatis, id eſt, vero Dei verbo, quod veritatis titulum κατʼ ἐξοχὴν ſibi vendicat, nugas ingerunt auditoribus. Porrò, forma hæc loquendi ſymbolica eſt, & à lege ſumta, vbi Sacerdotum officium fuit ſecare victimas, vt quædam partes Deo, quædam Sacerdotibus & Leuitis cederent. Vult ergo vt miniſter Euangelij pro ratione auditorũ adhibeat doctrinam,

consolationem, minas & exhortationes, vt omnia fiant ad ædificationem.

Prophanas autem uocum inanitates deuita.

Vult Paulus, ut doctrina pietatis est simplex: Ita quoq; dicendi genus modestum & graue esse. Non vult ministrum Euangelij inani strepere verborum pompa, à qua ambitio abesse non potest, Vnde disputationes haud raro inutiles nascuntur. Vetus interpres vocum nouitates vertit, vnde καινοφωνίας eum legisse apparet, quemadmodum & Chrysostomus legit. Atq; ita sensus hic erit: Certam tenendam esse docendi formam, non inuehendos in Ecclesiam nouos loquendi modos, qui semper aliquid incommodi secum habent.

Ad maiorem enim proficient impietatem.

Ratio proximæ exhortationis à fructu seu effectu pompoſę & arrogantis orationis sumta. Nam qui assuefaciunt se inanitatibus vocum, paulatim magis ac magis discedentes à veritate, in impietatem tandem præcipitantur.

Et ser-

Et ſermo eorum ueluti cancer paſcionem habebit.

Aetiologia, ſeu cauſæ redditio eſt à comparatis ſumta. Quemadmodum cancer morbus ſerpit & paulatim depaſcit contiguas partes, nec finem facit, niſi homine extincto: Ita affectatio inanitatis vocum paulatim incrementum ſumit, donec hominem prorſus in impietatem impulerit.

Quorum de numero eſt Hymenæus & Philetus, qui circa ueritatem aberrarunt, dicentes reſurrectionem iam eſſe factam, & ſubuertunt quorundam fidem.

Iam exemplo & experientia idem confirmat, ac duos nominat præ aliis inſignes, qui ſua petulantia in errores contra fundamentum inciderunt. Vnde nos admoneamur, vt cautiores ſimus, cùm in doctrina tùm in moribus.

Firmum tamen fundamentum Dei ſtat, habens ſigillum

hoc, Nouit Dominus qui sunt sui.

Consolatur pios aduersus scandalum defectionis, argumento à certitudine salutis credentium, & à prouidentia Dei sumto, qua salutem suorum veluti sigillo quodam obsignauerat, vt firma stet eorum salus. Fundamentum Dei, est promissio Dei, de salute per Christum, fide apprehensa, super ea enim nostra salus extructa est. Sigilli nomine argumentum à regijs obsignationibus significatur, quæ cum certæ & immotæ esse debent, multò magis erit immota Dei promissio sanguine Filij obsignata. In verbo, NOVIT, metalepsis hebraica est. Nam perinde valet, ac si dixisset, Curam habet Dominus suorum, ac tuetur, vt in illo Psalmi: Nouit Dominus viam iustorum, & iter impiorum peribit. Vbi ex antithesi, quid verbum, Nouit, significet, satis apertum est. Nouit proinde noticia discretionis & approbationis. Aliàs dici potest duplicem noticiam Dei esse, Vnam, qua omnia nouit, & omnium est conditor: Aliam salutarem, quæ est peculiaris ipsius prouidentiæ, qua Ecclesiam suam, adeoque singula ipsius membra fouet & tuetur.

Et diſcedat ab iniuſticia, quicunq; inuocat nomen Chriſti.

Generalis hortatio eſt à ſuperiori per contrarium extructa. Non vult Hypocriticam religionis profeſſionem, ſed ſerium pietatis ſtudium requirit ab ijs, qui Chriſto nomina dederunt. Porrò Chriſtianum hominem deſignauit à coniunctis. Nam qui verè in Chriſtum credit, inuocare nomen Domini non deſinit. Vnde nos admoneamur, seriç pœnitentiæ ac ſtudij pietatis cum vera nominis Dei inuocatione.

Cæterum in magna domo non ſolum ſunt uaſa aurea & argentea, ſed & lignea & fictilia, & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.

Ne quis miretur, cur tot ſint in mundo mali, à minore confirmat, ſecus euenire non poſſe. In magna domo non ſunt omnia eiuſdem loci, precij aut honoris. Igitur nec mirum eſſe debet, ſi in vaſto hoc mundo aut Eccleſia viſibili plurimi ſunt praui.

uí. Quare potius paucorum virtus, quàm multorum prauitas imitanda proponatur. Pertinet igitur hoc dictum eò, vt non turbemur, si videamus bonis malos in mundo, aut etiam in Ecclesia Christi visibili admixtos esse. Basilius homilia nona, vasorum significationes eleganter in hanc sententiam exprimit, Huiuscemodi, inquiens, materijs voluntas cuiusque comparatur. Nam vas aureum is est, qui mente moribusque simplex, & sine dolo est. Argentum item, qui illo paulò est inferior, dignitatis ac precij æstimatione. Testaceum est ac figulinum qui terrestria sapit, ac frangi conterique sit aptus. Ligneum qui per peccatum facilè sordet & igni æterno materiam præbet. Sic enim iræ vas est, qui omnem in se Diaboli operationem, quasi vas quoddam suscepit, & propter fætorem, quem habet ex corruptione, ad nullum vsum aptari possit, sed dignus est qui pereat. Hactenus Basilius.

Si quis ergo emundauerit se ab his, erit uas in honorem sanctificatum & utile Domino, ad omne opus bonum paratum.

Per-

Persistens in eadem similitudine, suasorium infert argumentum ab vtili, seu fructu studij pietatis sumtum. Qui enim pietati studet, & emundat se à vicijs, erit vas honori destinatum, & vtile patrifamilias Christo ad omne bonum opus. Verum ex hoc loco non ita asseritur vis liberi arbitrij, ac si quid posset sine gratia. Nam hîc Paulus ait de pijs, qui iam in gratia sunt, audiunt verbum, in quo efficax est Spiritus sanctus, non repugnantibus, sed assentientibus verbo & implorantibus opem diuinam. Nam potest voluntas se opponere verbo & Spiritui sancto, Act. 7. Quod dum fit, homo sua perit culpa. Quare præsens exhortatio eò pertinet, vt alacri voluntate præstemus pro viribus, id quod verbum præscribit, & ad quod spiritus intus agit.

Iuueniles autem concupiscentias fuge.

Quia admonuit prophanas καινοφωνίας vitandas esse, Nunc radices earum vult auelli, nimirum iuueniles concupiscentias, hoc est, impetus, ad quos iuuenilis ætas propensior est. Nam dissentionibus ortis, non ita facilè iuuenes se repri-

munt, quin sæpius erumpant extra metam modestiæ & grauitatis. Non igitur hoc loco propensionem ad illecebras intelligo, sed potius quosuis impetus, vnde fit vt non seruetur modus in rebus agendis. Requirit igitur in Episcopo grauitatem senilem ac modestiam, ne quid contra decorum agat.

Sectare autem iusticiam, fidem, dilectionem, pacem, cum inuocantibus dominum ex puro corde.

Has quatuor virtutes iuuenilibus concupiscentijs opponit, in quibus dum se homo exercet, concupiscentiæ malo minimè cedit. Et addit argumentum ab exemplo, dicens, Cum omnibus inuocantibus Dominum ex puro corde, ac si dicat: Nemo potest Dominum inuocare, nisi ex corde fide purificato, quod tamen omnibus incumbit, qui Christum Dominum agnoscunt, igitur concupiscentia cor contaminans seriò fugienda. Porrò virtutes, quas hîc enumerat, ad secundam tabulam referri debent.

Stultas & ineruditas quæstiones uita, ſciens quod generant pugnas.

Pertinet & hæc exhortatio ad ſcopum, & veluti hypotheſis ſuæ theſi ſubijcitur: Vult Epiſcopum fugere ſtultas (id eſt, extra verbum in humano cerebro natas) & ineruditas (id eſt, nihil ad pietatem conferentes) quæſtiones. Huius exhortationis rationem ab effectu petit, cum ait, huiuſmodi quæſtiones generare pugnas, quæ omnibus pijs fugiendæ ſunt.

Seruum enim Domini non oportet pugnare.

Aetiologia eſt à repugnantibus. Nam ſeruum Domini eſſe, & ſectari pugnas, repugnant. Dominus enim ſuos ad pacem vocat, non tamen his verbis efficitur, quin liceat pijs doctoribus Eccleſiæ, ſe opponere diſputando & ſcribendo hæreticis ſeu corruptoribus doctrinę cœleſtis. Nam hoc ſuprà inter munera Epiſcopi numerauit Apoſtolus, ac Chriſtus ipſe, Prophetæ & Apoſtoli ſe oppoſuerunt falſa docentibus. Proinde petulantia ac libido, inanes quæ-

ſtiones

ſtiones ventilandi prohibetur, non autem tuendi veritatem.

Sed placidum eſſe erga omnes, propenſum ad docendum, tolerantem malos, cum manſuetudine corripientem contradicentes.

Per antitheſin deſcribit Epiſcopum, ac requirit virtutes contentionis ſtudio contrarias. Et quia ſæpè agendum eſt cum aduerſarijs, requirit in Epiſcopo patientiam & manſuetudinem, ne quid committat ſeruo Domini indignum. Hinc æſtima quàm vanè ſe ſeruos Dei hodie glorientur, qui contumelioſis ſcriptis ſe inuicem proſcindunt, ac Thraſonica ambitione Eccleſiæ tranquillitatem turbant. Proinde meminerimus, ſi modo Dei ſerui eſſe velimus, patientiæ & manſuetudinis, aliarumque virtutum, quas hîc & alibi in Epiſcopo requirit Apoſtolus.

Si quando det eis Deus pœnitentiam in agnitionem ueritatis, & reſipiſcant à Diaboli laqueo,

queo, captiui ab eo ad ipsius uoluntatem.

Finem addit, cur velit aduersarios cum mansuetudine corripi, nimirum, vt mansuetudine corripientis resipiscant ab errore ac veritatem amplectantur. Tametsi hic sensus verborum Pauli simplicissimus est, multa tamen orationis formula continet, quæ argumenta periculi contradictionis exhibent. Primùm enim significat quàm periculosum sit opinionibus & contradictionibus in Ecclesia Dei ludere. Difficulter enim tales ad sanam mentem reuocantur, quod significat voce μήποτε, quæ addubitantis particula, ac incertis ac dubijs proponitur rebus. Admoneamur igitur nos cum timore & summa religione adyton verbi Dei intrare, caueamusq; ne nostris impuris cogitationibus & ineptis quæstionibus, contaminemus sacrarium Dei. Deinde monet eos sine pœnitentia viuere, qui contradicendi morbo laborant. Nam pœnitentiæ initium est veritatis agnitio. Tertiò, significat eosdem veluti insanos siue ebrios esse, vt qui mente erroribus ebria dediti, opiniones cumulent, ac quæstionibus inutilibus oblectentur.

tur. Quartò, Hæreticam doctrinam ac contradicendi studium, laqueum Diaboli esse definit, à quo difficulter se expediet, qui aliquandiu eo constrictus fuit. Quintò, Diaboli voluntatem facere eos testatur, qui contradictionibus & pugnis student. Cum enim Diabolus abolere non possit verbum, vt illud falsis opinionibus & quæstionum labyrinthis inuoluat, totus incumbit.

TERTIVM CAPVT.

SVMMA TERTII CAPITIS.

CVm extremis temporibus multi scelerati futuri sint, sua aliquando laturi supplicia, Tu me in vita & in cruce, quæ omnibus pijs communis est, sequere, persistens in eis, quæ didicisti, sciens scripturam in qua es eruditus, omnia quæ sunt salutis, plenè continere.

ORDO TERTII CAPITIS.

Hoc

HOc caput in quatuor diuidamus partes. Quarum prima sit, prædictio malitiæ hominum grassaturæ postremis temporibus. Secunda, Hortatio vt Paulum in doctrina, vita & patientia imitetur Timotheus. Tertia, Hortatio ad constantiam in doctrina, quam didicerat. Quarta, Indicatio vsus & finis scripturæ sanctæ. Græci in duo κεφάλαια hoc caput secant, quorum prius est prædictio malitiæ grassaturæ inter homines postremis temporibus. Posterius est exhortatio, ad quod quidem caput, tametsi reliqua quæ consequuntur pertinent: Distinxi tamen in plura membra, vt apertius omnia ante oculos ponerem. Prima pars ad demonstratiuum, reliquæ ad genus suasorium pertinent.

EXEGESIS TERTII CAPITIS, CVM OBSERVAtione doctrinarum.

Hoc autem scito, in extremis temporibus instabunt tempora periculosa.

Hæc prima est huius capitis pars, nempe prædictio malitiæ hominum grassaturæ

ſaturæ in mundo, atq; adeò in externa Ecclesiæ ſocietate. Huius prædictionis hæc fuit occaſio. Hortabatur Timotheum Paulus ad conſtantiam, ne cederet malis, quibus cum conflictabatur, & quia graue admodum videbatur, adeo multos malos in Eccleſia exiſtere, cum quibus viuendum eſſet, proponit ei conditionem ſtatus Ecclesiæ Chriſti, (nam tempus extremum, vniuerſum Ecclesiæ Chriſtianæ ſtatum, inde vſq; à Chriſto exhibito ad conſummationem ſeculi, ſignificat, ita tamen, vt malitia, de qua loquitur, ſubinde maiores vires ſumat, & cum tempore creſcat, vſq; ad extremum diem) vt communi Ecclesiæ ſorte ſe conſoletur Timotheus, & non frangatur animo propter multorum defectionem ab Euangelio, & propter ſcelera quibus multi erunt obnoxij, qui Chriſtianum nomen prætendent. Ex hoc loco primum colligamus, qualis ſit futurus ſtatus Eccleſiæ in hoc mundo vſq; ad finem, nimirum, turbulentus & inquietus ob hominum malitiam. Deinde quòd falſò Anabaptiſtæ polliceantur Eccleſiæ Chriſti tranquillitatem multorum annorum ante iudicium, omnibus vicijs profligatis. Præterea quòd futuri miniſtri Euangelij,
atq;

atq; adeò omnes pij, debeant se hac prædictione munire aduersus scandala defectionis, maliciæ hominum & crucis piorum.

Erunt enim homines.

Ratio propositionis à coniunctis. Tempus enim in se non erit malum, sed maliciæ appellationem ab hominibus in eo viuentibus mutuabitur.

Sui amantes.

Græcè φίλαυτοι, qui iusti ratione neglecta, sibi indulgent & ignoscunt omnia. De hoc vicio Plato eleganter in hunc modum, libro 5. de legibus scribit: Omnium uerò maximum quiddam malum in multorum hominum animis innatum, cuius quidem, cum facilè sibi ignoscunt, remedium nullum excogitant. Etsi autem hoc dicere solent, quod natura sibi amicus quisq; est, recteq; est, id ita se habere, sed reuera nimius in seipsum amor, omnium peccatorum omnibus semper est causa, occæcatur quippe circa amatum, qui amat. Quapropter, qui se amat, cum seipsum magis, quàm veritatem honorandum putet, quod iustum, bonum, pulcrum sit, malum iudicat. Decet sanè eum, qui magnus vir futurus est, neq; seipsum neq; sua diligere,

ſed iuſta ſemper, ſiue à ſeipſo ſiue ab alio gerantur. Ex hoc ipſo delicto, accedit omnibus, vt ignorantiam ſuam eſſe ſapientiam opinentur. Hinc fit, vt quamuis nihil (vt ita dicam) ſciamus, omnia tamen ſcire nos arbitremur. Cum vero nec alijs committamus facultatem agendi, quæ facere ignoramus, facientes ipſi errare compellimur. Quamobrem nimium ſuijpſius amorem fugere quiſq; debet, & meliores ſequi, nullo rubore verecundiæ impeditus. Hactenus Plato. Paulus igitur animaduertens φιλαυτίαν omnium viciorum fontem eſſe, eam primo loco nominat. Deinde ſubiungit vicia, quæ veluti riuuli peſtilentes à venenato fonte manant.

Auari, faſtuoſi, ſuperbi, blaſphemi, parentibus immorigeri, ingrati, impij.

Faſtuoſi, græcè ἀλαζόνες, ſunt qui gloriantur & iactant ſe de ijs bonis, quæ non habent, ſeu qui cum iactantia quadam plura promittunt, quàm præſtare poſſunt. Superbi ὑπερήφανοι, qui inſolenter ſe alijs proponunt, & nimium ob ſua bona extolluntur. Blaſphemi βλάσφημοι, qui alijs male-

maledicis verbis insidiantur, & student eorum famam lædere. Ingrati ἀχάριστοι, qui gratiam rependere benefactoribus non nouerunt. Impij græcè ἀνόσιοι, sunt propriè qui religionem contemnunt, nam huius contrarium est ὅσιον, quod Plato partem iusticiæ facit, quæ circa curam deorum versatur.

Carentes affectu.

Græcè ἄστοργοι, qui naturales affectus erga parentes, proles, cognatos atque adeò omnes benemeritos deposuerunt. Nam στοργαὶ sunt boni affectus, naturaliter hominibus à Deo insiti, vt sint quædam incitamenta ad gratitudinem præstandam benemeritis.

Nescij fœderis.

Græcè ἄσπονδοι, sunt implacabiles, qui offensi, nullo officio placari possunt, vt deponant odium aduersus eos, quos sibi nocuisse putant.

Calumniatores.

Hi cum Diabolo commune nomen habent, & sunt, qui recta aliorum dicta corrumpunt, deprauant & in alium sensum torquent.

Intemperantes.

Hi ſunt qui in nullis rebus mediocritatem ſeruare poſſunt, ſed affectibus ducuntur. Vnde qui in cibo, potu, veſtitu & in alijs rebus modum excedunt, ἀκρατεῖς dicuntur. Huic vicio opponitur temperantia, quam Cicero definit virtutem eſſe, quæ in rebus aut expetendis aut fugiendis, vt rationem ſequamur, monet.

Immites.

Id eſt, duri & difficiles, nulla comitate præditi, adeò vt tota illorum vita abhorreat ab aliorum honeſta conſuetudine.

Negligentes bonorum.

Ἀφιλάγαθοι gręcè, hoc ad rem & perſonam referri poteſt, vt ſint qui vel honeſtos homines & benemeritos de multis in nullo precio habent, imò contemnunt, vt vilia mancipia, vel qui rerum honeſtarum ratione non ducuntur, ſed tantum ſuis obſequuntur affectibus.

Proditores.

Hi ſecreta aliorum, ſola lædendi libidine, reuelant, homicidij malo obnoxij. Chryſoſtomus deſertores amicitiæ & ſodalitatis interpretatur.

Præci-

Præcipites.

Id eſt, qui ſine iuſta deliberatione, ſine maturo conſilio, temerè & præcipitanter res agendas aggrediuntur.

Inflati.

Id eſt, vani, qui ſibijpſis magni precij videntur homines. Chryſoſtomus exponit, contumacia pleni, hoc eſt, rebelles, qui nemini parere volunt.

Voluptatum amantes, potius quàm Dei.

Hoc eſt, habentes quidem aliquem timorem Dei, ſed propter illum nolunt ſuas voluptates minui. Deum externè colunt, quatenus nihil ſuis diſcedat affectibus. Voluptas in genere eſt, quicquid homo facit libenter, aut patitur. Et quia duo ſunt hominum genera, nempe praui, & boni, qui diuerſis oblectantur ſtudijs, duo quoq; voluptatū genera emergunt, vnum quidem bonum, Alterum verò malum. Prætereà quia homo conſtat corpore & animo, diuidi ſolet voluptas in corporis & animi voluptatem. De hac voluptate Hermes Pauli diſcipulus in hunc modum ſcribit: Omni homini voluptas eſt, quic-

quid libenter facit. Etenim iracundus, satisfaciens moribus suis, percipit voluptatem, & adulter, & ebriosus, & detractor, & mendax, & cupidus, & fraudator, & quicunque ijs simile admittit, morbo suo parens percipit ex ea re voluptatem. Hæ omnes dulcedines & voluptates noxiæ sunt seruis Dei, propter has cruciantur homines & patiuntur pœnas. Sunt etiam voluptates hominibus salutares, multi enim opera bonitatis facientes, præcipiunt voluptatem dulcedine quadam virtutis tracti.

Habentes formam pietatis, cum uim eius negauerint.

Hoc de hypocritis intelligendum est, qui simulant pietatem, cum nulla eius in corde sit efficacia.

Et istos auersare.

Hoc potissimum ad hypocritas referendum, quorum fraudes subiungit hisce verbis:

Ex eis enim sunt, qui subintrant familias, & captiuas ducunt mulierculas, peccatis oneratas,

ratas, quæ ducuntur concupiſcentijs uarijs, ſemper diſcentes, nec unquam ad cognitionem ueritatis uenire ualentes.

Graphicè depingit hypocritarum artes, quibus mundum in errores pertrahunt, qui quoniam nôrunt facilem muliercularum in ſuperſtitionem lapſum, eas potiſſimum aggrediuntur. Verum mulierculæ oneratæ peccatis, id eſt, mala concupiſcentia, ducuntur varijs concupiſcentijs, ita nunc huic, nunc alij doctrinæ ſubſcribant. Vnde fit vt ſemper quidem diſcant, ſed nunquam ad cognitionem veritatis perueniant. Hic locus nos moneat, ne circumferamur quouis vento doctrinæ, néue quibuſuis doctoribus credamus, ſed Propheticis & Apoſtolicis acquieſcamus ſcriptis, in quibus abundè traditum eſt, quod ad ſalutem noſtram eſt neceſſarium.

Quemadmodum autem Iannes & Iambres reſtiterũt Moyſi: Ita & hi reſiſtunt ueritati,

homines corrupti mente, reprobi circa fidem.

Vt ostendat eandem fortunam Ecclesiæ perpetuo esse, vt cum aduersarijs bellum gerat, allegat exemplum ex veteri historia de Moyse, qui dum cum Pharaone ageret de dimissione populi Dei, habebat magos qui sibi resisterent, quemadmodum historia habet Exod. 7. Sed sicut virga Mosis deuorauit virgas magorum: Ita mendacium hypocritarum Christi veritas abolebit. Porrò nomina istorum magorum, vel ex reuelatione singulari, vel ex commentarijs patrum in Moysen, quæ nunc interierunt, nouit Paulus. Duabus autem notis Hypocritas describit. Primum, dicit eos corruptos mente esse, hoc est, deprauato iudicio, vt qui scripturam ad suum sensum torquere conentur. Deinde dicit eos reprobos circa fidem esse, hoc est, quemadmodum iudicant peruersè: Ita malignè agunt, regulam fidei contemnentes.

Sed non proficient amplius.

Consolatio est, ac si diceret: Tametsi sudant multum Hypocritæ, vt euertant veritatem: Tamen in piorum cordibus incon-

concuſſa manebit. Portæ enim inferorum non præualebunt aduerſus eam.

Inſipientia enim iſtorum manifeſta erit omnibus, ſicut & illorum fuit.

Quemadmodum ſuprà exemplo veteris hiſtoriæ fortunam communem Eccleſiæ indicauit: Ita nunc exemplo eodem cõſolationẽ confirmat. Nam quemadmodum Iannes & Iambres non potuerũt impedire ſuis magicis artibus, quò minus populus Dei incolumis è manibus Pharaonis euaderet: Ita nec noſtri Hypocritæ, quantumuis infinitas artes excogitant, poterunt veritatem Dei abolere. Hac conſolatione hodie quoq; miniſtri verbi, adeoq; omnes pij ſe conſolentur, dum vident, non ſolum manifeſtos hoſtes omnia tentare, vt Eccleſiam Chriſti ſubuertant, verum etiam domeſticos tantum non cœlum terræ miſcere, vt Eccleſiæ ſtatum perturbent, inuicta tamen vel inuictis omnibus hoſtibus manebit.

Tu autem aſſectatus es meam doctrinam, inſtitutionem,

propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones.

Secunda pars capitis, in qua hortatur Timotheum, vt se in doctrina, vita & cruce sequatur. Et est argumentum cùm à facili, tùm ab exemplo sumtum, ac si diceret: Tu me exemplum habes, tu doctrinam meam & crucem nosti, in his me, sicut hactenus, imitare.

Qualia mihi acciderunt Antiochiæ, Iconij, Lystris, quales persecutiones sustinui.

Loca nominat, in quibus præcipuè dura sit passus, vt nominum indicatione integras historias ei in mentem reuocet.

Et ex omnibus me liberauit Dominus.

Sicut discipulum animauit ad crucem ferendam suo exemplo: Ita eodem rursus ipsum consolatur. Quemadmodum enim Paulus è periculis euasit, quando id Deo visum erat: Ita quoq; spem præbet Timotheo, vt is quoq; euadat, hoc est, non supere-

peretur pressus cruce, ita vt abijciat confessionem.

Et omnes qui uolunt piè uiuere in Christo Iesu, persecutionem patientur.

Hypothesin ad Thesin transfert, ac regulam generalem proponit, nimirum, quòd omnibus pijs in hoc mundo immineant varia mala, de quorum causis, lege copiosè Philippum in locis.

Mali autem homines & impostores proficient in peius, errantes & mittentes in errores.

Dixit de piorum fortuna in hoc mundo, additis multis rationibus, quib. hanc quoque subijcit, sumtam à causa partiali (scilicet crucis) nempe à successu malorum, qui indies proficient in peius, pluresque seducet, id quod præsens dies euidentissimè comprobat. Non tamen pugnat hoc dictum cum superiore. Non proficient amplius. Illic enim de fine consilij eorum loquitur, qui est omnino veritatem abolere suis præstigijs & mendacijs, quod tamen minimè poterunt præstare. Hîc vero de conatu

conatu agit, qui semper in deterius tendit, adeò vt non solum errent ipsi, verumetiam aliꝭs errandi occasionem præbeant.

Tu autem mane in ijs, quæ didicisti & quæ credita sunt tibi.

Tertia pars capitis, in qua hortatur Timotheum, ne se sinat seduci ab ipsis impostoribus, & quomodo id fieri possit, ostendit, inquiens: Mane in ijs, quæ didicisti, id est, persiste inuictus in doctrina sana, quam didiceras, & in ijs, quæ tibi concredita sunt.

Sciens à quo didiceras.

Hoc ad confirmationem pertinet, ac si diceret: A me didicisti qui Christi sum Apostolus, ac propterea doctrinam, quam ab ipso accepi, tibi concredidi. Quare si in ea doctrina manseris, tutus eris ab erroribus. Hinc nos quoq; discamus magnifacere doctrinam Apostoli, vt verè à Christo profectam, & in ea manere.

Et quod à pueritia sacras literas nouisti.

Aliud argumentum à connexis. Plurimum

rimum enim valet à teneris optimis quibuſq; aſſuefacere. Nam iuxta dictũ: Quo ſemel imbuta eſt, recens ſeruabit odorem, teſta diu. Proinde Timotheus à pueritia ſacræ lectioni aſſuetus, iam grandior factus, tenacius omnia tenet, vt non iam facilè à veritate auelli poſſit. Hinc diſcant ſtudioſi ſacræ ſcripturæ opponere iudicium Spiritus ſancti, inſulſis & temerarijs dictis eorum, qui teneram ætatem nugis potius, quam ſacrorum librorum lectione occupari volunt. Quorum cæcitas & malignum iudicium olim iuſtum luet ſupplicium.

Quæ poſſunt eruditum te reddere ad ſalutem per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Cur velit Timotheum ſcriptura contentum eſſe, exponit, nimirum, quòd ſcriptura deſtinata ſit ſaluti hominum, Ita tamen ſi ea quis erudiatur, & ſalutis promiſſionem fide Chriſti apprehendat. Reliquæ diſciplinæ ad præſentem vitam pertinent, quæ quia ſcripturæ cognitioni, vt opes Aegypticæ veteri tabernaculo extruendo, ſeruiunt, illarum cognitio non eſt aſpernanda, ſi modo vt famulæ adhibeantur

tur

tur ministerio scripturæ sacræ, quam solam agnoscere reginam debent.

Omnis scriptura diuinitus inspirata est, & utilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem, quæ est in iusticia, ut integer sit homo Dei, ad omne opus bonum apparatus.

Confirmat scripturam posse hominem eruditum reddere ad salutem, sumto argumento ab enumeratione sufficienti eorum, quæ ad salutem sunt necessaria, ac simul commendat scripturam à causa efficiente, vsu & fine. Qui tres loci honesto & vtili subijciuntur. Causa est, quod scriptura sit diuinitus inspirata. Nam Spiritus Dei per sanctos Prophetas & Apostolos locutus est Hinc discamus summam reuerentiam deberi scripturæ sanctæ, vt quæ ipsissima Dei vox sit.

Vsus quadruplex est. Primus, quòd sit vtilis ad doctrinam, nempe salutis, quæ doctrina tametsi multiplex est, duo tamen sunt eius capita præcipua, nimirum, fides in Chri-

in Christum, & rectæ formandæ vitæ ratio. Ad hæc duo capita, Legis & Euangelij noticia pertinet. Secundus vsus, quòd sit vtilis ad redargutionem, græcè ἔλεγχον, hoc est, ad conuincendos aduersarios, & castigandos contumaces. Tertius vsus, quod faciat ad correctionē, græcè ἐπανόρθωσιν, hoc est, ad erigendos lapsos & stabiliendos verbo, sacramentis & consolationibus. Quartus vsus, quòd sit vtilis ad institutionem, quæ est in iusticia, hoc est, ad sanctè pieq; viuendum. Continet enim scriptura perfectissimam viuendi regulam.

Finis est, vt integer sit homo Dei, ad omne bonum opus apparatus. Huc enim tota scriptura pertinet, vt homo integrè viuat in hoc mundo, quò tandem per Christum futuræ vitæ beatitudine fruatur in Deo. Ex hoc loco discamus, quòd nihil desideretur in scriptura, quod ad perfectionem Christianam pertinere videatur. Proinde qui vnica scriptura, tanquam perfectionis Regula, contentus non est, is sciat se & in Deum contumeliosum esse, & propriæ salutis hostem.

QVARTVM CAPVT.

SVMMA QVARTI CAPITIS.

OBtestatur Apostolus Timotheum, vt sedulò faciat officium, significans suum exitum instare. Præcipit præterea, vt ad se veniat, & alia quædam familiaria ei iniungit. Narrat Alexandri ferrarij in sese maliciam, simul conquerens de defectione multorum. Tandem salutationibus & fausta imprecatione claudit Epistolam.

ORDO CAPITIS QVARTI.

SEx constituamus huius capitis partes. Prima sit obtestatio, vt Timotheus officium suum faciat. Secunda, significatio sui exitus iam instantis. Tertia, committit discipulo quædam priuata negocia. Quarta, reuelatio contumaciæ Alexandri. Quinta, significatio defectionis multorum à se

à se ob crucem. Sexta, salutationibus cum imprecatione solita clauditur Epistola.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS, CVM OBSERVAtione *doctrinarum.*

Obtestor igitur ego coram Deo & domino Iesu Christo, qui iudicaturus est uiuos et mortuos, in apparitione sua & regno suo.

Prima pars capitis, vt Timotheus officium suum faciat, in cuius partis ingressu duo sunt obseruanda: Illatio & obtestatio. Illationis nota ideo vtitur, vt scripturam, de qua in fine superioris capitis dixit, cum prædicatione connectat. Vult quidem Deus, vt vnusquisque per se legat ac meditetur scripturam. Vult hoc quoque vt ordinarium ministerium verbi, ac viuam vocem ministrorum non contemnamus. Hinc proinde admoneantur fideles, vt cum legendo, tum audiendo proficiant. Ita enim Dominus ordinauit. Obtestatio eò pertinet, vt Timotheus cogitet, Deum

vindicem fore, si in officio commisso sibi non præstiterit se fidelem. Iudicij, aduentus & regni Christi meminit Paulus, vt discipulum abducat à præsenti rerum facie, & tristi regni Christi hîc in terris forma, ad considerationem futuræ gloriæ, cuius participes erunt omnes, qui hîc in afflictionibus Christo obtemperant. Contrà verò qui Christum hîc securè contemnunt, illic iudicis sententiæ subiacebunt. Hæc cum pij omnes, tum præcipuè ministri Euangelij sibi accommodent, iudicium timeant, si fraudulenter & ignauè opus Domini fecerint. Contrà gloriam expectent, qui Christo ex fide obediunt, ac diligenter commissum officium faciant.

Prædica sermonem.

Græcè κήρυξον, id est, instar preconis palàm proclama Euangelium. Nam Euangelium κατ' ἐξοχὴν hîc sermonem nominat. Applicat igitur Timotheo mandatum Christi: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, significans vniuersalem esse gratiæ promissionem, eiusq; omnes posse fieri participes, qui Euangelium amplectuntur.

Inſta tempeſtiuè, intempeſtiuè.

Id eſt, vrge cum teipſum, ne quis locus relinquatur ignauiæ, tum populum, ne vanis mundi occupationibus abripiantur, idq; non ſolum tempeſtiue, id eſt, ordinario tempore & conſtitutis horis, verum etiam intempeſtiuè, quouis tempore, nullis parcendo laboribus, quoties miniſter Euangelij ſentiat ſe vel carnis ignauia ceſſare, vel videat auditores ad verbi regulam ſuos mores non componere. Hoc ſi ſuum officium eſſe perpenderent in timore Dei miniſtri Euangelij, Eccleſia Chriſti non tam varijs & horrendis plurimorum ſcelerum iactaretur procellis.

Argue, increpa, conſolare.

Inſtandi modos recitat, arguendi ſunt aduerſarij, id eſt, conuincendi ſunt ſui erroris. Increpandi ſunt deſides, torpentes & carnis deſiderijs indulgentes. Hortandi vel conſolandi ſunt reſipiſcentes & conſolationibus fulciendi, ne deſperent. Hîc duo obſeruentur. Primum, quanta ſit noſtra ignauia, qui in ſalutis curſu deficimus, niſi aſſiduè ſtimulis obiurgationum incite-

mur. Deinde, quòd non ſolum paſtorum ſit munus, quæ recta ſunt, publicè docere, verum etiam priuatim doctrinam ſingulis, prout viderint neceſſarium eſſe, obiurgando, minando, conſolando accommodare.

Cum omni tolerantia & doctrina.

Modum accommodandi redargutiones, increpationes & conſolationes tradit. Primum, quantum ad perſonam miniſtri Euangelij attinet, requirit tolerantiam, qua fit, vt iſta omnia prodire ex amico, placido & paterno animo videantur. Nam qui tyrannica aſperitate irritant populi animos, abſq; omni lenitatis condimento, illi ſanè, vt ſuperbiæ ac hoſtilis ſeueritatis notam non effugiunt: ita magis deſtruunt, quàm ædificant, vt interim taceam, quòd ſacrilegè miniſterium Dei contaminent. Deinde in conſolationibus, increpationibus &c. requirit doctrinam, aliàs enim friuola ſunt omnia. Si igitur redarguendus eſt aliquis, id fiat per doctrinam, hoc eſt, per verbum Dei, detegatur ac oſtendatur ipſius error. Si increpandus quiſpiam, monſtretur ex verbo increpatio-

nis fundamentum. Si consolatio adhibenda, ostendatur consolationis ratio ex verbo. Discant proinde ministri Euangelij tria ex hoc loco. Primùm, quomodo seueritas lenitate commiscenda sit. Deinde, ne quenquam arguant, increpent, consolentur, nisi vel præcedente doctrina, vel statim subsequente, cuius doctrinæ accommodandæ gratia ista adhiberi debent. Tertiò, vt pro varietate hominum hæc adhibeant. Alij enim alijs indigent stimulis.

Nam erit tempus, cùm sanam doctrinam non sustinebunt, sed iuxta concupiscentias suas coaceruabunt sibi doctores ij, quibus pruriunt aures, & à ueritate quidem aures auertent, ad fabulas uerò conuertentur.

Rationem sumit à prauitate hominum, quæ ratio potissimum ad primum membrum referenda est. Respicit autem Paulus ad tenebras illas, quarum quædam nubeculæ cœperant se ostendere temporibus Apostolorum, sed postea collectæ sunt

paulatim, donec Papæ, hoc eſt, tenebrarum regnum ſtabilitum eſt. Vbi in locum ſanæ doctrinæ ſubierunt humanæ traditiones, & doctrinæ dæmoniorum de prohibitione coniugij, de inuocatione ſanctorum, de interdicto ciborum, deq; plurimis alijs nugis, quibus ſana doctrina partim obſcurata, partim abolita eſt. Cuius cauſa indicatur ingenita malicia & concupiſcentia hominum, qui pruriunt auribus, ac ſemper nouis fabulis oblectantur. Vnde & tales doctores ſibi coaceruant, qui ſibi placentia prædicent, quod dum fit, veritas amittitur, ac fabulę, hoc eſt, commenta humana, vana ac nihil niſi ad perniciem animarum facientia, ſuccedunt.

Tu uero uigila in omnibus, perfer afflictiones, opus fac Euangeliſtæ, miniſterium tuum imple.

Opponit hominum leuitati diligentiam, ac conſtantiam Epiſcopi. Nam tum maximè laborare Epiſcopum decet, quando homines ſe à veritate auertere incipiunt. Primum hîc notandum eſt, quod cum diligentia Epiſcopi coniungat crucem.

cem.

cem. Nam pastores simul atque suum officium gnauiter facere inceperint, crucem sentiunt suæ diligentiæ comitem. Nam ea est hominum proteruia & contumacia, quòd veritatem sustinere non velint. Obiurgati etenim vicissim obiurgant, admoniti contemnunt. Breuiter, pro sua libidine viuere cupiunt. Vnde piis ministris seduloque officium facientibus, haud exigua afflictio existit. Opus Euangelistæ in genere est Euangelium annunciare. In specie autem (vt ad Ephes. 4.) accipitur Euangelista pro eo, qui est inferior Apostolo quidem dignitatis gradu, Superior verò pastore, eiusdem quidem muneris cum Apostolo, sed disparis gradus & dignitatis. Non alligatus erat Euangelista certæ sedi vt pastor, sed vt Apostolus in variis docebat locis, non immediatè à Christo, vt Apostolus vocatus, sed ab Apostolis ascitus in commune ministerium. Cum addit, ministerium tuum imple, omnes superiores exhortationes ad caput generale reuocat.

Ego enim iam immolor, & tempus meæ resolutionis iam instat.

Secunda huius capitis pars, quę superioribus quidem, vt argumentum à tempore sumtum, annectitur, sequentibus vero connectitur, vt propositio significationis suæ mortis iam instantis, ac si diceret: Dum ego tecum communi fungor ministerio, habes me & constantiæ & doctrinæ exemplum. Sed iam meæ resolutionis tempus, vt ex hac vita discedam, instat, proinde opus est tibi maiori animi robore, ne post meum discessum, victus improbitate mundi, deficias. Atq; ita viri præclari donis Dei præ aliis illustres inferioribus constantiæ ac aliarum virtutum incitamenta esse debent. Porrò, oratio Pauli plura continet. Primum enim uerbum immolandi, significat vsum martyrii sanctorum, nimirum, quod illorum martyrium sit, & Deo gratum sacrificium, & hominibus quædam sanctio & doctrinæ obsignatio. Nam dum sancti Dei homines nulla tormenta fugiunt pro Euangelii confessione, fit vt alii infirmiores erigantur, ac maiorum constantia confirmati, Euangelium animosius tueantur. Præterea mortis periphrasis seu resolutionis vocabulum duo insinuat. Vnum, quod mors sit quædam resolutio, qua animus migrat à cor-

corpore. Alterum, quod anima non pereat cum corpore, ſed ſit ſuperſtes relicto corpore. Ex hoc argumentum conſolatorium colligamus, contra metum mortis. Si enim mors non eſt interitus humanæ naturæ, ſed tantum reſolutio animę & corporis, minus profectò metuenda eſt pijs, qui per mortem ad vitam immortalem ac beatam tranſeunt.

Bonum certamen certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui.

Hæc pia gloriatio eò pertinet, vt Timotheum ſuo exemplo excitet, ad ſtrenuè peragendum officium. Certamen bonum vocat, cum cruce coniunctam prædicationem Euangelij, in qua non minus ſe ſtrenuum, quàm fortiſſimum decet athletam, geſſit, qui antea non quieſcit, quàm ad metam peruenerit. Vocat autem ideò bonum, cum quia in medio curſu non defecerit, tum quia fidelis ſuo duci in doctrina & fide perſiſtens, ad finem vſq; peruenerit. Ex hoc loco tria colligamus. Primum, quod prędicatio Euangelij certamini comparetur. Vnde miniſtri Euangelij diſcant,

ocio & ignauiæ minimè indulgendum esse. Deinde, quòd frustra gloriatur, qui non perseuerauerit, donec metam attigerit, hoc est, vsque ad mortem, fidelis suo duci permanens. Postremò, quod non secus in Domino gloriandum sit fideli ministro, cum iam vitæ suæ finis, quantumuis probrosus coram mundo, appropinquet, quàm cursori, qui iam metam assecutus est, imò eò magis, quò fuerit certamen gloriosius. Nam ex euentu de multis rebus, non ex præsenti earum statu iudicandum est.

Quod superest, reposita est mihi iusticiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illa, iustus iudex.

De premio sui certaminis & cursu agit. Parum enim esset strenuè currere, nisi post cursum & peractum certamen restaret certaminis & cursus premium. Quare sibi coronam repositam ait à Deo iusto iudice, sibi reddendam in die illa, cum videlicet reddet vnicuique iuxta opera sua. Hic locus & alij similes loquuntur de præmijs bonorum operum, non de iustificatione, aut

eius causis. Quare Papistæ malignè agunt, dum hunc locum & similes ad euertendam gratuitam iustificationem detorquent. Est enim diligenter discrimen obseruandum inter testimonia, quæ de iustificationis causis agunt, & ea quæ de qualitate iustificatæ personæ, aut de compensatione afflictionum, seu remuneratione obedientiæ loquuntur.

Non solum mihi, sed etiam omnibus, qui diligunt aduentum eius.

Quod de se dixit, omnibus pijs applicat. Eadem enim est ratio æqualitatis in Deo. Infideles quidem abijcit, & punit æternis pœnis. Fideles verò recipit in gratiam, ac ornat præmijs, quibus eorum obedientiam compensat. Porrò pios ab eorum perpetuo affectu designat. Fieri enim non potest, quin magno desiderio aduentum Domini expectet, quisquis verè statuat ipsum suum saluatorem esse. Sicuti contrà, qui Christo fide non est insitus, aut omnino contemnit aduentum Domini, aut totus exhorrescit ad eius mentionem. Hunc igitur affectum ex uera in Christum

fide concipiamus, vt nihil ſit nobis in votis magis, quàm vt citiſſimè illum lætum videamus diem, in quo quicquid hîc ſenſerimus afflictionum abundè compenſabitur, æternæ beatitudinis fruitione.

Da operam, ut ad me uenias cito.

Tertia huius capitis pars eſt, quam ſuprà quædam familiaria & priuata continere dixi, ac primum præcipit Timotheo, vt ad ſe veniat, idq; haud dubiè, non ſolum priuata cauſa, ſed multò magis totius Eccleſiæ gratia. Plurimum enim prodeſt, magnorum hominum colloquijs intereſſe, in quibus de rebus magnis & admoneri diligentius, & doceri apertius poſſumus, quàm ſi vel eorum ſcripta plurima legerimus, vel etiam de ipſis multa audiuerimus. Hinc ergo diſcamus præſtantium virorum collocutiones magnifacere & amare.

Demas enim me reliquit, amplexus hoc ſeculum, & profectus eſt Theſſalonicam. Creſces in Galatiam, Titus in Dalma-

matiam, Lucas est solus mecum.

Rationem cur Timotheum ad se vocat, reddit, nempe quod, alijs partim deficientibus ad suas Ecclesias, quarum ministri erant, opus habeat ipsius ministerio. Solus Demas cruci & molestijs, quas apud Paulum pati erat necesse, præposuit res mundi & priuata commoda. Reliqui autem à Paulo demissi ad sua ministeria, alij in alia loca discesserunt. Locus obseruandus, quod nemo sua præponens Euangelio ac rebus ad pietatem pertinentibus, possit Christo seruire.

Marcum assume & tecum adducito, est enim mihi utilis ad ministerium, Tychicum autem misi Ephesum.

Præcipit vt Marcum secum adducat, vt sibi ministret. Vnde colligitur, quod & superiores in Ecclesia possint vti inferiorum ministerio, & quod inferiores maioribus reuerentiam & obsequium debeant.

Penulam, quam Troade reliqui apud Carpum, cum uenies affer,

affer,& libros,potiſſimum membranas.

Tametſi per penulam quidam intelligunt veſtem, ad arcendas à corpore pluuias aptam : tamen quia vocabulum græcum φαιλόνη & veſtem ſignificat,& capſulam in qua res conſeruantur, malo in poſteriori hac ſignificatione vocabulum accipere, præſertim cum id præſenti loco & conditioni Pauli videtur accommodatius. Et Chryſoſtomus refert quoſdam per φαιλόνην capſulam intelligere, in qua libri Pauli repoſiti erant. Verum quia hoc parum refert, vtro modo accipiatur vocabulum,relinquatur in medium. Porrò ex eo quod petat libros ſibi adferri, duo diſcamus. Vnum, perpetuò in lectione & meditatione ſcripturæ progrediendum eſſe. Nam ſi Paulus tantus apoſtolus lectione librorum, iam ſenex & morti vicinus, occupatus erat,quid nos facere decet, quibus nulla ætas ſatis eſt ad verbum Dei perdiſcendum? Alterum, quod hoc Pauli dicto clarè refutentur Anabaptiſtæ, qui à lectione ſcripturæ homines auocant, ad ſuos Enthuſiaſmos ac reuelationes, quæ ſanè aliud non ſunt, quàm meræ Diaboli

præ-

præstigiæ, quibus miseros homines in illorum perniciem fascinare student.

Alexander faber ferrarius multis me malis affecit.

Hæc relatio contumeliæ, qua Paulum affecit Alexander, quarta huius capitis pars est, constans quatuor membris, Narratione, imprecatione, hortatione & ratione. Narrrtio una propositione absoluitur. Alexander faber ferrarius, multis me malis affecit. Vnde primùm ex querela Pauli colligamus, nihil illum grauius tulisse, quàm oppugnationem veritatis. Cuius exemplum omnes pios sequi decet. Deinde, ex facto Alexādri discamus, quantum malum Ecclesiæ Christi inferre possunt, qui ab Ecclesia deficiunt, vtut sunt ignaui & indocti. Prætereà admoneamur hac querela Pauli & facto Alexandri, simul Ecclesiam cruci & calumnijs subiectam & expositam esse. Postremò, si quando contigerit à nobis deficere, quos antea pios iudicauimus, consolemur nos Pauli exēplo, qui similē fortunam expertus est.

Reddat illi Dominus iuxta facta ipsius.

Impre-

Imprecatio est, qua homini deploratæ malitiæ vindictam imprecatur, ne cursum euangelij impediat. Quid? An hîc discamus à Paulo ijs imprecari mala, qui nos læserunt? Quomodo hoc cum præcepto Domini conuenit, qui iubet vt maledicentibus & inimicis benefaciamus? Diligenter hîc obseruandum est, vnde proficiscatur hæc imprecatio, & quò tendat. Proficiscitur autem ex S. sancto, & ex zelo rectè composito, non ex aliqua perturbatione carnis, vt in ijs fit, qui ab alijs læsos se putant. Deinde, tendit in gloriam Dei, nam istam pestem cupit sublatam, quam tam certò cognouerat renunciasse agnitæ veritati, & peccasse in Spiritum sanctum, ideoq; nunc iusto Dei iudicio damnatum. Verum ne nos imitatione Pauli erremus, hæc tria tenenda sunt. Primum, ne abrepti amore nostri & priuatæ vtilitatis respectu, proprias iniurias persequamur. Deinde ne rectum ordinem perturbemus, quod sanè fit, dum Dei gloriam asserendo, nostros affectus admiscemus. Tertiò, ne aduersus quemlibet præcipites iudicio feramur, priusquam constiterit nobis de iudicio Dei. Nisi enim imprecationes nostræ cum iudicio Dei consentiant, viciosæ

& cul-

& culpandæ ſunt, quales fuerunt diſcipulorum Domini imprecationes, quibus Dominus reſpondit, Neſcitis cuius ſpiritus eſtis. Præſtabit proinde, vt potius confugiamus ad preces pro omnibus hominibus, quàm vt vllis mala imprecemur, niſi id fiat cum conditione.

Quem & tu caue.

Hortatio eſt, vt Timotheus fugiat iſtum hominem ſcelerarum & deploratæ maliciæ. An ex hoc loco paſtor diſcere debet, ægrotantes & laborantes oues fugere? An non tum maximè requiritur paſtoris induſtria? Hic quoq; diſcernendum eſt inter hoſtes doctrinæ inemendabiles, & alios, de quibus adhuc aliqua emendationis ſpes eſt. Illi ſanè vt peſtes fugiendi ſunt, hi obiurgatione & doctrina in viam, quantum fieri poteſt, ſunt reuocandi.

Vehementer enim reſtitit ſermonibus noſtris.

Ratio cur velit Timotheum fugere Alexandrum, nimirum, quia malignè & malicioſè verbo Dei reſtitit. Quiſquis igitur reſiſtit veritati agnitæ, tanquam peſtis fugiendus eſt.

In prima mea defensione nullus mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, quod liberatus sum de ore leonis, & liberabit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cœleste, cui gloria in secula seculorum, Amen.

Hæc querela de defectione fratrum à Paulo, quinta pars huius capitis est, in qua sunt particulæ plures: quarum Prima est querela desertionis, nempe, quod cum sisteretur primum Neroni, desertus sit ab omnibus. Graue sanè scelus fuit periclitantem socium deserere. Vnde, quanta sit hominum etiam sanctorum infirmitas, persecutionis potissimum tempore, significatur quò nos cognita nostra infirmitate oremus Deum, vt sicuti fidem dedit nobis ex

mera gratia: Ita quoq; fortitudinem animi in ferendis malis tempore persecutionis largiatur. Secunda, est Pauli votum seu oratio pro fratribus infirmis, qui se deseruerunt. Ita enim inquit: Ne illis imputetur. Hinc discamus & nos fratrum imbecillitatem boni consulere, eosq; pijs nostris votis apud Deum potius iuuare, quò confirmentur, quàm traducere apud homines, vt confundantur. Tertia, est commemoratio præsentiæ diuinæ in periculis: At Dominus, inquit, mihi astitit & confortauit me, id est, fiduciam auxit, & non permisit me cadere. Hinc discamus desertos ab hominibus, non deseri etiam à Deo, modo in ipso vera fide permanserint. Obseruandus est autem duplex modus præsentiæ Dei, atq; adeò auxilij diuini in periculis. Aliâs enim apertum præsidium præbet, quemadmodum in prima defensione Pauli factum est. Aliâs virtute spiritus sui astat, ne malis vrgentibus, victi deficiamus. Atq; hoc pacto adfuit Paulo iam porrigenti carnifici caput amputandum. Quarta pars, finis præsentiæ Dei ac auxilij diuini additur, cum inquit: Vt per me prædicatio expleretur, & audirent omnes gentes. Locus hic diligenter

obſeruandus eſt. Nam quod in Paulo egit Deus, idem quoq; in alijs fidis Euangelijs miniſtris facit. Vult vt in medio hoſtium ſua virtute diuina fulciantur, quò homines intelligant Dei negotium agi. Proinde aliàs potenter tuetur eos, aduerſus hoſtium inſultus, aliàs in medijs ærumnis & cruce aſtat, ac animum illis addit, ne propter periculorum magnitudinem deſpondeant animum. Quinta, commemoratio liberationis Pauli, ita enim inquit: Liberatus fui ex ore Leonis, id eſt, Neronis Tyranni. Hac loquutione duo indicat Paulus, magnitudinem periculi, & crudelitatem hoſtis potentiſſimi. Vnde nos diſcamus non propter magnitudinem periculorum, aut potentiam hoſtium, abijcere confeſſionem, ſed potius cum Paulo voluntati Dei nos committere. Sexta, fiducia ex anteactis concepta de futura protectione & auxilio diuino. Et liberabit me (inquit) ab omni opere malo, & ſeruabit in regno. Ex hoc loco diſcamus, nos oportere ex prioribus beneficijs Dei concipere fiduciam de futuro ipſius auxilio. Deinde, vt in præſentibus periculis petamus à Deo, vt ſi non velit nos à præſentibus periculis eripere, ſaltem à malo opere nos cu-

ſtodiat,

custodiat, ne scilicet cruce pressi, abijciamus confessionem, aut aliquid fortibus Christi militibus indignum designemus.

Saluta Priscam & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remāsit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Meleti, festina ante hyemem uenire. Salutant te Eubulus & Pudes, & Linus & Claudia, & fratres omnes. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia uobiscum, Amen.

Hæc sexta præsentis capitis pars est, quæ nulla explanatione indiget. Salutationes Paulinæ in genere nobis pietatem ac reuerentiam erga absentes commendant, monentq; vt verbis, factis & affectu studeamus ipsorum commodo.

ARGVMENTVM
EPISTOLAE PAVLI
AD TITVM.

IN principio enarrationis sacrorum scriptorum, quatuor mihi ante omnia excutienda videntur, Primum, quisnam sit scripti autor. Secundum, quæ fuerit scribendi occasio, & quale scriptoris consilium. Tertium, quæ propositiones seu quæstiones principales, seu quis status, vnus ne an multiplex. Quartum, quis sit tractationis ordo seu quæ methodus. Hæc quatuor & nos in huius enarrationis initio quæramus. His enim dextrè explicatis, totum scriptum fiet apertius, vsusq; eiusdem magis se prodet.

AVTOR HVIVS *Epistolæ.*

Paulus Apostolus, electum Dei organon, neq; ab hominibus, neq; per hominem, sed per Iesum Christum, verum Deum ac verum hominem, immediatè vocatus ad Apostolatum, vt esset gentium potissimum doctor, autor est huius Epistolæ.

ſtolæ. Vnde quanta ſit eius autoritas intelligi poteſt. Non enim ſecus accipienda ſunt, quæ hîc promit Dei ſpiritus per Paulum, quàm ea, quæ ab ipſo Domino ſunt prodita. Quare omnia quæ continentur in hac Epiſtola atq; alijs Pauli ſcriptis, eius eſſe autoritatis ſciamus, vt in dogmatibus confirmandis & confutandis erroribus, plurimum habeant virium.

OCCASIO.

Occaſio huius Epiſtolæ hæc fuit. Paulus in Creta reliquit Titum, vt ordinaret oppidatim Presbyteros, verum cum intelligeret multos eſſe ibi, qui prætextu legis Moſaicæ populum deciperent, ſcribit hanc Epiſtolam παραινετικὴν, vt ſui officij & muneris admoneretur Titus, ne ſineret ſeductores Chriſti gregem mendacibus doctrinis, ac diſceptationibus vaſtare inutilibus, quemadmodum cœperunt mox poſt Pauli diſceſſum.

STATVS.

Hæc Epiſtola non eſt vnius ſtatus aut propoſitionis, ſed multarum, quas omnes ad ſex reuocare poteris. Vt Prima ſit de ordinandis & conſtituendis Presbyteris

oppidatim. Secunda de increpandis hæreticis. Tertia, de vita & doctrina Episcopi. Quarta, de pia auditorum conuersatione & vita. Huic vt thesi subijcio omnes hypotheses quas enumerat, videlicet de officio anuum, adolescentularum, iuuenum, & de obedientia præstanda magistratui. Quinta, de vitandis inutilibus iudaicarum fabularum disputationibus. Sexta, de fugiendis post admonitionem hæreticis. Hæ sunt propositiones paræneticæ huius Epistolæ, quibus adijciuntur interdum rationes continentes præcipua Christianæ religionis dogmata, de quibus suis locis dicendum est.

TRACTATIONIS ORDO seu Methodus.

Ordo seu methodus Epistolaris est. Constat enim quatuor partibus, Epigrapha, Salutatione, Expositione & Valedictione. Porrò ipsa expositio arbitraria est & libera. Nam eius conditionis sunt omnes huius Epistolæ propositiones, vt parum referat, quam quo loco colloces. Est enim hoc Dialecticorum & Rhetorum preceptum, vt quemadmodum cum propositiones

poſitiones aliæ ab aliȷs dependent, illæ priorem in tractatione locum occupent, quæ natura priores ſunt: Ita cum eius ſint naturæ, vt à ſe inuicem non dependeant, libera ſit collocatio, niſi quod in principio & fine eas collocare conſueuerũt, quæ alias pondere ſuperant, quemadmodum hîc factum eſſe videmus. Vt enim primam fecit de ordinandis miniſtris: Ita poſtremam de vitandis hæreticis. Porrò in tractatione ſingulorum capitum hunc ſeruabo ordinem. Primùm ſummam capitis monſtrabo. Deinde ordinem capitis oſtendam. Tertio loco exegeſin vnà cum obſeruatione dogmatum ſeu locorum communium adȷciam, vt vſus doctrinæ conſpiciatur.

SVMMA PRIMI CAPITIS.

EPiſcopus oppidatim verbi miniſtros inculpatæ vitæ & ſanæ doctrinæ ordinet, quò poſſit ora obſtruere ſeductoribus, & increpet durius peruerſè docentes, vt tandem ſani euadant & reſipiſcant.

ORDO PRIMI CAPITIS.

POst epigrapham, cui adiuncta est imprecatio seu salutatio, mox exponit cur Titum in Creta reliquerit, nimirum vt ordinaret oppidatim Presbyteros, id quod primam propositionem esse diximus. Deinde monet quales velit Presbyteros, cum in vita domi & foris, id quod per enumerationem attributorum exponit, tum in doctrina, nimirum vt possint exhortari per sanam doctrinam & contradicentes conuincere. Huc addit argumentum ex contrario, seu antithesin facit de malis doctoribus, referens quantum damnum faciant in Ecclesia, quorum vt ostendat vanitatem, citat Epimenidis versum, quo tota Cretensium turba arguitur vanitatis. Hinc dilabitur ad secundam propositionem de redarguendis talibus seductoribus, vt non pereant, sed vt resipiscant, non amplius attendentes Iudaicis fabulis de escis & externis, vt uidetur, purgationibus, quas fabulas omnes vna de libertate Euangelica sententia iugulat, inquiens: Omnia munda mundis &c. Verum quia gloriabantur seductores illi de noticia Dei, & sapientiæ quadam opinione tumebant, per anthypophoram eos factis Deum, de quo vanè gloriabantur, negare asserit.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS, CVM OBSERVAtione *doctrinarum.*

Paulus ſeruus Dei, Apoſtolus autem Ieſu Chriſti, ſecundum fidem electorum Dei & agnitionem ueritatis, quæ ſecundum pietatem eſt, in ſpem uitæ æternæ, quam promiſit qui non mentitur Deus, ante tempora æterna, manifeſtauit autem temporibus ſuis uerbum ſuum per prædicationem, quæ credita eſt mihi, ſecundum iniunctionem ſaluatoris noſtri Dei, Tito dilecto filio ſecundum communem fidem.

Epigraphæ Paulinæ omnes quidem conſtant ſuis vt ita dicam, eſſentialibus partibus, primo enim loco ſuum nomen, deinde eos ad quos ſcribit, collocat, pleræq; magnificis epithetis ornantur, id

quod

quod à Paulo factum est, non vt prophanus Porphyrius sensit, ambitione quadam, sed ob tres causas, quarum Prima & præcipua fuit, vt hac ratione suæ doctrinæ autoritatem conciliaret contra pseudoapostolos, qui autoritatem Pauli ideo obscurare conabantur, vt Iudaicis fabulis locum facerent, quas Paulus tanquam pestes nocentissimas sanę doctrinæ ab Euangelio remotas esse voluit. Altera causa, vt hoc modo confiteri se Christum, quem ferè totus mundus tum persequebatur, palam faceret, contemtis omnibus omnium hominum sannis & minis. Tertia, vt suo exemplo eos, ad quos scriberet, ad confessionem prouocaret. Constantis enim & fortis tum animi fuit, audere in tanta persecutione Christum confiteri. Hoc sit dictum de epigraphis Paulinis in genere. Nunc ad præsentis Epistolæ epigrapham descendam, in qua Primum pro consuetudine ponit suum nomen proprium. Deinde titulum, quem habet communem cum omnibus fidelibus, dum se seruum Dei fatetur collocat. Posteà suæ functionis peculiaris, hoc est, Apostolatus mentionem facit. Vt autem ostendat quale nam sit Apostolicum munus, addit quòd sit de fide ele-

de electorum Dei. Secundum fidem inquit, id est, ad fidem scilicet prædicandam, qua electi Dei saluantur, id est, de fide qua omnibus seculis pij saluantur, quam fidem dicit consistere in noticia veræ pietatis, & spe vitæ æternæ. Hoc autem ne quis nouum diceret, asserit ita quidem Deum promisisse ante secula æterna, id est, iam inde vsq; ab initio conditi orbis, (æterna dixit Augustinus, quæ ante se non habent vllum tempus) Nunc verò tempore constituto, tandem mundo reuelatum esse per Euangelium, cuius preconem se esse constitutum, ad iussum saluatoris Dei, affirmat. Hic est sensus epigraphæ, in qua hæc sunt obseruanda. Primum, exemplum Pauli confitentis se seruum & cultorem Dei, quæ res nos commonefaciet non solum nostræ confessionis, verumetiam cultus, quem nostro Domino secundum verbum debemus. Secundo, à Paulo discant Episcopi & ministri verbi adeoq; omnes, diligentiam pręstare in officio sibi demandato. Tertio, vt Apostolorum fuit fidem electorum Dei docere: Ita sciant ministri verbi hunc sui muneris scopum esse, vt eandem electorum fidem doceant. Contra quod factitant Romanenses porci, hoc est,

serui

ſerui Diaboli, qui ſana fidei doctrina ſuppreſſa, ventris ſui & gloriæ cauſa, præſtigias infinitas ad decipiendos homines commenti ſunt. Quarto, confutatur hîc dogma illorum, qui docuerunt Gentes lege naturæ, Iudæos lege Moſaica, Chriſtianos lege Euangelica ſaluari. Nam Paulus fidem electorum nominans, ſignificat vnam eſſe electorum fidem, quæ ducit electos, id eſt, credentes ad Chriſtum, viam vnicam ſalutis. Quinto, docetur hîc in quibus conſiſtat vera fides, nimirum in veræ pietatis noticia & ſpe vitæ æternæ. Vnde etiam commendatur nobis ſtudium diſcendi verbum, ſine quo ad illam noticiam nemini venire contingit. Sexto, ſcopus fidei & pietatis veræ oſtenditur eſſe vita æterna, in qua recuperata perfectè imagine Dei, æternum beati Deum glorificabimus. Septimo, cum dicit Deum eſſe ἀψευδῆ, vult vt firmiter ipſius verbo fidamus, nihil morantes quicquid rerum externa facies polliceatur. Octauo, cum ad iuſſum ſaluatoris Dei ſe Apoſtolum factum meminit, ſuo exemplo docet, vt nullus in Eccleſiam ſine vocatione irrumpat.

Porrò Titum filium vocat, vel ex conſuetudine, qua grādiores natu, iuniores filios

lios nominant, vel ex affectu merè pater-
no, vel quia per doctrinam Pauli conuer-
ſus, fide factus eſt Titus nouus homo, atq;
ideo addit, iuxta communem fidem, qua
ſcilicet omnes credentes ex æquo naſcun-
tur filij Dei. Hîc obſerua qualis affectus
debeat eſſe doctoris erga ſuum diſcipu-
lum, Epiſcopi erga inferioris gradus ſym-
myſtas, miniſtri verbi erga auditores, atq;
adeo ſuperis omnis erga inferiorem. Com-
munis fides admoneat nos mutuæ defe-
ctionis. Communis enim fides non ſolum
facit nobis multa communia, verum eti-
am efficit, vt omnes vnus ſimus in Chri-
ſto Ieſu, ad Galat. 3.

Gratia, miſericordia & pax à Deo patre & domino Chriſto Ieſu, ſaluatore noſtro.

Salutandi formam ſumit Paulus à
fructu Euangelij, vt hoc modo eos, ad
quos ſcribit, excitet ad amorem Euange-
lij, propoſito tanto bonorum theſauro, à
quo ſunt excluſi omnes, quotquot Euan-
gelio non credunt. Salutationes Paulinæ,
continentes Euangelij prædicati fructum,
admonent eos, ad quos ſcribitur, fidei, ſine

qua ociosæ manent adeò dulces ac salutares salutationes.

Gratia in scriptura significat propriè gratuitam beneuolentiam Dei seu caritatē seu fauorem, quo Deus nos complectitur in filio. Deinde per metonymiam, quicquid Deus nobis ex gratuito fauore seu beneuolentia donat, gratia dicitur, vt est gratuita remissio peccatorum, donatio spiritus sancti, & virtutes donatæ, quæcunque tandem illæ sunt.

Misericordiæ nomen magis exprimit affectum Dei erga nos, & multarum rerum nos admonet. Quoties itaque in scriptura fit mentio misericordiæ Dei, erga genus humanum, hæc nobis in mentem veniant. Primum, obiectum misericordiæ, quod est miseria generis humani, qua totum genus humanum in se perditum & deploratum est. Secundum, huius miseriæ causa, quæ est peccatum, res omnium tristissima & fœdissima. Tertium, φιλανθρωπία Dei erga genus humanum, quòd Deus non abiecerit prorsus hominem propter tantam turpitudinem & fœditatem. Quartum, ἀντίλυτρον, quod est victima filij, peracta ad liberandum nos ab illo ingenti malo, & ad tollendum iram & dam-

natio-

nationem commeritam ob peccatum. Quintum, pœnitentia & fides, sine quibus illius ineffabilis precij, victimæ filij, non reddimur participes. Sextum, ad quos se extendit illa misericordia, misericordia, inquit, beata illa in progeniem progenierum, timentibus eum. Septimum, perpetua gratitudo cordis erga Deum, pro tam immensa bonitate, quod noluerit nos æternum damnari, sed eum, qui non nouit peccatum, fecerit pro nobis peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso, 2. Corinth. decimo.

Pax theologicè est mutuus consensus Dei remittentis peccata, acceptantisq; nos propter Filium, & fidei, accipientis remissionem peccatorum, statuentisq; quod Deus non velit damnare nos, sed propter Christum mediatorem vnicum recipere. Hinc placata & tranquilla conscientia redditur, dum in hac pace conquiescit mens. Vnde nomē pacis sæpe per Metonymiam pro tranquillitate conscientiæ ponitur. Porrò hîc regula obseruanda est, quod eorum quæ natura seu certo quodam vinculo coniuncta sunt, cum vnum dicitur, cætera intelligantur, vnde fit, vt quodlibet horum trium vocabulorum sine alijs

positum tantundem valeat, ac si omnia ponerentur. Sunt enim Gratia, Misericordia & Pax ita natura coniuncta, vt vno posito, cætera excludi non possunt. Cum addit, A Deo patre, amplificat salutationem à causa efficiente, seu ab autore eorum bonorum, quæ offert Euangelium Christi, vnde obseruandum, quod pij odio mundi, tyrannide Diaboli, & importunitate hostium pressi, hinc se consolentur, & opponant odio mundi, gratiam Dei: Tyrannidi Diaboli, misericordiam Patris cœlestis: Importunitati hostium momentaneæ, æternam pacem, quam donat rex pacis Dominus noster Iesus Christus in se credentibus. Deinde & hoc obseruandum est, quod eorundem bonorum autorem & Patrem & Filium agnoscat scriptura. Nam vt Pater misericordia sua, & inenarrabili φιλανθρωπίᾳ, filio vnigenito in ἀντίλυτρον pro nobis dato, nos redemit: Ita Filius obediētia & sanguinis effusione idem præstitit, à quo non excluditur Spiritus sanctus, qui nos vngit & sanctificat, vt tantorum bonorum capaces esse possimus. Est præterea & hoc obseruandum, quod Paulus vt plurimum, quoties incidit in saluatoris mentionem, soleat coniungere

has

has quatuor voces, Dominus noſter Ieſus Chriſtus, idq; facit Paulus non ſine magno conſilio, nimirum vt myſterium ſalutis noſtræ his paucis voculis complectatur. Prima enim vox Dominus, admonet pios potentiæ, victoriæ & dominij Chriſti domini. Secunda vox Noſter, ſubiectionem & fidem requirit, ſi enim noſter eſt, ſerui ipſius ſumus. Quare & debitus illi cultus à nobis præſtandus eſt. Si noſter, nobis in ſalutem datus, profectò nos in ipſum credere oportet. Tertia vox Ieſus, de perſona & officio Chriſti concionatur, nimirum quod ſit θεάνθρωπος & ſaluator. Vnde rurſus monemur cùm miſeriæ noſtræ, in qua ſine ipſo hæremus, tùm fidei, qua miſeria per ipſum liberamur. Quarta vox eſt Chriſtus, modum liberationis per ipſum docet, nempe per regnum & ſacerdotium ipſius.

Huius rei gratia reliqui te in Creta.

Abſoluta epigrapha & ſalutatione, ſequitur expoſitio, in qua primum proponit, de rectè conſtituendis, quæ à Paulo propter ſubitum abitum omiſſa erant, &

de ordinãdis oppidatim Epiſcopis, quemadmodum ſuprà in tractationis Methodo monuimus. Eſt autem obſeruandum hic primum, quòd Paulus non velit ἀναρχίαν in Eccleſia, ſed quò omnia fiant ordine & decenter, vult aliquem vita & doctrina conſpicuum præeſſe miniſtris ordinandis, & rectè diſponendis omnibus in Eccleſia, qui caueat ne quid hæreſium oriatur, Breuiter, qui vt omnia ritè agantur ſtudeat. Neq; tamen hinc ſtabilitur primatus Papæ, neq; tyrannica papalium Epiſcoporum ἀυτονομία, & iuriſdictio, quam ſibi vendicant. Hi enim non Euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruiunt, ſed in hoc totis viribus incumbunt, vt diuina bonitate lucem Euangelij accenſam, flumine ſanguinis piorum extiguant. Tametſi longè ſua opinione fruſtrantur. Sanguis enim martyrum velut optimum oleum eſt. Nam is facit, vt lux Euangelij accenſa magis ardeat.

Vt ea quæ deſiderantur, corrigas.

Id eſt, vt quæ deſiderantur in Eccleſiaſtica ordinatione, rectè diſponas. Nam

Pau-

Paulus iacto fundamento, vt videtur, aliò se contulit, vt qui fuerit non vnius nationis, sed gentium apostolus & doctor, relicto interim apud Cretenses Tito, qui ea quæ ipse breui tempore non absoluerat, disponeret. Obserua officium Episcopi in genere esse, omnia rectè disponere in Ecclesia.

Et constituas oppidatim Presbyteros.

Pars præcipua muneris Episcopalis est, ordinare idoneos ministros verbi, sine quibus Ecclesia Dei nec ædificari nec conseruari poteſt. Fides enim ex auditu est, auditus per verbum Dei, verbum Dei per Presbyteros sonat. Vnde Paulus ministros verbi œconomos mysteriorum Dei appellat 1. Corinth. 4. Mysterium enim salutis maneret prorsus incognitum, nisi per ministerium verbi reuelaretur. Vnde æstimandum est, quanti oporteat nos facere ministerium & eos, qui in scholis & templis purè docent. Porrò Presbyteri nomen apud græcos nunc ætatis, nunc dignitatis & honoris appellatio est. Quemadmodum enim Latini seniores non tam

eos, qui ætate præcedunt, quàm qui honore & dignitate ancellunt, nominant: ita græci Presbyteros per metonymiam nominare consueuerunt eos, qui dignitatis gradu alios anteirent.

Quemadmodum ego tibi ordinaui.

Id est, eo modo, quem tibi præscripsi. Hoc est, per impositionem manuum Presbyterij & orationem, explorata prius vita & doctrina eius, qui in Presbyterum expetitur.

Si quis sit inculpatus.

Per enumerationem exponit, quales velit ordinari Presbyteros. Inculpatus, id est, talis qui non commiserat crimen, ob quod in ius iustè vocetur. Nam ἐγκαλεῖν significat in ius vocare, vnde ἀνέγκλητος, id est, crimine vacans, ob quod in ius possit vocari. Nam cum turpe sit doctori, cum culpa redarguit ipsum, non potest alios scelerum arguere, qui ipse sceleratus & criminosus est, vt interim taceam, auditores plerunque Presbyterorum scelera imitari.

Vnius

Vnius uxoris maritus.

Non dicit ſi quis fuerit vnius vxoris maritus, ſed ſi ſit talis, ſiue primam ſiue ſecundam &c. nunc habeat. Hic deſtruitur dogma Papiſticum & doctrina dęmoniorum de cœlibatu ſacerdotum. Spiritus ſanctus vult Presbyterum ordinari vnius vxoris maritum. Tyrannis verò Romanenſium omni ſuppliciorum genere eos ſacerdotes mulctandos & puniendos iudicat, qui ſanctum & honorabile inter omnes matrimonium præferunt ſodomiticis & nefandis libidinibus. Quod nam obſecro clarius eſſe ſymbolum poteſt doctrinæ Dæmoniorum? Hinc diſcant pij miniſtri pluris facere Spiritus ſancti mandatum, quàm Satanæ aſtutiſſimum inuentum, per quod (proh dolor) infinitas animas ad tartara pertraxerat hactenus. Nec nouum commentum Papiſtarum poteſt illudere hunc locum, dum interpretantur Presbyterum maritum vnius vxoris, hoc eſt, vnius Eccleſiæ. Nam hoc cauillum confutat quod ſequitur.

Liberos habens fideles.

Non enim leue argumentum eſt, cùm

innocentiæ parentum, tùm legitimæ œconomicæ administrationis honestas & innocentia liberorum. Nam multum refert quomodo quis sit educatus, quemadmodum Plato & Plutarchus prolixè docent. Hinc est quod parentes non careant culpa, si pueri adulti & malè educati delinquant. Heli, quia ventris ingluuiem & fornicationem in filijs non corripuerat, & suam & illorum salutem perdidit. Plato duabus de causis homines fieri malos iudicauit. Primum, vitia in natos transfundi dicit. Deinde, educatione mala eadem vitia augeri firmariq; existimat, quæ quidem emendari ac corrigi posse honesta educatione arbitratus est, adeò vt diceret, caput rectè institutionis esse rectam educationem. Obseruandum ergo hic Primum est, parentibus non iniustè imputari filiorum scelera, si eos non rectè in pietate & correctione Domini instituant. Deinde, quòd cùm pietatis & honestatis domesticæ, tùm impietatis & malæ consuetudinis parentum, argumentum sit vita liberorum. Verum si parentes in hac re suo fuerint functi officio, non sunt culpandi quidem illi, sed filij illorum grauius supplicium cum Deo, tum hominibus luent.

Præ-

Præterea, monentur hîc pueri pietatis & honestatis, vt parentum suorum decus sua innocentia adaugeant.

Non in accusatione luxuriæ.

Id est, non sint criminosi aut infames ob lasciuiam, quales filij Heli fuerunt.

Aut inobsequentes.

Id est, qui iussui aut imperio superiorum nolunt subijci, id quod euenire solet, ex blanda patrum indulgentia. Ambrosius rectissimè vertit inobsequentes.

Oportet enim Episcopum inculpatum esse, tanquam Dei dispensatorem.

Breuiter monuit quales nam velit Presbyteros elegi, nunc idem confirmat ab adiunctorum enumeratione, quæ necessariò requiruntur in Episcopo, & primo loco à quibus vicijs debeat esse immunis Episcopus. Deinde recitat virtutes, cum quibus Episcopalis functio ornatur, tum quæ sunt propriè Episcopi, nimirum vt ad exhortandum & conuincendum

aduersarios idoneus sit. Primum ergo vult Episcopum inculpatum esse, & rationem reddit, quia est dispensator seu œconomus in domo Dei, quæ est Ecclesia. Hic titulus Primùm admonet Episcopum, quàm latè ipsius officium pateat, nimirum vt solummodo ea promat, quæ sunt sui Domini. Non est enim dispensator humanarum traditionum, sed mysteriorum Dei, 1. Corinth. 4. Secundò, monet auditores quo in loco debeant habere ministros verbi, nimirum vt agnoscant eos ministros Christi, & œconomos Dei. Tertiò, hinc lucet, non esse œconomos Dei, Papistas & alios hæreticos, qui non quæ Dei, sed quæ Satanæ sunt, promunt.

Non præfractum.

Alij hîc proteruum, alij superbum, alij præfractum, nonnulli contumacem vertunt, quorum nullo propriè redditur græca vox, nec tamen ideò culpandi sunt interpretes, quorum hic mos est in transferendis græcis, vt cum propria quæ respondent græcis, desunt, vtantur nunc generibus pro speciebus, nunc speciebus pro generibus, nunc translatis, interdum vicinis,

nis,

nis, quemadmodum hoc loco factum est. Nam omnis qui est ἀυθάδης, est superbus, est proteruus, est præfractus, est contumax. Græca autem vox ἀυθάδης composita est ab ἀυτὸς, id est, ipse, & ἁδεῖν, placere, vt ἀυθάδης sit, quem nostra vernacula lingua vocamus, dynkelgod vel selffgod, cui nihil placet nisi quod ipse fecerit, quicq; sibi suisq; consiliis tantum tribuit, vt alios eorumq; consilia superbè & contumaciter contemnat, quo vicio nullum esse potest nocentius in Episcopo. Huius vicij causa est persuasio quædam sapientiæ & prudentiæ, adiuncta, sunt superbia, proteruitas, præfractus animus, contumacia. Effecta, aliorum consilia contemnere, suas opiones mordicus tueri, vnde facilimus prolapsus est in hæreses, ex quo facilè intelligitur, quàm debeat hoc vicium alienum esse ab Episcopo, qui non solum benignè alios erudire, verum etiam plerunq; amicè & attentè aliena consilia audire, eaq; in multis sequi debeat.

Non iracundum.

Iratum fuisse legimus Mosen ob vitulum aureum, quem fuderant Israëlitæ, cum

cum is in monte cum Domino esset. Fremuisse spiritu legimus ipsum Dominum. Prophetas sæpe motos ob populi cæcitatem & scelera. Rursus legimus Dominum prohibuisse iram. Verum has antilogias dissoluet causarum diuersitas, alia enim est ira, cuius causa est zelus Dei & iusticiæ, alia quam caro & peccatum operantur. Illa probanda, hæc damnanda est. Ab hac generatur, quam hîc vult Paulus alienam esse ab Episcopo, iracundia, quæ iracundia duo mala, vt alia taceam, habet sibi adiuncta. Primum, iracundus non potest mansuetè, blandè, benignè & comiter agere cum imbecillioribus, id quod Episcopo inprimis faciendum est, alioqui infirmos non vt medicus sanat, sed vt carnifex cruciat. Deinde, quis est qui non ab iracundis tanquam à rabiosis canibus aufugit, tantum abest vt quisquam uel amet talem, uel aliquid in rebus afflictis consilij ab ipso expetat.

Non uinosum.

Quantum sit ebrietatis malum, notius est, quàm vt de eo aliquid adferam. Nam præter id quod grauissimè Deum offendat ebrietas, impedit omnes actiones

cor-

corporis & animi, quas vel pietas vel functio requirit. Mentem enim mouet de suo statu, corpus eneruat, accendit flammas libidinum & affectuum, vnde plurima mala oriuntur, vt proditiones, adulteria, stupra, homicidia, & quid non scelerum vesana ebrietas secum trahit? Lex æterna (inquit Augustinus) ebrietatem condemnat, quia cibum & potum ad ordinem naturalem, non nisi gratia conseruandæ salutis admittit.

Non percussorem.

Gladio spiritus vtetur Episcopus, non pugnis aut fustibus, minas iræ Dei proponet inobedientibus, carceres & alia tormenti genera, quibus flagitiosi puniri solent, relinquat magistratui ciuili. Puto etiam hic prohiberi verbera linguæ amarulentioris.

Non turpis lucri cupidum.

Hoc vicium est, quod non solum arguit insignem diffidentiam de promissionibus Dei, qui se pro nobis solicitum esse affirmat, verum etiam in ministris verbi, cum sit hoc vicium, præbet infirmis & ex-

traneis ansam scandali, imò vt verbum Dei malè audiat, facit. Quarè deceret vt potius tenuiori cum victu tum vestitu essent contenti, quàm vt sinerent religionem isto nomine periclitari.

Sed hospitalem.

Græca vox φιλόξενος significat amantem hospitum & benignum erga hospites peregrinos. Cuius benignitatis forma quædam est amanter hospitio excipere, præsertim domesticos fidei tenuiores. Hæc virtus magnum fructum adfert ad ædificationem Ecclesiæ. Non enim solum tenuiores refocillantur hoc modo, verum etiam alij humanitate illa inuitantur ad similem præstandam egenis beneuolentiam.

Benignum.

In græco est φιλάγαθον, id est, amantem bonos, vult enim vt Episcopus benignè complectatur eos, qui piè, honestè & sanctè viuunt, vt ipsius benignitate incitentur ad acrius optimarum rerum studium.

Sobri-

Sobrium.

Hic rursus Latinus pro specie genus collocauit. Σώφρων enim iuxta Etymon eum significat, qui in omnibus rebus agendis seruat prudentiam, videlicet cum mens nullis cupiditatibus aut affectibus (qui vt Plato inquit, in rebus agendis solent esse amentes consiliarij) ebria, manet immota. Vnde idem Philosophus hanc virtutem politicam appellat. Nam qui in republica viuit sine moderatione affectuum, cum sibi, tum alijs non raro est exitio. Quarè cum Episcopus præcipuè illorum saluti cõsulere debeat, quorum est Episcopus, non potest hac virtute carere sine magno Ecclesiæ malo. Duplici enim nomine Episcopo vtilis est, cum quia illũ ipsum in officio continet, ne potius suadentibus illis amentibus consiliarijs, hoc est, affectibus, quàm verbo Dei quicquam agat in Ecclesia, tum exemplum prodest cum alij mentem componunt ad exemplum Episcopi, videntes quantum sit ornamentum viri mentis sobrietas.

Iustum.

Scilicet cum nemini iniuriam inferen-

do, tum nullius personam præferendo vel habendo acceptiorem ex priuato affectu.

Pium.

In cultu Dei & pietate debet esse assiduus. ὅσιος enim dicitur quasi ἅσιος, id est, pius religionis cultor. Quis enim ab eo pietatem discere potest, qui ea, quæ docet, vita & moribus non exprimit?

Continentem.

Oportet Episcopum esse talem, qui non solum in victu sit parcior, sed qui linguæ, manibus, oculis, affectibus imperare potest. Sic enim hîc temperantem exponit Athanasius, vim græcæ vocis exprimens.

Hactenus ostendit Paulus qualem deceat esse Episcopum in vita & moribus, nunc exponit qualem deceat eundem esse in doctrina.

Tenacem fidelis sermonis secundum doctrinam.

Hæc vocabula penitius introspecta multa continent. Vult Episcopum esse tenacem fidelis sermonis, id est, uerbi ore Dei prolati, quod verbum fidele vocat, propter eius veritatem & certitudinem. Vnde Primum obseruandum est, quòd tametsi

diuina ſcriptura venas habeat inexhauſtas: Tamen oporteat Presbyterum ſeu paſtorem eſſe in ſacra ſcriptura & doctrina inſtructum, adeò vt ei ita firmiter inhæreat, vt nullo modo inde auelli ſe patiatur. Secundò, requiritur ſeria confeſſio doctrinæ, vt nullis rebus abſterreatur, quin palàm coram omnibus eam quam corde tenet, voce & vita confiteatur. Cum addit, ſecundum doctrinam, vult vt doceat auditores, ac illis prodeſſe ſtudeat. Huc enim pertinet officium Epiſcopi, vt ſanam doctrinam, quæ prodeſt ad ædificationem doceat, non vt inanibus ſpeculationibus incumbens proferat tandem abſtruſa quędam, quæ nullum vſum habent in exercitio pietatis. Hinc diſcant miniſtri verbi, ſui eſſe muneris profectum Eccleſiæ ſibi commiſſæ quærere, & non ocium aut voluptates ſectari. Perſtringuntur præterea purpurati illi Epiſcopi, quorum alij non didicerunt doctrinam cœleſtem, alij didicerũt quidem, ſed docendi munus commiſerunt laruatis quibuſdam Papæ morionibus, hoc eſt, monachis.

Vt poſſit & exhortari per doctrinam ſanam, & contradi-

centes conuincere.

Poſtquam rectè docuit Epiſcopus, opus habet duabus rebus, nimirum exhortatione, vt quod didicerunt auditores, vita exprimant, ne fruſtra docuiſſe videatur, & confutatione, vt contradicentes, id eſt, aduerſarios doctrinæ conuincat, ne videlicet quod ipſe rectè docuit, aduerſarij vel deprauent, vel prorſus ſophiſtica deſtruant. Vt enim boni paſtoris eſt non ſolum oues paſcere, verum etiam lupos arcere: Ita Epiſcopus doctrina ſana paſcat Eccleſiam, & hæreticos eadem conuincat. Vocat autem doctrinam ſanam, vel per metonymiam, quia liberat animum ab erroribus & morbis, videlicet adſerentib. mortem æternam, vel ſanam per metalepſin vocat puram, nullis humanis doctrinis aut traditionibus Iudaicis inquinatam & corruptam.

Sunt enim multi immorigeri.

Antitheſi ſeu argumento à contrario declarat, quantum referat Presbyteros, vita ac doctrina eſſe ſinceros.

Vaniloqui.

Vaniloqui ſunt, qui de rebus nihili curioſius diſputant, quiq; ea ſcrutantur & pro-

proponunt auditoribus, quæ neq; ad pietatem alendam, neq; ad mores formandos faciunt. Hinc discant ministri verbi, omnia quæ docent, ita temperare, vt pietati & honestis moribus seruiant ad ædificationem. Discant etiam muliebrem garrulitatem in concionibus fugere, inutiles excursus, & sesquipedalia verba minus sectari. Simplex est enim veritatis oratio, vt inquit Euripides.

Mentium seductores, maximè ij, qui sunt ex circumcisione.

Prauæ doctrinæ fructum potissimum expressit hac voce. Mens enim seducta à veræ pietatis doctrina, mox ruit in superstitionem, vnde præcipitatur in exitium. Monentur itaq; hîc ministri verbi, ne ferant tales deceptores, néue conniueant cum illis in animarum perniciem, pro quibus mortuus est Christus.

Quib. oportet ora obstruere.

Id est, verbo Domini eos erroris conuincere, & argutias illorum damnare.

Qui totas domus euertunt.

Vt excitet pastores ad vigilantiam & diligentiam in arcendis lupis, proponit

periculum. Multum esset si de bonis ageretur & commodis præsentis vitæ, sed nunc agitur de æternis bonis, quibus spoliant seductores eos, quos seducunt in errores. Hic admoneantur ministri, quod grauissimè peccent, si aliena negotia sectantes sinant huiusmodi seductores praua doctrina Ecclesiam Christi deuastare.

Quæ non oportet docentes.

Id est, prophana & impia, nihil ad ædificationem facientia. Hic rursus admoneantur fidelitatis præstandæ in docendo, ne argutias inutiles sectentur, aut traditiones hominum, relicto verbo Dei.

Turpis lucri gratia.

Hæc est Diaboli techna, vt lucro proposito suos seruos, hoc est, hęreticos, ad strenuē faciēdum officium excitet, solet enim talibus machinis vti Diabolus ad euerterdam domum Dei. Ambrosius dicit eos duplex lucrum quæsiuisse, pecunias nimirum à Iudæis (Pauli doctrinam funditus euersam volentibus) & præputium. His similes nostra ætate sunt omninm Monachorum sectæ, quæ tametsi à se inuicem maximè dissentiant, tamen in hoc conueniunt omnes, quod lucrum & honores

quæ-

quærant. Verum pius minister sciat nullum esse præclarius lucrum, quàm pietatem, piaque doctrina plurimas animas Christo lucrifacere.

Dixit quidam ex ipsis proprius ipsorum Propheta, Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, uentres pigri, testimonium hoc uerum est.

Versus Epimenidis heroicus est, quem in hunc modum licet reddere mutato numero. *Cres semper piger est uenter, mala bestia, mendax.* In hoc versu tribuit Cretensibus, vanitatem, stupiditatem, ignauum ocium & gulam, à quibus vicijs ministros verbi omnino óbstinere necesse est, si modo quicquam à se rectè geri velint. Obseruandum hic Primum, taxandam esse illorum peruersam opinionem, qui putant nefas esse sententias ex prophanis scriptoribus adferre in explicatione sacrorum dogmatum. Deinde admonemur de vero vsu Ethnicorum scriptorum, nimirum vt seruiant sacræ scripturæ, tanquam ancilla suæ reginæ. Quemadmodum enim Aegyptiaca spolia tabernaculo Dei ornando ser

uierunt: Ita artes & recta Philosophorum dicta seruire debent Ecclesiæ Christi. Seruire inquam, ne quis Philosophorum sententias abhorrentes à pietate adducat ad euertẽdam sanam doctrinam. Aristoteles, qui mundum æternum fuisse disputat, cedat Mosi monstranti opificem creationis, modum & ordinem. Idem iudicium sit de aliĳs. Sed de hac re dixi copiosè in enarratione Epistolæ ad Colossenses cap. 2.

Propter quam causam argue ipsos seuerè.

Secunda proprositio est. Primum obseruandum, quòd pius minister non solum debeat recta docere, sed arguere peruersa docentes. Secundo confutantur hîc, qui tantum volunt recta doceri, sine taxatione hæreticorum. Hoc enim vt fiat vtile est, ad faciendam fidem sanæ doctrinæ. Deinde admonentur, qui audiunt sibi cauendum esse, ne errorum tenebris incauti inuoluantur. Modum arguendi addit cum inquit, SEVERE, Græca vox durius & seuerius arguendos monet hæreticos, sed breuius. Non vult Paulus conciones integras consumi in declamationibus aduersus hæreticos, sed breuiter, quasi abscindi

acutas obiurgationes, vt hæretici contemni videantur, & indigni iudicentur, cum quibus prolixius sit agendum.

Vt sint sani in fide, non attendentes Iudaicis fabulis.

Quò spectare debeat Episcopi obiurgatio monet. Primum, vt sint sani in fide. Deinde, vt fugiat fabulas Iudaicas. Fabulas hîc vocat nugas, quas uoluerunt Iudæi miscere cum puro Euangelio Christi, & tametsi ritus illi Iudaici de cibis & purgationibus, suo tempore vsque ad aduentum Christi fuerunt quædam externa pædagogia à Deo præscripta, tamen postquam politia Mosis per Christum sublata est, rectè fabulosum & nugatorium dicitur, quicquid inde adfertur ad obscurandam veritatem Euangelij.

Et mandatis hominum auersantium ueritatem.

Epexegesis est. Nam quid per fabulas intelligat, interpretatur. Hîc obseruandum est, quòd puritas & sanitas doctrinę Christianæ non potest stare cum traditionibus hominum. Verum hic rursus obseruandum est, quòd quemadmodum hic locus

damnat traditiones humanas, quibus puritas Euangelij contaminatur: Ita non patrocinatur ijs, qui hoc loco vel similibus nixi, omnes ab Ecclesia ceremonias sublatas volunt. Nam Paulus hîc disertè significat, quæ mandata hominum improbet, nimirum ea, quæ à veritate abducunt, non ea, quæ publici ministerij causa piè constituta sunt. Ipse enim Paulus Corinthijs scribens, vult omnia decenter fieri, id quod non potest fieri sine externis ritibus. Iudæi autem & Papistæ volebant traditiones suas cultum Dei esse, id quod Paulus & verbum Dei improbat. Nam verus cultus Dei est opus à Deo mandatum, factum ex fide, in gloriã Dei principaliter. Quod autem debeat esse opus à Deo mandatum, ex eo manifestum est, quod Dominus sua voce pronunciet, frustra se coli mandatis hominum. Deinde, quòd debeat ex fide fieri, conuincit illa Apostoli sententia: Quicquid non fit ex fide, est peccatum. Item, Impossibile est placere Deo sine fide. Finis comprobatur Christi testimonio dicentis, Matth. 5. Sic luceat lux uestra coram hominibus, vt glorificetur pater vester cœlestis. Esaiæ 43. Omnis qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum,

formaui eum, feci eum. Traditiones igitur humanæ, cum nec verbum Dei habent, nec ex fide manant, nec in celebrationem nominis Dei fiunt principaliter, sed vt inde consequantur pseudochristiani iusticiam, beneficijs Christi, id est, passione & morte adeoq; sacerdotio & regno Christi spretis, quomodo cultus esse poterunt? vide Philippum in loco de ceremonijs.

Omnia quidem munda mundis, sed polutis & infidelibus nihil est mundum.

Hac sententia iugulat traditiones humanas de cibis & alijs rebus externis, asserens in his Christianam libertatem. Significat. n. non solum hac sententia sublatum esse discrimen ciborum, quod erat in veteri testamento, verum etiam, quòd Christiani huiusmodi obseruationibus, siue veteribus siue nouis, non debeant grauari. Hîc primum obseruandum est, quod ad fidelem ministrum verbi pertineat libertatem Christianam tueri, idq; propter has causas, quarum Prima est, ne laqueus seruitutis injciatur conscientijs, quemadmodum in Papatu factum videmus, vbi grauius peccatum putabatur vesci carni-

bus die veneris, quàm vllum præceptum Dei violare. Secunda, vt puritas doctrinæ sanæ his sordibus non contaminetur. Tertia, vt his næuis omissis, homines se exerceant in vera pietate, & operibus à Deo mandatis. Plura de hac re lege in Locis Philippi. Præterea perstringuntur hic Romanenses, qui hoc Pauli dictum contemnentes, inuexerunt plures traditiones in Ecclesiam, quàm vnquam habuerunt in veteri testamento Iudæi. Sed quid dicemus ad scripturam, quæ alia animalia immunda, alia munda pronunciat esse? Respondeo, Dominus vidit cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona. Ergo naturas & substantias rerum scriptura non pronunciat immundas. Quare de vsu ea, quæ de mundis & immundis dicuntur, intelligenda sunt, vt munda dicuntur, quorum vsus fuit concessus, immunda verò, quorum vsus ad tempus erat interdictus. Huc facit Augustini sententia, qui hunc Pauli locum ita explicat, Omnia (inquiens) munda mundis, secundum naturam, in qua creata sunt, non tamen omnia secundum significationem munda primo populo Iudæorum. Nec nobis omnia vel propter salutem corporis, vel propter con-

ſuetudinem humanæ ſocietatis, apta ſunt, ſed cum ſua cuiq; redduntur, & naturalem ordinem ſeruant, omnia munda ſunt mundis. Immundis autem & infidelibus nihil eſt mundum, hæc Auguſtinus. Porrò, vt mundos Paulus vocat purificatos fide, id eſt, credentes: Ita immundos appellat omnes, qui adhuc in ſuis peccatis hærent, & viuunt impiè, ſine vera fide in Chriſtum. Hic obſeruãdum, quòd quemadmodum vſus rerum pijs & fidelibus conceſſus eſt, & purus: Ita impijs immunda ſunt, non quidem natura (vt dictum eſt) ſed attactu & vſu impurorum, qui creaturas Dei bonas contaminant. Patet etiam hinc, quanta iniuria fiat creaturis Dei ab omnibus hoſtibus fidei in mundo. Illæ creatæ ſunt, vt ſeruiant pijs in gloriam Dei, iam rapiuntur ab impijs, vt ipſorum gulæ & luxui ſeruiant.

Sed inquinata eſt eorum mens & conſcientia.

Cauſam cur immundos infideles pronunciat, addit. Mens quidem inquinata eſt errore, dum fide vacui non intelligunt quis ſit verus cultus Dei, putantes cultum Dei conſiſtere in externis ritibus & ceremo

nijs.

nijs. Conſcientia verò inquinata eſt iudicio falſo, dum videlicet ſe vel alios damnant, aut excuſant ſeu iuſtificant propter vſum rerum, non intelligentes Chriſtianam libertatem, ſed κακοζηλίᾳ quadam Moſaica inuehentes delectum ciborum, & alia, à quibus Chriſtiani ſunt liberi, Coloſſ. 2. Obſeruandum itaq; hoc loco eſt, quòd nihil ſit purum homini, niſi mens & & conſcientia prius ſint puræ, quantumuis ſplendeant externa opera.

Deum confitentur ſe ſcire, ſed factis negant, cum ſint abominabiles, & immorigeri, & ad omne opus bonum reprobi.

Anthypophora eſt, per quam à poſteriori ſeu à fructu, quales nam ſint illi glorioſuli, oſtendit, & eſt firma demonſtratio in theologia. Quorumcunq; opera ſunt impia & ſacrilega, illi quoq; ſunt impij & ſacrilegi, Deum ignorantes. Sed opera ſeductorum iſtorum, qui volunt Chriſtianam libertatem traditionibus hominum conſpurcare & infringere, ſunt impia & ſacrilega, ergo illi quoq; ſunt impij & ſacrilegi, quantumuis magno ſpiritu glorientur ſe Deum ſcire, eumq; colere. Minor

enumeratione probatur, ſunt enim inquit, abominabiles, inobedientes, & ad omne opus bonum reprobi. Abominabiles quidem, quia Deus eos abominatur tanquam ꝓphanos & fœdos. Hoc probatur ſequenti membro, quia ſunt inobedientes, vt qui verbo Dei per miniſtros Euangelij prolato non obtemperent. Hoc rurſus probatur tertio membro, quia ad omne opus bonum ſunt reprobi. Hinc primum obſeruandum eſt, quòd non ex verbis, non ex multarum rerum ſcientia iudicandum ſit de pietate hominis, ſed ex recta vita & pijs moribus, quæ pietatis, quæ in mente eſt, indicia ſunt, iuxta illud Ioannis: Qui facit iuſticiam iuſtus eſt. Item, Non poteſt arbor bona fructus malos facere. Quemadmodum enim fides ſcaturigo eſt, vnde manat vitæ innocentia & ſtudium pietatis & honeſtatis: Ita infidelitas eſt camerina omnium ſcelerum & flagitiorum. Deinde obſeruandum, quo in loco Deus omnes, qui ſuo verbo non credunt, & iuxta illud nō viunt, habeat, nimirum quod eos tanꝗ prophanos & fœdiſſimos abominetur, donec reſipiſcant, & illorū corda purificentur fide. Non enim vult mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Tertiò,

tiò, admoneant hæc ſingulos, præſertim miniſtros verbi, hæc grauiſſima Pauli ſententia, fidem, quam verbis docent, vita & moribus exprimere, ne cum his ſeductoribus audiant abominabiles, immorigeri & reprobi, & idem ipſis contingat, quod fabris arcæ Noë, qui cum alijs paraſſent arcam, per quam à diluuio liberati ſunt, ipſi in diluuio ſubmerſi perierunt.

SECVNDVM CAPVT.

SVMMA CAPITIS SECVNDI.

EPiſcopus ea, quæ ſanæ doctrinæ congruant, doceat, ſingulos ſui officij admoneat, nimirum vt ea faciant omnes, quæ ipſorum ætas & conditio poſtulant, ſit ipſe alijs omnibus probatis typus & exemplar, ne aduerſarij habeant, quod reprehendant in doctrina & moribus, præſertim cum ipſa gratia Dei omnes ab impietate ad pietatis ſtudium inuitet.

ORDO SECVNDI CAPITIS.

Poſt-

POstquam in primo capite quales Episcopos elegi, quosque reprehendi velit, ostenderat Paulus: Nunc oportunè in hoc capite Primùm Episcopum sui admonet officij (id quod suprà tertiam huius Epistolæ propositionem feci.) Deinde per enumerationem de pia auditorum conuersatione & vita, quæ decet sanam doctrinam (quod nobis est quarta propositio) disserit. Mox Episcopum iubet vt alios, tanquam omnis probitatis typus, præcedat, (quod ad tertiam propositionem retulimus.) His omnibus subnectit rationem generalem à causis efficientibus, & finalibus, vbi summam Euangelij, & causas iustificationis miro compendio complectitur. Postremo, breui & exhortatoria conclusione caput hoc secundum claudit.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS, CVM OBSERVAtione doctrinarum.

At tu loquere, quæ decent sanam doctrinam.

Tertia propositio est huius Epistolæ, cuius sensus hic est. Cum sana doctrina sit,

quæ mentem à morbo & labe peccati ſanat & liberat, dum promiſſio Dei prædicatur, & acceptatur fide, par eſt, vt ea quoque doceas, quæ decent hanc ſanam doctrinam, eamq; ornant. Decet aũt, vt mores & vitam ita forment, qui hanc doctrinam recipiunt, vt non ſolum pietas in mente reſideat, verum etiam in moribus refulgeat. Tu igitur, vt mores & vitam rectè inſtituant ſinguli, pro decore ſuæ ætatis, ſexus & officij, exhortando efficito. Hic duo obſerua, Prius, quòd non ſatis ſit, ſi Epiſcopus tradat rectè iuſtificationis articulum, niſi etiam ſedulus ſit in doctrina morum. Poſterius, quòd debeat Epiſcopus pro ſuo iure non obtemperantes ſeuerius caſtigare. Nam ad legitimam morum inſtitutionem pertinent non ſolum doctrina, verum etiam correptio & caſtigatio in ceſſantibus.

Senes ut ſobrij ſint, graues, temperantes, ſani fide, caritate, tolerantia.

Per enumerationem exponit, quid ſana doctrina in ſingulorum moribus & vita poſtulet, ac primum enumerat virtutes, quę ſenium pium potiſſimum ornant, atq;

eas præcipuè commemorat, quarum oppositis vicijs, vt plurimum ſenes obnoxij eſſe conſueuerunt. Inter has primo loco ſobrietatem ponit, quæ ebrietati & temulentiæ turpiſſimo & non raro in ſenibus vicio opponitur. Vt enim mente ebrietate ſopita omnia pietatis exercitia, quæ in ſenibus maximè vigere deberent, ſopiantur oportet: Ita ſobrietate vigilíq; mente, in omnibus rebus honeſtis facilimum curſum eſſe, nemo non fatebitur. Secundo loco grauitatem ponit, quam græci σεμνότητα vocant, nimirum, cum mores ita compoſiti ſunt, vt nihil conſpiciatur, niſi quod ſapiat ſeriam quandam ac venerandam grauitatem. Huic virtuti opponitur delira ſenum multorum leuitas, & morum pluſquam iuuenilis incōſtantia. Tertio loco ponit temperantiam, quæ græcis σωφροσύνη dicitur, de qua vide primum caput. Huic ex aduerſo collocantur ſenum difficultas, moroſitas, & illa mentis temulentia, quæ facit vt ſenes repueraſcere, ne dicam ſtulteſcere, videantur. Quarto loco vult, vt ſenes ſint ſani, id eſt, puri & integri in fide erga Deum, caritate erga proximum, & tolerantia, ſine qua nec fides nec caritas ſeruari poſſunt, præſertim cum

ſenes multa quotidie videre cogantur, quę offendunt. Hîc obſerua quàm appoſitè tribus membris perfectionem Chriſtianam complexus ſit Paulus. Primum membrum fides, ſub qua comprehendere oportet eas virtutes, quæ illi natura coniunctæ ſunt, vt ſunt ſpes, dilectio Dei, timor, inuocatio atq; gratiarum actio, & aliæ, quas prima tabula requirit. Secundum membrum eſt caritas, quæ ad omnia præcepta ſecundæ tabulæ ſe extendit. Hæc enim maioribus reuerentiam exhibet, inferioribus parcit, paribus æqua largitur. Breuiter, cuiq; ſuum, imò cuiq; de ſuo tribuit. Tertium membrum eſt patientia, cùm fidei tùm caritatis quædam conſeruatrix. Vt enim impatientia ſub cruce excutit fidem & caritatem: ita patientia verbo Dei ſe ſubijcit, exercet, auget & conſeruat vtramq;.

Anus ſimiliter ut in ſtatu, qui ſanctimoniam deceat, non calumniatrices, non multo uino ſeruientes, quæ honeſta ſunt doceant, ut poſſint inſtruere adoleſcentulas, ut maritos ſuos diligant,

gant, ut liberos ament, ut hone- stæ sint, puri, domi manentes, bonæ, subiectæ suis uiris.

Hoc est, anus seruet decorum sanctum in suis moribus, dictis & factis. Ponit autem primo loco huius decori genus, mox species subijciens. Prima species decori est, quòd requirit ueritatem, & suauitatem linguæ, cui opponitur lingua calumniatrix, de cuius ueneno & malo vide copiosè Erasmum de lingua. Altera species decori est, sobrietas vitæ. Quid enim turpius esse potest in vetulis, quàm ebrietas? Deinde vult eas, quæ honesta sunt docere, hoc est, vult eas esse honestatis magistratus. An non Paulus Timotheo scribens inquit, Mulieri vt doceat non permitto, hîc autem vt doceant aniculæ iubet? Respondeo, publicè docere mulieribus interdictum est, non autem domi. Porrò, ea quæ sequuntur de mulierum moribus, potius opus diligentia habent vt fiant, quàm explicatione vt cognoscantur.

Ne sermo Dei blasphemetur.

Generalis ratio præcedentium officiorum senum, anuum & adolescentularum, & de-

& deberet hęc ratio plus mouere homines, quàm omnes diuitiæ, & pompæ totius mundi. Nam significat honestate morum ornari verbum Dei, & contrà turpibus moribus fœdari quodammodo, adeoq́ꝫ gloriam Dei, quantum in hominibus est, diminui.

Adolescentes similiter adhortare, ut sint modesti.

Requirit ab adolescentibus σωφροσύνην, quæ in omnibus rebus seruat prudentiam, vt iam aliquoties dictum est, sed cur hãc solam requirit? Nunq́ꝫ potest esse sola, habet. n. comites omnes virtutes, iusticiam, temperantiam, sobrietatem, ueritatem, candorẽ, grauitatem, dexteritatem & alias, quas Paulus hîc breuitatis gratia non enumerat, sed sub genere complectitur.

Per omnia præbens teipsum exemplar bonorum morum.

Pars tertiæ propositionis est de doctrina & moribus Episcopi, & est sensus: Tu qui alios doces, fac, vt eorum quæ doces, sis auditoribus typus & exemplar, vt te intuentes habeant speculum rectæ formandæ vitæ. In primo autem dictum est quantum

tum referat, vt quis docet alios, ipsa quæ docet, vita & moribus exprimat.

In doctrina integritatem, grauitatem, sanum sermonem, irreprehensibilem.

Est hîc Eclipsis verbi, quæ satis hîc obscuram orationem reddit, subintelligitur enim ostende aut aliud simile. Est autem generis in species distributio, dixit enim in genere, quod Titus debeat esse typus bonorum operum quæ docet, nunc illa bona opera recitat. Requirit integritatem, ut iuuenilibus corruptelis & illecebris non sinat se corrumpi. Continet autem integritas omnes virtutes, quæ modum seruant in dictis, factis aut gestibus apud alios. Requirit grauitatem, quæ ad omnem reuerentiam honestam componit adeuntium animos. Requirit sanum sermonem, & irreprehensibilem, vt singula suo loco dicantur, & caueatur, ne quid per temeritatē effutiat, quod reprehensione sit dignum.

Vt aduersarius reuereatur, nihil habens, quod de uobis dicat mali.

Tametsi plures fines sunt, cur Episcopus his virtutibus studeat vt emineat, vnum tamen hîc ponere satis esse duxit, qui meritò Episcopum excitare debeat ad præstandum officium. Hîc obseruandum quod dupliciter peccant ministri verbi scelaratè viuentes.. Primùm enim mandatum Dei violantes, iram Dei sibi thesaurisant. Deinde, alios ad peccandum liberius & securius suo exemplo inuitant, vnde & duplici pœna se dignos esse sciant. Hîc locum habet doctrina de scandalo, de quo consulendi sunt loci Philippi.

Seruos hortare, ut suis dominis subijciant sese.

Partes officij seruorum enumerat, ac primo loco suo more genus collocat, nimirum subiectionem. Vnde obseruandum, quòd Deus approbet gradus inter homines, vt alij possint esse domini, alij serui, contra barbaricam ἀναρχίαν anabaptistarum. Deinde discant hinc, serui pij, quòd ipsorum subiectio & opera seruilia placeceant Deo, si modo ex fide fiant.

In omnibus placere studentes.

Hic genus pro ſpecie ponitur. In omnibus enim ſcilicet licitis, hoc eſt, quæ lex Dei non improbat, alioqui magis Deo quàm hominibus obtemperandum eſt. Exemplum ſit Daniel & Ioſeph, & alÿ multi pÿ, qui impÿs etiam dominis præſtiterunt ſummam obedientiam, ſed vſq; ad aras, vt dici ſolet.

Non reſponſatores.

Hoc eſt, ſerui debent abſq; omni contumacia benignè omnia agere, & non proteruè imperio dominorum ſuorum contradicere. Proterua enim dicacitas, non ſolum irritat dominos ad iram, verum etiam arguit animum plenum maleuolentia, & fide prorſus vacuum.

Non ſuffurantes.

Debent ſerui dominorum ſuorum bona augere, nihil per dolum ſurripientes, id quod in ſeruis vulgatiſſimum putatur.

Sed fidem omnem oſtendentes.

Antitheſis eſt ſuperioris membri. Requirit enim, vt fidelitatem præſtent ſerui in omnibus, non ad oculum ſeruientes, vt pleriq; facere conſueuerunt. Rationem pul

cerrimam & verissimam his subiungit Ambrosius, inquiens, Nemo fidem Dei custodiens, infidelis potest esse hominibus.

Vt doctrinam seruatoris nostri Dei ornent in omnibus.

Efficacissimum hoc argumentum, ad retinendum omnes in officio esse deberet. Et tametsi generalis ratio superiorum hypothesium esse videtur, tamen potissimum in eruditionem & consolationem seruorum hoc loco adhibetur. Nam & docet seruos, quòd ipsorum seruiles operæ placeant Deo, & ne abiectiora, & quæ parum decora videntur, refugerent, consolatur eos & monet, quòd doctrina seruatoris nostri illa ipsa seruili obedientia ornetur, vtut in speciem quod agitur à seruis, contẽtibile esse videatur, atq; ita fides non solum bonorum operum effectrix est, verum etiam facit, vt ipsa opera Euangelio ornamento sint, qua re nullum maius operum decus esse potest.

Apparuit enim gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegata impietate,

etate, & mundanis cupiditatibus, ſobriè, & piè, & iuſtè uiuamus in preſenti ſeculo, expectantes beatam illam ſpem, & apparitionem gloriæ magni Dei, ac ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſemetipſum pro nobis, ut redimet nos ab omni iniquitate, & purificaret ſibiipſi populum peculiarem, ſectatorem bonorum operum.

Superioribus hypotheſibus de rectè, vt decet ſanam doctrinam, formanda vita, efficacem rationem, eamque communem, nimirum à fine profeſſionis noſtræ, & redemtionis per Chriſtum preſtitæ ſubiicit. Summa autem rationis hoc Enthimemate abſoluitur. Deus ex mera ſua gratia ideò dedit Filium liberatorem, vt nos liberati à peccato, ſobriè, & iuſtè, & piè viuamus, expectantes promiſſa bona, Ergo par eſt, vt modo velimus promiſſa bona conſequi, vt ita viuamus, quemadmodum noſtræ vocationis ratio poſtulat.

Obſeruanda inprimis doctrina, eos quidem qui vanè de fide gloriantur, citra morum emendationem arguens vanitatis, pios verò confirmans & vrgens, vt in pietatis ſtudio, poſtquam Chriſtum rectè didicerunt, perſeuerent. Nam is demum beatus iudicabitur, qui vſq; ad finem perſeuerauerit. Non enim ita liberati ſumus à iure legis, quæ perpetua voluntatis Dei norma eſt, vt poſtea liceat nobis impietati, & carnalibus deſiderijs indulgere: verum potius, vt totis viribus bellum indicamus, vniuerſæ viciorum cateruę, muniti panoplia Chriſtiana, contra omnes inſultus Diaboli, carnis noſtræ, & improbitatis mundi. Hi tres veluti iurati noſtri hoſtes nunquam ſtertunt, ſed perpetuò ſtant in armis vt incautos obruant, & obrutos perdant. Atq; hæc eſt ſumma præſentis rationis. Verum quia in ipſa, tum ſummam totius Euangelij, tum vitę Chriſtianæ regulam pauciſſimis verbis ſanctiſſimoq; compendio complexus eſt Paulus, volo ſingulas partes huius præclaræ ac pluſquam aureæ ſententiæ excutere, ita futurum ſpero, vt cauſas iuſtificationis noſtræ, modum & finem luce clarius perſpiciamus.

GRATIA DEI, hoc eſt, Euangelium de Ieſu Chriſto, quem Deus pater ex mera gratia & miſericordia mundo dedit ſaluatorem, hæc enim omnia gratię nomine hîc intelligenda ſunt. Habes itaq; hoc loco primùm cauſam antegreſſam ſeu προηγουμένην ſalutis generis humani, habes etiam cauſam inſtrumentalem, per quam offertur ſalus, nimirum Euangelium, habes itidem materiam, nimirum Chriſtum dominum, quem gratia offert, quem Euangelium prædicat. Hic obiter obſeruandum diſcrimen Legis & Euangelij à proprijs effectibus ſumtum. Euangelium eſt ſalutaris doctrina, id eſt, ſalutem nuncians & offerens. Lex vero, quæ iram operatur, mortem & damnationem nunciat. Cum dicit, APPARVIT, ſignificatur clara ſalutis prædicatio, non obſcura, qualis fuit in veteri teſtamento, quando inuoluta erat typis & vmbris, paucis quibuſdam ex vnica Iudæorum gēte obſcurè cognita, quantum tum ſatis erat credentibus in ſalutem. Sequitur OMNIBVS HOMINIBVS, quòd cùm contra Iudaicum errorem, exiſtimantium Meſſiam ad ſe ſolos pertinere, tùm etiam contra tentationem de particularitate adiectum eſt. Gratia

enim

enim omnibus offertur. Si quis itaq; eius non fuerit particeps, propria culpa hoc euenit, non gratiæ illucescentis instar solis toti terrarum orbi.

VT ABNEGATA IMPIETATE, ET MVNDANIS CONCVPISCENTIIS, his verbis duo docet pios, qui volunt esse participes illucentis gratiæ. Prius est, quid omittere eos oportet. Posterius, quid facere deceat, quæ duo Christianorum bene viuendi regulam continent. Porrò, ea quæ omittere oportet duobus generibus complexus est Paulus: Alterum impietas est, alterum mundana concupiscentia. Sub impietate, vt sub genere, omnia commissa peccata, immediatè contra Deum collocantur, vt sunt superstitio, diffidentia, vacuitas timoris Dei & fidei, idololatria & reliqua peccata, quæ aduersus primam tabulam committuntur. Sub humanis concupiscentijs ponito inobedientiam, iram, conuitia, lites, ęmulationes, libidines, furta, mendacia & alia carnis opera, quæ ad Galatas 5. recitantur, & hîc breuitatis gratia in generis ambitu contineri intelliguntur. Atq; hæc prima pars regulæ Christianæ vitæ est, quam qui negligit,

gligit, Christianus esse non potest. Quarè vnusquisq; sui salutis sit memor, & tandem euigilet & relinquat mortis opera, nemo seipsum decipiat, qui facit peccatum, seruus est peccati. Huc pertinet Fulgentij sanctissima admonitio dicentis: Relinquat iniquus cogitationem suam, qua de peccatorum remissione desperat, & secundum Prophetæ dictum, conuertatur ad Dominum, quia multus est ad ignoscendum. In hoc multo, nihil deest, in quo & omnipotens misericordia, & omnipotentia misericors est. Deinde, quid faciendum pijs dum uiuunt in hac societate, tribus membris absoluit, quæ membra, quia generalia sunt, pro suis speciebus, quæ ad Galatas & alijs locis recitantur, collocantur. SOBRIETAS complectitur omnes virtutes, quæ nos ipsos attingunt, vt sunt sobrietas mentis, & vitæ modestia, affectus placidi, temperantia &c. vide suprà in primo capite declarationem huius vocis. IVSTICIA omnes virtutes, quibus cum proximo agendum est, hoc loco continet. PIETAS porrò cultum Dei vniuersum, vt timorem, fidem, dilectionem, patientiam, inuocationem, gratiarum actionem zc. sua complectitur latitudine. Obseruan-

seruandum hîc, quàm miro compendio vitam & mores Christianos complexus sit Paulus. Dignus proinde hic locus est, non dico vt aureis literis scribatur, sed potius vt intimis penetralibus cordis insculptus, perpetuò nostri officij nos admoneat, & ad vitam nostra professione dignam excitet.

IN HOC SECVLO, hoc addit, quia non satis est vno die aut breui tempore rectè viuere. Vocatio enim nostra sanctam vitam, eamq; perpetuò duraturam requirit. Sequitur fructus pietatis, nimirum vt res speratas & creditas videlicet, æternam beatitudinem & quæ illi adiuncta sunt bona consequamur, per aduentum saluatoris nostri. Posuit enim metonymia hebraica spem pro rebus speratis. Hic obserua, confirmari fidem aduentus Christi ad iudicium, resurrectionis mortuorum & vitæ æternæ. Hæc enim vita contingit per aduentum Christi, quod fieri nequit sine resurrectione. Temporis circumstantia subiungitur, quæ est apparitio gloriæ magni Dei, id est, aduentus gloriosus, non humilis, qualis prior aduentus fuit in carnem. Epitheton MAGNI, adiecit, vt non Patrem maiorem Filio doceret, quemadmo-

dum impij Arriani sacrilegè mentiuntur, vèrum vt significaret Christum nostrum, magnum satis ac potentem esse ad promissa præstanda, ne quis carnis secutus imaginationem, de his promissis Dei dubitaret. Debent enim excludi prorsus de causis naturalibus disputationes, quoties salutis nostræ negocium agitur, & statuendum, quòd nihil sit impossibile apud eum, qui omnia ex nihilo condidit. Quare potius submittamus nos verbo Dei, & dicamus cum virgine matre: Fiat nobis secundum verbum tuum. Quis autem sit ille magnus, indicat, cum subiungit: ET SALVATORIS NOSTRI, nam vtrumq; epitheton, videlicet magni Dei & saluatoris ad Christum referendum est, nec parum consolationis hæc epitheta adferunt pijs mentibus. Prius enim monet, quòd possit hic saluator præstare quod promiserat, vt qui magnus & omnipotens Deus existat. Posterius docet, quòd velit illud ipsum præstare, quod promiserat. Nam se nostrum saluatorem esse fatetur. Non ergo veniet hic iudex, damnaturus credentes, sed seruaturus, vniuersa incredulorum turba iussa in ignem æternum discedere. Modus, quo saluator est factus, sequitur:

QVI DEDIT,inquit,SEIPSVM PRO NOBIS. Eſt enim victima factus pro nobis. Singula verba ſingularem Emphaſin habent. Ille magnus Deus dedit non argentum, ſed ſeipſum in mortem, vt ſua morte mortis imperium deſtrueret, idque non pro bene meritis,ſed pro nobis ingratis,proditoribus & peccati mancipijs. Venerandum potius quàm ſcrutandum myſterium. Hîc conquieſcat caro, ac fides nitatur promiſſis huius ſeruatoris, ita futurum eſt, vt quod caro non percipit, ſpiritus eo fruatur,per eundem noſtrum ſeruatorem Ieſum Chriſtum. Finis ſequitur, VT REDIMERET &c. hîc multa obſeruanda ſunt. Primùm, quod ſine morte Chriſti nulla ſit redemtio. Secundò,quod non ab vno peccato tantum, ſed ab omni iniquitate, id eſt, ab omni peccato,nimirum originali & actuali, magno & paruo. Nam cum peccatum iniquitas eſt, vt definit Ioannes, & Chriſtus redemit ab omni iniquitate,ſequitur quod ſoli Chriſto omnis remiſſio peccatorum debeatur. Tertiò, deſtruitur hîc, Primum error eorum, qui Chriſtum paſſum ſolummodo pro originali peccato docuerunt, nos autem alia debere ſatisfactionibus,neſcio quibus,abo

lere.

lere. Deinde etiam error Papistarum hic confutatur, qui operibus suis tribuunt honorem Christo debitum, qua re nulla superbia, neq; maior, neq; magis abominabilis esse potest. Quartò hic admonemur de fuga peccatorum. Quid enim indignius tāta redemtione esse potest, quàm ea spreta peccatis indulgere, quod nihil aliud est, quam redemtionem oblatam conspurcare & contemnere. Redemtionis finis sequitur, VT PVRGARET SIBI POPVLVM. Hic redemtionis finis aculeos habet ad sanctè formandam vitam acutissimos. Primum enim purgandi verbum monet, nequaquam decere, vt nos qui sanguine precioso Christi purgati sumus à peccato, rursus nos peccatorum sordibus maculemus, quod nihil aliud est, quàm Christi preciosum sanguinem pedibus conculcare, qua re nullum sacrilegium execrabilius esse potest. Deinde additur, SIBIIPSI, significans nos non amplius esse nostri iuris, sed ipsius imperio, cuius sanguine sumus redemti, obnoxios. Quare decet, vt iussa liberatoris nostri ex animo faciamus, excusso iugo seruitutis, quo premebamur sub regno Satanæ. Porrò populum peculiarem vocat, græcè si-

gnificantius περιούσιον, eum qui, vt res ſui domini tantum curet, ab ipſo Domino è numero aliorum electus eſt. Non ergo debet hic populus rebus Domini ſui neglectis, alijs populis eſſe ſimilis, qui ea quæ caro & mundus ſuadēt, facit potius, quàm quæ Deo placent. Poſtremò addit, SECTATOREM BONORVM OPERVM. Græca vox ardentiſſimum zelum requirit ad præſtanda opera bona. Nō itaque par eſt eſſe ſegnes, ſed feruidos & acres ad præſtanda quæ Deus requirit opera. Obſeruanda proinde hoc loco non ſolum neceſſitas bonorum operum, verum etiam fuga voluntarij peccati. Vbi enim talis feruor eſt, & ardens zelus pietatis, iuſticiæ & ſobrietatis, ibi voluntarium peccatum nullū adeſſe poteſt. Nam vbi voluntarium peccatum eſt, ibi S. ſanctus non eſt. Vbi aūt Spiritus ſanctus non eſt, ibi nec fides eſſe poteſt. Vbi non eſt fides, ibi nihil eſt rectum, nihil Deo placens. Ex his itaque conſequitur, nulla poſſe adeſſe bona opera, vbi peccatur voluntariè. Hæc igitur alta mente reponenda ſunt de fine redemtionis ſeu regenerationis, quò etiam ſpectat illa ad Epheſ. 2. ſententia: Gratia eſtis ſeruati per fidem, & hoc non ex vobis

bis

his, Dei donum eſt, non ex operibus, ne quis glorietur. Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Ieſu ad bona opera, quæ præparauit Deus, vt in ipſis ambulemus. Refrenemus igitur voluntatem carnis, & ſubiugemus ipſam magis ac magis imperio Spiritus, petamus auxilium à Deo contra inſidias Diaboli, carnis importunitatem, & mundi improbam conuerſationem, ne his victi excutiamus fidem, qua amiſſa, nihil præter extremam perniciem reliquum eſt.

Hæc loquere & exhortare.

Concluſiuncula eſt ſuperiorum hypotheſium, in qua ſuum Epiſcopum excitat Paulus ad ſeriam diligentiam in officio præſtandam. Loquere, id eſt, doce ignauos ſanam doctrinam. Hortare, ſcilicet deſides, quos docuiſti.

Reprehende cum omni imperio.

Scilicet non obſequentes doctrinæ & admonitionibus. Habet enim quilibet paſtor tria genera hominum, nimirum Ignaros, quos docere oportebit: Deſides, qui calcaribus urgendi ſunt: Inobedientes & contumaces, qui ſunt ſeuerius obiurgan-

di. Hîc ergo monetur Episcopus & quilibet pastor, vt rectè secet sermonem Domini, & singulas eius partes rectè applicet, vt omnes fiant, vt suprà dictum est, sani in fide, dilectione & patientia. Cum omni imperio, ideo adiectum arbitror, vt Episcopus cogitet, se fungi vice Christi. Quare non decet Episcopum, tanquam priuatum hominem, segnius aut mollius agere, sed tanquam Legatum summi imperatoris, cum autoritate omnia, quæ requirit officium, facere.

Nemo te contemnat.

Hac huius conclusionis appendice, cùm ipsum Titum, tùm Cretenses sui monet officij. Titum quidem, vt agat omnia, siue doceat, siue hortetur, siue obiurget, vt nullus possit eum meritò contemnere, neq; propter vitam, neq; propter doctrinam, quod fit, dum omnia sobria grauitate, & graui sobrietate (sine quibus autoritatem intercidere necesse est) quasi condiuntur. Cretenses verò, vt non asperè neque maliciosè accipiant obiurgationes, verum potius obiurgati emendent se, ac in viam redeant, scientes, quòd non ipsorum ignominia, sed salus quæratur. Hîc

primum obseruent omnes ministri verbi, vt caueant ne sibiipsi sint causa contemtus, id quod (proh dolor) in non paucis accidit, quorum alij potationibus, alij scurrilibus sermonibus, alij leuitate morum & inconstantia, alij alijs modis sibi & ministerio acccersunt ignominiam, digni potius vt haris quam aris præficerentur. Deinde, monentur auditores, vt in precio & honore habeant eos ministros, qui grauiter & fideliter opus Domini faciunt, in salutem commissi sibi gregis Christi.

TERTIVM CAPVT.

SVMMA TERTII CAPITIS.

SVbditi superioribus debitam præstent obedientiam, omnes, vicijs relictis, officia caritatis mutua sibi inuicem exhibeant, memores & quales antea ipsi fuerint, & quales nunc sint ex benignitate Dei. Contentiones sophisticas, ac hæreticos admonitos vitent.

ORDO CAPITIS TERTII.

APtiſſimus ordo eſt. Poſtquam enim in ſecundo capite hypotheſes quaſdam enumeraſſet de piè formanda vita, hîc oportunè ex Rhetorum præſcripto, eas omnes ad certas theſes, nempe duas reuocat. Quarum prima eſt, Omnes magiſtratui obedientiam præſtent. Poſterior, omnes colant inter ſeſe mutuam dilectionem, & iuuent ſe mutuis officijs. Sed ſi priorem conferas cum poſteriori, erit eius quædam hypotheſis, atq; ideo illam ſuprà feci huius Epiſtolæ quartam propoſitionem, ſub qua complexus ſum cum theſi de obedientia erga magiſtratum, omnes ſuperiores hypotheſes. Huic theſi ſubiungit confirmationem geminam, mox breuem concluſionem addens, atq; hæc eſt Prima pars huius capitis, conſtans propoſitione, confirmatione, & concluſione. Secunda pars capitis eſt, de vitandis quæſtionibus ſophiſticis, quam fecimus ſuprà quintam huius Epiſtolæ propoſitionem. Huic confirmationem addit, ac ita ſecunda pars capitis conſtat propoſitione & confirmatione. Tertia pars capitis eſt, de vitan-

vitandis hæreticis, quam partem suprà fecimus sextam propositionem huius Epistolæ, addit & huic rationem, atq; ita fit bimembris, constans propositione & confirmatione. Quæ sequuntur sunt familiaria quædam & salutationes, quibus consuetum est claudi Epistolas.

EXEGESIS TERTII CAPITIS, CVM OBSERVAtione doctrinarum.

Admoneto ipsos, ut principatibus & potestatibus subiecti sint, ut obtemperent.

Obserua hîc primum quod Christiani debeant obedientiam magistratui, de qua re vide Locos Philippi. Secundo, confutantur hic Anabaptistæ, qui magistratum ciuilem è medio sublatum esse volunt.

Vt ad omne opus bonum sint parati, ne de quoquam malè dicant, ne sint pugnaces, sed modesti, omnem exhibentes

manſuetudinem erga omnes homines.

In hac theſi ſuperiores ſecundi capitis hypotheſes contineri dixi, quæ collatione contrariorum amplificatur, vt modum mutuorum officiorum expreſſius deliniet Apoſtolus. Primùm enim ſublatum vult contemtum proximi, qui à ſuperbia ortum trahit. Deinde lites, quæ ex eadem radice pullulant. His opponit humanitatem & manſuetudinem, quarum Prior humanitas ἐπιείκεια græcis eſt, quæ propriè virtus eſt, ex ſincero cordis affectu manans, & ratione affectibus minimè turbata. Hæc omnia in meliorem partem accipit, non ſequens ἀκρειβοδίκαιον, ideoq; fouet proximum, & non propter leuia errata vel contemnit vel reijcit. Poſterior, manſuetudo eſt græcis πραότης, quam Plato definit tranquillitatem & ſtatum mentis, qui efficit vt qui illa præditus eſt, non facilè commoueatur. Obſeruandum itaq; hoc loco, quòd, quemadmodum ſuperbia ſiue contemtus proximi & lites, mutua officia dilectionis impediant: Ita eadem promoueant & alant humanitas & manſuetudo. Nota diſtributionis ad ſtatus & conditiones

ditiones

ditiones hominum referenda est. Nullus enim status, nulla hominis conditio impedire debet, quo minus humanum & mansuetum te præbeas erga omnes.

Nam eramus & nos aliquando amentes, immorigeri, errantes, seruientes cupiditatibus & uoluptatibus uariis, in malicia & inuidia degentes, odiosi, alii alios odio prosequentes.

Ratio propositionis prior sumta est à consideratione propriorum viciorum, quibus vel aliquando, vel adhuc obnoxii sumus. Huc illud Christi de trabe & festuca. Acutè enim aliorum vicia cernimus, nostra vel non consideramus, vel vt leuia contemnimus. Quarè ad fouendam mutuam dilectionem, nõ parum facit propria vicia considerare. Nam ea mox nos mouent, vt mitius agamus cum aliis, quos videmus in eodem nobiscum hærere luto. Ex hoc ergo loco obseruanda sunt hæc inprimis. Primùm, conscientia propriorũ scelerum nos ad parcendum aliis inuitet. Secundò, priora scelera pios in officio contineant,

neant, ne vel superbiant ob dona collata, vel securitati se rursus dedant. Tertiò, quales nam simus extra Christum, nimirum extremè miseri, ostenditur. Tribuit enim septem attributa ijs, qui sunt extra Christum. Primum enim amentes seu stultos eos appellat. Verè enim stulticia est omnis sapientia carnis sine noticia Christi. Secũdo, vocat immorigeros, inobedientes. Nam sine Christo nec Deo vlla nec homini vera obedientia præstari potest. Tertio, vocat errantes. Aberrat enim à vera salutis via omnis, qui ignorat Christum salutis viam. Quarto, seruos cupiditatum & voluptatum appellat, eò quod spiritus imperio non sint subditi, sed carni solummodo, quæ ea quærit, quæ sibi suauia esse videntur. Quinto, eos in malicia & inuidia degere asserit. Huc enim impellit domesticus hospes, peccatum originis, non domitum ac repressum lege Dei per Spiritum sanctum. Sexto, odiosos appellat, dignos odio propter scelera & turpitudinem. Septimo, inuidentes sibi inuicem. Hic obseruandum est, quod Paulus non solum hac descriptione depingit impios nondum conuersos ad Christum, sed etiam hortari credentes vult, vt virtutes, quę

his

his opponuntur vicijs, ſectentur, nimirum vt ſint non ſtulti iam, ſed in Chriſto prudentes, non inobedientes ſed obedientes, atq; ita de cæteris.

At poſtquam bonitas & humanitas apparuit ſeruatoris noſtri Dei, non ex operibus iuſticiæ, quæ fecimus nos, ſed ex ſua miſericordia ſeruauit nos, per lauacrum regenerationis & renouationem Spiritus ſancti, quem effudit in nos copioſè, per Ieſum Chriſtum ſeruatorem noſtrum, ut iuſtificati ipſius gratia, hæredes efficeremur ſecundum ſpem uitæ æternæ.

Secunda ratio propoſitionis ſumta à redemtionis & regenerationis finibus, cuius ſumma eſt. Nos ſumus redemti, regenerati ac iuſtificati gratis. Ergo par eſt, vt vitam & mores inſtituamus, hac redemtione, regeneratione & iuſtificatione dignos. Verum nunc ideo breuius hanc ſen-

ten-

tentiam explicabo, quia præcipua eius membra in 2. capite attigi. Primo loco causas salutis, non in nobis, sed in saluatore nostro Deo collocat, nimirum bonitatem, φιλανθρωπίαν, & misericordiam, de quibus in secundo capite dictum est. Deinde occurrit obiectioni Iusticiariorum & Pharisæorum de operibus, inquiens: Non ex operibus iusticiæ, quæ faciebamus nos. Hic duo obserua. Prius, quod opera non sint causæ iustificationis nostræ, nec merita. Posterius, quòd Paulus hîc ab exemplo argumentetur, quasi dicat, cum Deus nobis sine nostris operibus & meritis ex mera bonitate tantam salutem præstiterit, dignum est vt nos, ipsius Filij, Patris exemplum secuti, hominibus qui nihil nobis boni fecerũt, benefaciamus. Huc Christi exhortatio pertinet: Estote misericordes sicut pater &c. Pignus & argumentum donatæ salutis addit, nimirum Baptismum, quem vocat lauacrum regenerationis, metonymia hebraica. Nam symbolon pro re posuit. Porrò hæc periphrasis Baptismi multiplicem doctrinam continet. Primum enim, quæ sint Christi beneficia, indicat, nimirum abluere à peccato, & regenerare ad vitam æternam. Secundo,

cundo, docet quare ſit ſacramentum Baptiſmus, nimirum quòd ſit eiuſdem ablutionis & regenerationis, quæ fiunt per Chriſtum, ſigillum & ſymbolon. Tertio, monet nos fidei, ſine qua Baptiſmus nihil iuuat. Quarto, admonet nos fugæ peccati, quæ fit per regenerationem, hoc eſt, per mortificationem carnis, viuificationem ſpiritus, vnde merito ad mutuam dilectionem moueri deberemus. Vis Baptiſmi, in quo ſita ſit, exprimit, cum addit: renouationem Spiritus ſancti. Non enim aqua virtutem abluendi ſpiritualiter, & regenerandi vim vllam habet, ſed Spiritus ſanctus virtus eſt, qui facit vt in Chriſtum credamus, qui nos ſanguine quidem abluit & morte mortificat, & reſurrectione viuificat, de qua re agit hîc Paulus. Hunc Spiritum dicit effuſum opulentè, qui eſt cauſa adiuuans nos in hac virium imbecillitate, vt poſſimus in pietatis ſtudio pergere. Deus enim miſericordia ſua ſaluos nos fecit per Chriſtum, cuius gratia renati, Spiritum ſanctum accepimus abundè, qui nos iuuat ad præſtandam Deo obedientiam. Vnde obſeruandum eſt, quòd quicquid boni in Chriſtianorum vita appareat, id totum huic radici, quæ

eſt

est SPIRITVS SANCTVS, tribui debeat.

Fidelis ſermo, & de his uolo te aſſeuerare, ut ſtudeant bona opera tueri, qui crediderunt Deo.

Concluſio eſt primæ partis huius capitis, conſtans comprobatione & repetitione. Comprobatione enim exigit ſerium ſtudium & ſeriam curam doctrinæ proſitæ. Repetione verò ipſam propoſitionem rurſus ponit ob oculos.

Hæc ſunt honeſta & utilia hominibus.

Rationem ab honeſto & vtili, quæ duo maximè hominem trahere ſolent, attexit.

Stultas autem quæſtiones & genealogias & contentiones ac pugnas legales cohibe.

Hæc eſt quinta huius Epiſtolæ propoſi-

poſitio. Non hic prohibet Paulus quærere, quæ ignoramus vtilia, ſed ſtultas, id eſt, nihil conducendas ad pietatem, aut vitam formandam, fugiendas quæſtiones monet, ſignificans Epiſcopum in omnibus debere vtilitatem quærere, vtilitatem, inquam, quæ ſita eſt in ſana doctrina, & honeſtis moribus. Pugnæ legales ſunt contentiones de lege & ceremonijs, imò etiam de iuſticia legis.

Sunt enim inutiles & uanæ.

Ratio huius quintæ propoſitionis, inutiles & ſuperuacuæ quæſtiones ſunt fugiendæ. Hæc ratio monet pium concionatorem, vt nihil quærat, nihil doceat, niſi quod ad pietatem & vitam formandam conducit.

Hæreticum hominem poſt unam & alteram admonitionem uita.

Sexta & poſtrema huius Epiſtolæ propoſitio. Huc pertinet præceptum Domini: Cauete à falſis Prophetis. Obſeruandum hoc loco Pauli præceptum, vt relinquamus vanos diſputatores & quæſtionarios,

narios, qui ſummum decus eſſe putant, intricatis & vanis quæſtionibus ac ſententijs perperam detortis, ſanam doctrinam obſcurare.

Sciens quod euerſus ſit, qui eiuſmodi eſt, & peccat, ut qui ſuopte iudicio ſit condemnatus.

Ratio propoſitionis ab inutili ſumta. Fruſtra enim laborat, qui obſtinatum hæreticum in viam reuocare ſtudet.

Cum miſero Arteman ad te aut Tychicum, ſtude uenire ad me Nicopolin, nam illic decreui hybernare. Zenam legiſperitum & Apollo ſedulò deducito, ne quid illis deſit. Diſcant autem & noſtri bona opera tueri ad neceſſarios uſus, ut non ſint infrugiferi.

Hæc familiaria ſunt, nec opus habent explicatione, niſi quod addit, vt diſcant noſtri bonis operibus præeſſe ad neceſſa-

rios

rios vſus. Vult proinde omnes pios exemplo ſuo docere, humaniter agere cum omnibus, præcipuè autem cum domeſticis fidei, videlicet vt non ſint infrugiferi, ſed vt fides ſuum fructum adferat.

Salutant te, qui mecum ſunt, omnes. Saluta eos, qui diligunt nos in fide.

Quarta & poſtrema Epiſtolæ pars eſt, in qua commendatur nobis affectus pius erga abſentes. Monent enim tales Apoſtolicæ ſalutationes pios, vt verbis, & factis, & affectibus ſtudeant abſentibus prodeſſe.

Gratia Dei cum omnibus uobis. Amen.

Vt à voto incepit: ita & voto claudit ſuam Epiſtolam Paulus, quod etiam nos ad pia vota excitare debebit. Amen.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILEMONEM.

ANtequam exegesin aggrediar, pauca meo more, de occasione scriptionis, de quæstione principali, seu statu, de summa, ac tractationis ordine dicam.

OCCASIO.

Occasio huius Epistolæ ad Philemonem scriptæ hæc fuit. Onesimus seruus Philemonis fugitiuus venit Romam ad Paulum: cui, postquam ab eo institutus est, ministrauit in carcere. Cum igitur Paulus videret Onesimum mutasse mores, remittit eum ad Philemonem, non sine singulari commendatione.

QVAESTIO.

Quæstio principalis ex trium rerum comparatione elicitur, ex triplici persona, ex re ipsa, quæ euenerat, & ex conatu, & fine scriptionis. Paulus & Philemon personæ beneuolæ, amicæ, & familiares sunt,

item,

ſtem, Paulus & Oneſimus, ſed Oneſimus & Philemon nequaquam. Res ipſa, offenſio eſt ob furtum, & diſceſſum Oneſimi. Conatus, vt offenſus Philemon recipiat in gratiam miniſtrum ſuum Oneſimum. Proinde quæſtio eſt, an Paulus fugitiuum ſeruum Oneſimum Philemoni domino ipſius offenſo commendare debuerit nec ne: hæc quæſtio qualitatis eſt, & generis ſuaſorij.

SVMMA.

Paulus Philemoni fugitiuum ſeruum Oneſimum remittit, quem illi commendat, rogatq; vt ipſum non ſolum ſeruum frugi, ſed etiam vt fratrem in Chriſto cariſſimum, immò tanquam propria viſcera complectatur.

TRACTATIONIS ORDO.

Quinq; ſunt partes huius Epiſtolæ. Epigrapha, exordium, propoſitio, confirmatio & clauſula epiſtolarum.

EXEGESIS HVIVS EPISTOLÆ, CVM OBSERVAtione doctrinarum.

Paulus uinctus Chriſti Ieſu, & Timotheus frater.

Qui aliàs ſe Apoſtolum Ieſu Chriſti, hîc ſe eiuſdem vinctum appellat, propterea quòd ſuæ legationis nomine vinctus fuerit. Vnde duo colligamus, Primum, crucem prædicationi Euangelij coniunctam eſſe. Deinde, nequaquam ignominioſam eſſe crucem pro Euangelio ſuſceptam, immò potius honorificam, adeò vt pius homo, eam pro honoris titulo vſurpare poſſit. Nam cruce conformes redduntur pij imaginis filij Dei.

Philemoni dilecto & cooperario noſtro, & Apphiæ dilectæ, & Archippo commilitoni noſtro, & quæ domi tuæ eſt Eccleſiæ.

Altera pars epigraphæ, continens Primum nomen eius cui ſcribitur. Deinde, affectum Pauli erga ipſum, quem dilectum appellat. Tertio, officij titulum ſubiungit, vocans eum cooperarium. Vnde ſignificatur, quod Philemon fuerit miniſter Euangelij, aut fortè præclarus ciuis, qui ſua diligentia & ſumtibus Apoſtolos iuuerit, ac cum illis Euangelium propagare ſtu-

re ſtuduerit, ſed prior ſententia mihi magis arridet. Nam in multis locis Paulus miniſtros Euangelij vocat συνέργους. Diſcamus ab exemplo Philemonis, quod cuiuslibet pij hominis domus debeat eſſe particularis quædam Eccleſia, in qua paterfamilias, & materfamilias doctoris munere fungi debeat.

Gratia uobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

Vſitata ſalutatio Pauli hæc eſt, continens ſumma Euangelij beneficia. Gratia fauor Dei eſt, qua nos in filio dilecto complectitur. Pax eſt noſtri reconciliatio cum Deo. Vtraq; à Deo patre proficiſcitur: idq; per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, vt omnia humana merita conticeſcant. At tum demum huius gratiæ & pacis reddimur participes, quando firma fiducia in Chriſtum recumbimus. Proinde optans Philemoni gratiam & pacem, ſimul ei optat fiduciam Mediatoris, & quæ cum ea natura coniuncta ſunt, atq; ad eam requiruntur.

Gratias ago Deo meo, ſem-

per tui mentionem faciens in precibus meis, cum audiam tuam caritatem ac fidem, quam habes erga dominum Iesum, & erga omnes sanctos, ut communicatio fidei tuæ efficax fiat, ut agnoscatur quicquid boni est in uobis per Christum Iesum.

Exordium hoc gratulatorium est, constans tribus partibus, propositione, ratione, & complexione. Quia autem propositio paulò turbatior est, in hunc modum illustrari potest. Gratias ago Deo meo, quod audiam tuam fidem in Christum, & dilectionem erga omnes sanctos, semper mentionem tui faciens in precibus meis, precor, vt communicatio fidei tuæ efficax sit in cognitione omnis boni, quod est in uobis in Christum Iesum, hoc est, vt fides tua efficacem se ostendat in omnibus rebus bonis in Christi laudem & gloriam. Fidei autem communicatio dicitur, cum non latet intus ociosa, sed per veros effectus se profert ad homines, atq; ita hæc propositio Pauli totam vitam Christianam

nam complectitur, quæ ad ſex capita re-
uocanda eſt, quæ ſunt, 1. Fides in Chri-
ſtum. 2. Dilectio erga proximum. 3. Gra-
tiarum actio. 4. Oratio. 5. Fructus fidei
in omni bono opere. 6. Finis omnium glo-
ria Chriſti.

Gratiam enim habemus mul
tam, & conſolationem, ob dile-
ctionem tuam, quòd uiſcera ſan
ctorum refocillantur per te Fra
ter.

Ratio eſt ab adiunctis perſonæ ſum-
ta. Tua in ſanctos caritas, & cura qua eos
complecteris, mihi gaudio & conſolatio-
ni eſt, igitur merito pro te gratias ago
Deo, oroq́ꝫ, vt tua fides veros fructus pro-
ferat in gloriam Chriſti. Hinc miniſtri Eu-
angelij diſcant, ſui officij eſſe congaudere
gratiaſq́ꝫ agere, quoties fidei fructum in
ſanctis perſpiciunt, tum etiam ſtimulos
addere, vt in incepto curſu properent ma-
gis. Nullus enim adeò perfectus eſt in
hoc mundo, quin opus habeat quotidia-
no incremento.

Quapropter, quamuis mul-

tam in Chriſto fiduciam habeam imperandi tibi, id quod officij tui erat, tamen propter caritatem potius rogo, cum ſim talis, nempe Paulus ſenex, nunc autem etiam uinctus Ieſu Chriſti.

Complexio occupatione figurata, ſenſus hic eſt. Poſſem tibi imperare, cùm quia ſenex ſum, tùm quia uinctus Ieſu Chriſti: Tamen tua caritas facit, vt malim rogare, vt facias τὸ ἀνῆκον, id eſt, quod te decet. Ex hoc loco duo diſcant miniſtri Euangelij. Vnum, ſumma comitate agere cum hominibus. Alterum, quòd non habeant ius præcipiendi, niſi τὸ ἀνῆκον, idq; in Chriſto Ieſu. Habent enim miniſtri Euangelij poteſtatem ſibi à Deo donatam in ædificationem, & non in deſtructionem.

Rogo te pro meo filio, quem genui in uinculis meis, Oneſimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc tibi & mihi utilis eſt, quem remiſi.

Hæc

Hæc Epistolæ principalis est propositio, duplici ratione exornata. Nam Primũ cur eum commendet, indicat, nempe quia filius est, quem genuerat prædicatione Euangelij. Deinde à personæ adiunctis, & collatione per prolepsin rationem attexit. Poterat enim Philemon ægrè ferre sibi furacem seruum remitti. Quare facta collatione iam alium eum esse dicit. Decet enim vt Christiani mores sua professione dignos induant.

Tu autem eum, hoc est, mea uiscera suscipe.

Induit Onesimum sua persona, vt sit Philemoni commendatior. Hinc disce, quanti pius Euangelij preco æstimare debeat hominis ad Deum conuersionem.

Quem ego uolebam apud me detinere, ut pro te ministraret mihi in uinculis Euangelij.

Hoc plurimum facit ad molliendam iram Philemonis, quòd audiat ministrum Apostolo, idq; suo nomine ministrasse. Vnde & nos discamus, quæ officia debeamus eis, qui nomine Euangelij affligũtur.

Sed absq; tua sententia nihil uolui facere, ne uelut ex necessitate bonum tuum esset, sed spontaneum.

Præsumtio est, posset enim obiicere Philemon, Cur igitur non retinuisti eum? Respondet, beneficentia grata Deo esse nequit, nisi sit spontanea. Necessitas hîc voluntati opponitur. τὸ ἀγαθὸν beneficentiam significat. Fluit proinde hoc dictum Pauli ex generali doctrina, nempè quod nihil placeat Deo nisi ex animo spontaneo proficiscatur.

Nam propterea forsitan secessit ad tempus, ut æternum eum reciperes.

Mitigat discessum Onesimi ab euentu. Sæpe enim ex euentu scriptura de facto iudicat. Non sanè fuit consilium serui fugitiui vt rediret ad dominum, ac ei postea perpetuo seruiret. Verum quia hic fuit euentus, dicitur Onesimus ideo secessisse.

Non iam ut seruum, sed supra seruum, nempe fratrem dilectum

lectum maximè mihi, quantò autem magis tibi & in carne & in Domino.

Argumentum à comparatis. Onesimus est frater meus, & mihi admodum dilectus, quanto magis tibi dilectus esse debet, cui coniunctus est, non solum in Domino per fidem, verum etiam in carne. Nam membrum vtile in tua familia existit.

Si igitur me habes consortem, assume ipsum tanquam me.

Conclusio est ex superiori argumento, cuius hæc vis est. Onesimus est meus in Domino frater, quem si reieceris, me quoque reijcies. Quare si vis me consortem tui, non poteris hunc communem nostrum fratrem reijcere.

At si quid læsit te, aut debet, hoc mihi imputato, ego Paulus scripsi manu mea, ego dependam.

Præsumtio est. Poterat Philemon ob damnum sibi factum tergiuersari, quo mi

nus

nus eum reciperet. Quare Paulus sibi istud imputandum cupit, & promittit se soluturum, dato proprio chyrographo.

Vt non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes.

Prolepsis est, & simul argumentum à comparatis. Tu debes teipsum mihi, proinde multo magis exiguum damnum meo feres nomine. Obseruandus locus est de mutuo iure piorum inter sese, & debito ex obligatione naturali seu diuina.

Etiam frater, ego te fruar in Domino.

Confidentis est, quasi dicat: Certus sum, te præstiturum mihi quod peto, vt inde mihi aliquod gaudium in Domino accedat. Est enim hic frui, vti amici officio cum gaudio. Verum quia addit in Domino, finem huius beneficij prꝑstandi gloriam Dei facit, vt eius cogitatione animus Philemonis ad misericordiam flectatur.

Refocilla uiscera mea in Domino.

πάθος est vehemens, quo percellit animum

mum Philemonis, ac si diceret, Quid multis? Onesimum tanquam viscera mea atque adeo, vt cor ipsum mihi charum esse scito. Quare quicquid ei feceris, mihi factum esse putes.

Confisus de obedientia tua scripsi tibi, sciens quod etiam ultrà quàm dico, facturus sis.

Prouocat Philemonem, vt magis faciat quàm postulabat ab ipso. Solet enim fieri, vt qui videt quenquam benè de se sentire, meliorem sese vicissim erga ipsum exhibeat.

Simul etiam autem præpara mihi hospitium.

Neq; hoc nihil facit ad principalem propositionem. Sunt.n. qui amicos præsentes magis reuerentur, vnde Philemon expectatione Pauli ad se, non parum mouetur, ad præstandum quod petit Paulus.

Spero enim quod per preces uestras donabor uobis.

Ratio est proximæ propositionis, in qua vtilissima doctrina obseruanda est, de

vtili-

vtilitate precum Ecclesiæ pro ministris verbi, adeoq; pro omnibus rebus salutaribus. His enim verbis monet Paulus, in quouis periculo ad preces Ecclesiæ confugiendum esse.

Salutant te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.

Familiares salutationes absentium faciunt ad retinendam & fouendam amicitiam. Concaptiuus in Christo Iesu, id est, propter Christum Iesum, hoc est, propter prædicationem Euangelij de Christo Iesu.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro, Amen.

Claudit suo more Epistolam pio voto. Sententia est, Gratia Christi adsit vestro spiritui, eumq; roboret & confirmet, ut in salutis cursu usq; ad finem constantes perseueretis, Amen.

FINIS.